

Görüş:

Güvenlik:
Yeterli mi?

Iveco'culara özel!

Yedek parça ve servis masrafını

3'e bölen

kredi kartı.

Iveco'culara özel kredi kartınızı alın,
yedek parça ve servis masrafını 3 taksitte ödeyin.

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu:

İnanması zor ama gerçek

"Değişim"in 21'nci yüzyılın en temel ve önemli kavramı olduğu biliniyor. Geride bıraktığımız yüzyılın iki kutuplu, bütün dünyayı gerilim içinde bırakan siyasi anlayışı neredeyse unutulmak üzere... Kartlar yeniden karıştırılırken, ülkelerin birbirine karşı duruşunu siyasi ideolojiler yerine ekonomik işbirliği olanaklarının büyüklüğü belirliyor.

20'nci yüzyılın bilinmezlikleri ve nüfusuyla korkulan ülkesi Çin, bugün hem kendi üretimi hem de Amerika ve Avrupa merkezli uluslarını şirketlerin üretim merkezi olarak dünya ticaretini etkiliyor.

Türkiye yıllardır süren bu değişime uzaktan bakar, anlamaya ve ağır aksak yetismeye çalışırken, son iki yıldaki temposu ile "değişim" sözcüğünün anlamını en iyi kavramış ülke gibi görünüyor. Geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde enflasyonu üç haneli rakamların yakınında görmeye alışmış toplumumuz bugünlerde tek haneye yaklaşan enflasyon oranıyla yeniden tanışıyor. Avrupa Birliği'ne üyelik için Türkiye'ye dayatılan Kopenhag kriterleri neredeyse tamamlanmış durumda. Ekonomik uyum için de gerekli yasalar ve yasal düzenlemeler hızla ilerliyor. Türkiye'nin değişim konusundaki bu kararlılığı ve hızı, dünya ülkelerini de çok olumlu etkilemiş görünüyor. Avrupa Birliği'nde Türkiye'nin katılıp katılmaması değil, zamanlaması tartışılıyor. Türkiye'nin "gelişmiş" dünyanın önemli bir aktörü olduğu sadece NATO zirvesinde değil, uluslararası politik platformların her birinde ayrı ayrı vurgulanıyor.

Bugün geline nokta Türkiye'nin artık AB'ye girelim/girmeyelim, şu koşullar olursa girelim/olmazsa vazgeçelim gibi seçenekler yok. Hükümetin işbaşına geldiği günden bu yana attığı bütün adımlar Türkiye'nin yol ayrımı noktasını çoktan geride bıraktığını gösteriyor. Artık yapılması gereken şey, atılan adımların arkasını doldurmak, uygulamalarda da aynı kararlılığı ve özeni göstererek inandırıcı ve tutarlı olmak.

Bu konuda hükümet kadar topluma da görev düşüyor. Yapılan araştırmalarda AB yanlısı olduğunu ısrarla savunan Türk toplumunun AB vatandaşı olmanın bilincine ulaşması ve öyle davranması önümüzdeki zor dönemi kolaylaştıracak en önemli etken olacak. Hükümet değişim konusunda kendi üzerine düşeni yerine getiriyor.

Şimdi sıra toplumun diğer katmanlarında. Medyası, gerek özel sektör, gerekse sivil toplum kuruluşlarıyla ve sade vatandaşlarıyla herkes değişirse, değişim kalıcı ve yararlı olacaktır.

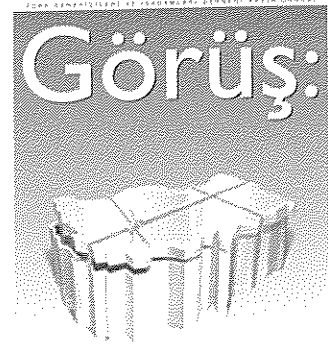
Görüş'ün bu sayısı, hem günümüzde hem de gelecekte gündem olmaya aday olan "güvenlik" konusuna ayrıldı. Bilkent Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Mustafa Kibaroglu, nükleer silahların gerekip gerekmediğini tartışırken Türkiye'nin nükleer silahlara sahip olması durumunda neler beklediğini anlatıyor. Yakın geleceğimizi en çok belirleyecek konulardan biri de Ortadoğu'daki güvenlik meselesi. Konuyu, Marmara Üniversitesi'nden Doç. Dr. Gülten Ayman ele alıyor. Ekonomik ve Dış Politika Forumu Koordinasyon Kurulu Üyesi Can Buharalı ise, AB Güvenlik Strateji Belgesi'ni değerlendiriyor ve Türkiye'ye düşen görevi değerlendiriyor.

Bu sayıda birbirinden farklı gündem konularına yer verdik. Bunlardan birisi Prof.Dr. Burhan Şenatalar, Doç. Dr. Ali Çarkoğlu ve Doç.Dr. Fikret Adaman'ın ortaklaşa gerçekleştirdikleri "Hanehalkı Gözünde Yolsuzluk Algılaması" çalışmasının sonuçları. Eğitimin ilk aşaması olarak kabul görülen okul öncesi eğitimin incelikleri ve önemi, Hacettepe Üniversitesi'nden iki uzmanın kaleminden Görüş sayfalarına aktarılıyor. Prof. Dr. Binnaz Toprak ve Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu'nun, kadının iş hayatı, siyaset ve üst yönetimdeki yerini araştıran çalışma da gündem konularımızın arasında.

Bir sonraki sayıda buluşmak üzere,

Saygılarımla
Dr. Haluk Tükel

HAZİRAN - TEMMUZ 2004

İÇİNDEKİLER

GÖRÜŞ AÇISI 1

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu: Dr. Haluk Tükel

GÖSTERGE 4-5

Göstergeler, olumlu konjonktürün güçlendirilmesi halinde yıl sonundaki %12'lik enflasyon ve %5'lik büyüme hedeflerine ulaşabileceğini gösteriyor..

GÖRÜŞ 6-7

Ömer Sabancı bir hatırlatmada bulunuyor:
Hükümetin toplumun bütün örgütlü kesimleriyle işbirliği içinde, kamuoyunu sürekli bilgilendirerek, bir kampanya mantığı ile geleceği kuracak stratejileri oluşturması gerekmektedir. "Yarın", çok çabuk "bugün" olacak.
Ve yarını inşa etmeyen, bugünü elinden kaçıracaktır.

ANMA 6-7

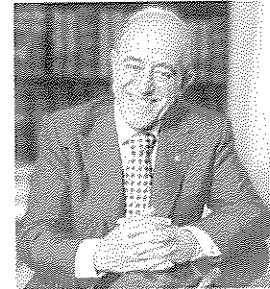
Geçtiğimiz Nisan ayında kaybettiğimiz Sakıp Sabancı'yı, dostu Erdoğan Demirören anlatıyor.

KAPAK

Marmara Üniversitesi öğretim üyesi ve TÜSIAD Dış Politika Forumu Direktörü

Doç. Dr. Gülden Ayman, Ortadoğu ve güvenlik temasını işlediği makalesinde;

ABD'nin değişen Ortadoğu vizyonunu, güvenlikle demokrasi arasındaki bağlantıyı ve Türk devletinin Ortadoğu'ya bakışını değerlendiriyor. Ayman, Ortadoğu'da demokrasi, ekonomik reform ve güvenliğin birbirinden ayrı olarak ele alınamayacağını, bu denge sağlandığı ölçüde de ilerleneceğini vurguluyor.

Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi'ni, Avrupa'nın maruz kaldığı tehditleri savunma ve güvenlik açısından yorumlayan Ekonomik ve Dış Politika Forumu Koordinasyon Kurulu Üyesi Can Buharalı, Türkiye'ye düşen görevi, krizleri önleme ve bunalım yönetimi alanlarında sivil katkılar sağlanması olarak tanımlıyor.

"Türkiye'de nükleer silahlar olmalı mı" sorusunu tartışan 24-31

Bilkent Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Mustafa Kibaroglu, Türkiye'nin nükleer silahları olmasının yaratacağı artı değer görülmediğinin de altını çiziyor.

Görüş: Haziran-Temmuz 2004

İllüstrasyon: Erol Güneş

Yönetim:

TÜSIAD: Mecidiyeköy Caddesi 74, Tepebaşı 80050, İSTANBUL Tel: (0212) 249 54 48-249 07 23

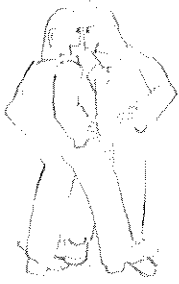
• TÜSIAD Adına Sahibi: Ömer Sabancı

• Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Müdür: Haluk Tükel • Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Gül Türün

• Yayın Kurulu: Ömer Sabancı, Sinan Tara, Haluk Tükel, Necla Zarakol, Gül Türün

Görüş: TÜSIAD'ın iki ayda bir çıkan yayın organıdır. Görüş'te yayınlanan tüm yazılar, açıkça yazı metninde belirtilmedikçe kuruluşun resmi görüşünü yansıtmaz. İnzalı yazılarda belirtilen görüşler sadece söz konusu yazarların düşüncelerini ifade eder.

- 32-43 Marmara Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Cengiz Okman güvenlik kavramının teorik yanını ele alıyor ve stratejik yapılanma ve yönelişlerin esaslarını aktarıyor.

G Ü N D E M

- 44-50 TESEV'in 2001 yılında yaptırdığı "Hanehalkı Gözünde Yolsuzluk Algılaması" araştırmasının devamı sayılacak "Merkezi ve Yerel Yönetimlerde Reform" araştırması, yurttaşların yerel ve merkezi yönetimlerle olan ilişkilerini birçok boyutuyla değerlendiriyor. Araştırmayı yapan Doç. Dr. Ali Çarkoğlu, Doç. Dr. Fikret Adaman ve Prof. Dr. Burhan Şenatalar'ın hazırladığı makale ise, kamu yönetiminde reform başlığını ele alıyor.

- 52-56 Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Binnaz Toprak ve Sabancı Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu'nun birlikte hazırladığı "Siyaset, üst yönetim ve iş yaşamında kadınlar" konulu alan araştırması, aynı zamanda önerileri de beraber getiriyor.

- 58-65 Bir grup akademisyenin 2000'nin üstünde kişiyle yüz yüze gerçekleştirdiği "Türk dış siyaseti" ve "İnsan hakları ve terör" araştırmaları, Türkiye dışında yaşanacak ülke, askeri tehdit, Irak krizi, insan hakları ihlalleri, devletle mesafe, kürt kimliği, din-devlet ilişkisi gibi başlıkları ele alıyor.

- 66-71 AB'nin kültürel olarak bir bütün oluşunu ve özgün bir Avrupa'nın doğuşunu elen alan Galatasaray Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Ali Ergür, Türkiye'nin Avrupa kimliğindeki yerine de değiniyor.

K İ T A P

Süleyman Demirel Üniversitesi sosyoloji bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Songül Sallan Gül, "Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa" adlı kitabıyla sosyal devlet bitti mi sorusunu yanıtlıyor.

G Ü N D E M

Eğitimin ilk aşaması olarak tanımlanan "okul öncesi eğitim"i'n özelliklerini ve önemini Gazi Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Esra Ömeroğlu, uzman Münevver Can Yaşar ile birlikte değerlendiriyor.

Y a y ı n :

- **Yazı Kurulu:** Necla Zarakol, Hülya Demir **Görsel Yönetmen:** Kayahan Karaoğlu
- **Prodüksiyon:** Zarakol İletişim Hizmetleri Tel.: (0212) 217 29 99 Faks: (0212) 217 31 40 e-mail: gorus@zarakol.com.tr.
- **Basım:** Ege Basın Ltd.Şti. Tel.: (0216) 472 84 01 Faks: (0216) 472 84 05
- **Reklam ve Halkla İlişkiler:** P.M. Reklamcılık Ltd.Şti. Genel Müdür: Gülhan Erduran Genel Müdür Yrd.: Gürhan Gezer Tel: (0212) 234 87 77 (4 Hat) Faks: (0212) 234 87 81
- **Abone başvuruları:** ABONET Tel: (0212) 222 72 06 Faks: (0212) 222 27 10 e-mail: abonetw@abonet.net, www.abonet.net **Abone Dağıtım:** Aktif Dağıtım

Gergin bekleyiş

Son iki yılda beklentilerin üzerinde büyüme ve hedeflenenin altında enflasyon oranlarına ulaşan Türkiye ekonomisi, 2004 yılının ilk aylarında da temel ekonomik göstergelerde genelde olumlu olan seyrini sürdürmüştür. Ancak, Nisan ayından itibaren faiz ve kurlardaki artış ile mali piyasalardaki çalkantılar bekleyişleri olumsuz yönde etkilemiştir. Cari açığa yönelik kaygılar, Amerikan ekonomisindeki gelişmelere paralel olarak olası FED faiz artırımı ve hükümetin YÖK yasa tasarısına yönelik tutumu beklentilerin bozulmasının ardındaki ana etmenler olmuştur. Ekonomik programının kararlılıkla uygulanması ve yapısal alanda gerçekleştirilen önemli adımlarla birlikte ekonomimizin dış kaynaklı şoklara karşı direncinin arttığı bir gerçektir. Ancak, Nisan ayı ile birlikte başlayan dalgalanmalar ve bekleyişlerdeki bozulmalar, yüklü bir borç stoku altındaki ekonomimizin sermaye çıkışına yol açacak gelişmelere olan kırılganlığının henüz tamamıyla sonlanmadığını ortaya koymuştur. Böyle bir konjonktürde, faiz dışı fazla hedefinin tutturulması daha da önem kazanmıştır.

Hızlı dezenflasyon süreci 2004'ün ilk beş ayında da devam etmiştir. Mayıs ayında TÜFE enflasyonu aylık bazda %0.38 oranında gerçekleşirken TEFE %0.03 oranında gerilemiştir. Böylelikle, TEFE'de ve TÜFE'de yıllık artışlar sırasıyla %9.56 ve %8.88 olmuştur. TL'deki değer kazancının durması ve petrol fiyatlarındaki yükselme eğilimi beraberinde maliyet avantajının yitirilmesi riskini getirirken, özellikle tüketici kredileri ve kredi kartlarındaki hızlı reel genişlemelerle birlikte beyaz eşya ve otomobil satışlarındaki dikkat çekici artış iç talepteki canlanmanın işaretçileri olmuştur. Petrol ve emtia fiyatları gibi dışsal fiyatlardaki artış eğilimin kısa vadede tersine dönmesinin güç olduğu göz önünde bulundurulduğunda, sıkı para ve maliye politikalarındaki disiplinin devamı ve bu politikalarındaki uyumun güçlendirilmesi enflasyon hedefinin temini açısından önemini artırmıştır.

Dış dengeye yönelik olarak, büyüyen cari işlemler açığına ilişkin duyulan endişeler ve oluşan açığın finansman şekilleri 2003 yılında olduğu gibi bu sene de üzerinde çok tartışılan bir konu olmaktadır. Dış ticaretteki olumlu seyir, bu yılın ilk üç ayında da devam etmiş ve ihracat ve ithalat rakamları geçen yılın aynı dönemine kıyasla sırasıyla %25.5 ve %40.7 oranında artarak 13 ve 20.2 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır. Dış ticaret açığı ise %80.1 oranında genişleyerek, cari açık üzerinde baskı oluşturmaya devam etmiştir. Net hata

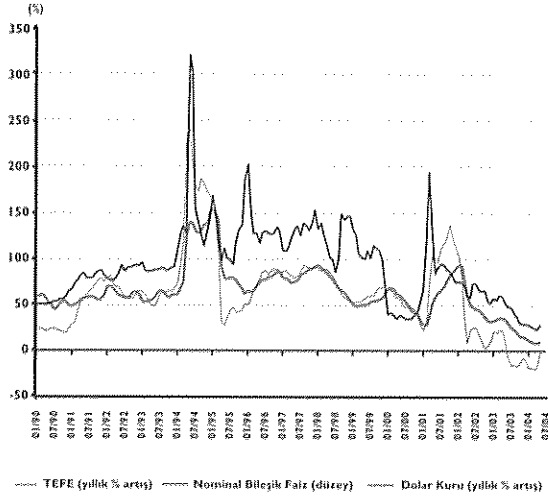
ve noksan kaleminin yılın ilk üç ayında tekrar artıya geçerek 197 milyon dolar olması, yine aynı dönemde portföy yatırımlarında yaşanan 2 milyar dolarlık giriş ve diğer yatırımların 2.3 milyar dolar olması, bu dönemdeki açığın finansmanını kolaylaştıran etmenler olmuştur. Cari açığın yıl sonunda 9.5 milyar dolara ulaşacağı, ancak finansmanında herhangi bir güçlük yaşanmayacağı beklenmektedir.

Türkiye ekonomisindeki iyileşmenin devam etmesi ve güven ortamının güçlendirilebilmesi bakımından dört faktör çok önem taşımaktadır. Bunlardan ilki, -özellikle bütçe açığı ve faiz dışı fazla üzerindeki etkileri itibarıyla- vergi idaresi reformu, sosyal güvenlik sisteminin reformu, bankalar kanunu ve özelleştirme programı gibi yapısal önlemlerde hızla mesafe kat edilebilmesidir. İkinci alan ise, bütçe disiplinine gelecek dönemde de mutlaka çok sıkı bir biçimde riayet edilmesi gerekliliğidir. Kamu fiyat ayarlamalarının zamanında yapılmasına ve faiz dışı fazla hedefinin mutlaka tutturulmasına dikkat edilmelidir. Üçüncü etmen ise, IMF ile ilişkilerin 2004 yılından sonra nasıl bir şekil alacağının netleştirilmesidir. Gerekli unsurları içeren bir anlaşmanın bir an önce açıklanması, iç ve dış piyasalarda sağlam bir çıpa etkisi yaratacaktır. Dördüncü ve en önemli unsur ise, siyasi güven ortamının sürdürülmesidir. Tarihsel olarak, Türkiye ekonomisinde döviz kurundan başlamak üzere faiz ve enflasyonda ciddi bozulmalara neden olabilecek temel gelişmelerin ekseriyetle siyasi olduğu görülmektedir. Dış ekonomik değişkenlerde meydana gelebilecek bozulmalar, program dahilinde belli ölçülerde tolere edilebilecek ve hedeflerden kısmi sapmalar ile sınırlı kalabilecektir. Oysa, piyasalarda siyasi güven ortamının ciddi ölçüde bozulması, uygulanan ekonomik programın tamamen dışına çıkılması ile sonuçlanabilecektir. Ayrıca, 45 günden daha fazla devam eden dalgalanmalar sonucunda, piyasalarda bir güven yıpranması olduğu ve benzer bir durumun bekleyişleri daha da olumsuzlaştıracığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

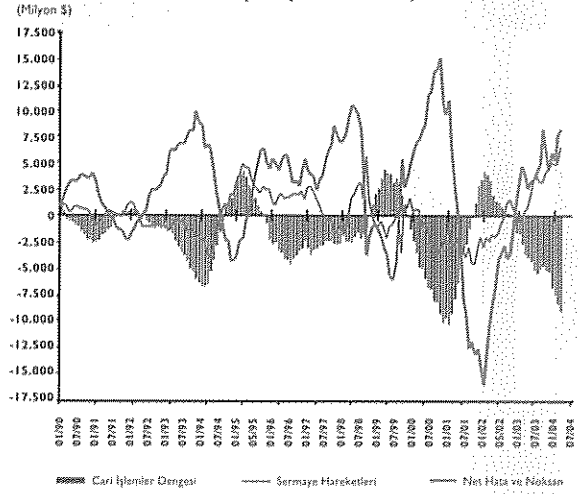
Ele alınan bu dört faktörün yerine getirilmesi durumunda, güven ortamı yeniden tesis edilecek ve ekonomi bir kez daha pozitif beklenti pozitif ekonomik gelişme biçiminde özetlenebilecek bir yapıya oturabilecektir. Yıl sonunda AB'den müzakere tarihi almaya kilitlenen Türkiye, olumlu konjonktürün güçlendirilmesi halinde yıl sonundaki %12'lik enflasyon ve %5'lik büyüme hedeflerine ulaşabilecek yapıya sahiptir.

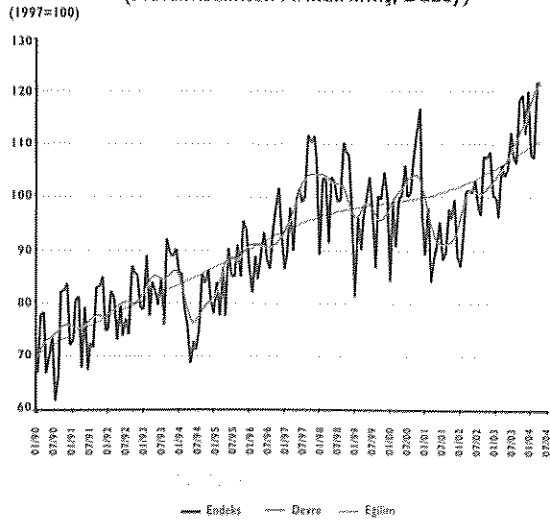
ENFLASYON, NOMİNAL FAİZ ORANLARI VE DOLAR KURU

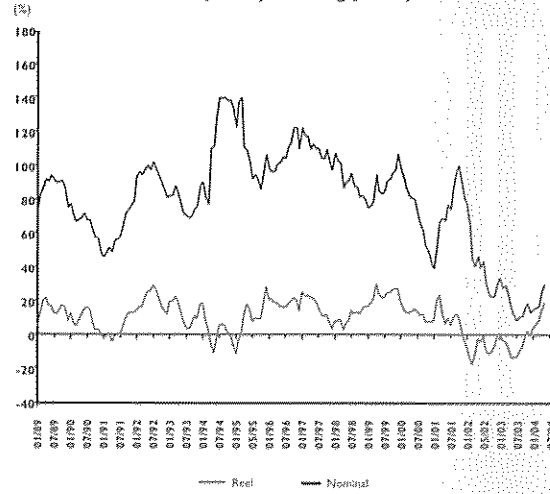
ÖDEMELER DENGESİ (12 Aylık Kümülatif)

SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ (Mevsimsellikten Arındırılmış, Düzey)

M2Y (Yıllık yüzde değişimler)

Kaynak: DİE, TCMB, TÜSİAD

Yarını inşa etmeyen, bugünü elinden kaçıracaktır

Ömer Sabancı

Türkiye son yirmi yıldır, çok virajlı bir yolda ilerlemekte, son birkaç yıldır da son derece kritik bir dönemden geçmekte. Bu zorlu yolda, zaman zaman durup ileriye bakmak, "nereye gidiyoruz" sorusunu sormak, büyük bir ihtiyaç haline geliyor. Birkaç nedenden dolayı, özellikle Türkiye ekonomisi açısından, böyle bir soruyu ortaya atmanın tam zamanı.

Birinci neden istikrar konusunda aldığımız mesafedir. Biz yıllarca ekonomide istikrarı sağlamak için mücadele ettik. İstikrar bir amaç haline geldi. Oysa asıl amaç, istikrarlı bir ekonomik ortam sağlayarak, Türkiye'nin sürdürülebilir büyüme çizgisini, refahı ve mutluluğu yakalamasıydı. Bugün artık, henüz süreci tamamlamamış olsak da, istikrar yolunda önemli mesafeler kat etmiş bir ülke olarak, sürdürülebilir büyümeye nasıl geçeceğimizi düşünme noktasına gelmiş bulunuyoruz. İkinci neden, AB ile müzakerelerin başlatılması noktasına çok yaklaşmış olmamızdır. Müzakere öncesinde yoğun bir ön hazırlığa ihtiyaç var. Çünkü, stratejik tercihleri ve kalkınma perspektifi olmayan bir ülkenin, müzakerelerde, akıntıya kapılıp gitmesi kaçınılmazdır. Üçüncü neden, küreselleşme ve uluslararası rekabetin, ekonomi politikalarının bugüne kadar oturduğu çerçevelerde büyük değişimler yapmasıdır. Biz yirmi yıl önce, değişen dünya koşullarına uyum sağlamak için bir atılım yaptık, kapalı ekonomiye son verdik ve dünyaya açıldık. Ama dünya çok hızlı değişti. İnsanların ihtiyaçları, talepleri, refahın, mutluluğun tarifi değişti. Şimdi, mevcut ortama ayak uydurabilmek için yeni bir hamleye ihtiyaç var.

Gerçek şu ki, Türkiye, özellikle 80'li yılların sonlarından bu yana, somut bir büyüme stratejisi uygulamadı. Kısa vadeli sermaye girişlerine ve dış borç sto-

kuna bağlı büyüme dönemleri, sık sık durgunluk ve küçülmelerle bölündü. Ortalama büyüme hızımız düşük kaldı. Böyle bir yapı, ekonomimizi dış kaynaklı şoklara karşı dayanıksız hale getirirken, ortaya çıkan istikrarsızlık da sürdürülebilir bir büyüme çizgisi yakalamamıza engel oldu.

Öte yandan, Türkiye dünya rekabet gücü sıralamasında git gide gerilemeye başladı. Son beş yılda 39. sıradan 46. sıraya düştük. Bu, esas olarak, makroekonomik istikrarsızlık ve kamunun ekonomideki performansının sürekli düşmesinden kaynaklandı. Ekonomik sistemimizi tümüyle yeniden tasarlamadığımız taktirde, uluslararası alanda rekabetçi olmayı, konjonktürel olarak elde ettiğimiz rekabet üstünlüğünü sürdürebilmeyi bekleyemeyiz.

Bir dönem, yanlış bir varsayımla, büyüme ile enflasyonu birbirinden ayrılmaz kavramlar olarak görüyorduk. Enflasyonu büyümenin bedeli veya enflasyonist politikaları büyümenin motoru olarak görenlerimiz çoğunlukta idi. IMF programlarıyla sürdürülebilir büyümeye dönük arayışların bağdaşmayacağı düşünülürdü. Bu yaklaşımın hatalı olduğunu artık biliyoruz. TÜSİAD, "Enflasyon ve Büyüme Dinamikleri" adlı raporuyla, bu gerçeği kamuoyuyla paylaştı.

Türkiye'de yapılan çalışmalar enflasyonist sürecin kökünde bütçe açıklarının yattığını gösteriyor. Yapısal reformlarla, kamu kesimi borçlanma gereksinimi düşürülmeye başlandığında, iktisadi aktörlerin geleceğe yönelik büyüme beklentileri ve dolayısıyla büyüme potansiyeli olumlu etkileniyor. Reel faizler düşmeye başlıyor, yatırım harcamalarının ve sermaye stoku artışının önü açılıyor. Borç stokunun Gayri Safi Milli Hasıla'ya oranı ve borçlanma maliyeti düşmeye başlayınca büyüme süreci-

ne ek bir katkı geliyor. Özetle, borç stoku ve borç servisi problemlerini çözmeye başlayan bir ülkede, düşen enflasyon, büyüme oranının artışına katkıda bulunuyor.

İşte bu yüzden, TÜSİAD olarak, IMF programının disiplinine sıkı sıkıya uyulmasını ısrarla savunduk. Yine bu yüzden, IMF ile olan ilişkimizin 2005 ve sonrasında da sürdürülmesi gerektiğini savunuyoruz. Çünkü bu ilişkinin, disiplin sağlayıcı gücüne inanıyoruz. Bu disiplinli ortamın, kamu kesimi borçlanma gereğini aşağıya çekecek yapısal reformların tamamlanması için kullanılmasını savunuyoruz. Kamu idaresi reformuyla rasyonel bir örgütlenme ve gider kontrolü sağlanması, sosyal güvenlik reformu ile kamu bütçesinde kanayan büyük bir yaranın kapatılması, vergi reformuyla bütçenin gelir tarafında ciddi bir atılım yapılması, mali sistem reformunun tamamlanmasıyla büyüme yolundaki en önemli destek olan kredi arzının artırılması, bu bakış açımızın temel taşlarını oluşturuyor.

İşte bu sağlam temelin üzerine, Türkiye'ye yıllık asgari yüzde 5 büyüme ve % 2,5 istihdam artışı sağlayacak 10 yıllık bir büyüme perspektifini oturtmak gerekmektedir. Bu büyüme perspektifinin çekirdeğine, tarım ve hizmetler sektörü ile entegre biçimde düşünülmüş bir sanayi stratejisi yerleştirilmeli ve tüm topluma benimsetilmelidir. Ancak o zaman, "Nereye Gidiyoruz?" sorusunu doyurucu bir yanıtla karşılamak, toplumun refah ve mutluluğunu artırma yönünde atılacak kalıcı adımların önünü açarak, hükümet icraatını gerçek hedefine ulaştırmak mümkün olacaktır.

Bugün bir kez daha, 80'lerden çok daha çetin rekabet şartları altında, ekonomimizi global gereklere göre yeniden yapılandırmak zorundayız. Bu yüzden 1980'lerde görülen reform sürecinden çok daha kapsamlı ve kalıcı bir şekilde ekonomik istikrarı tesis ederken bir yandan da yeni bir büyüme stratejisi oluşturmak zorundayız. Önümüzdeki 10 yıllık dönemde, öncelikli sorunlarımız şunlar olacak:

1) Kamu kesimi borçlanma gereğini ve borç stoğunu sistematik olarak azaltmak, kaynakların özel sektör eliyle sürdürülebilir büyümeyi destekleyecek şekilde üretici alanlarda kullanılmasını sağlamak.

2) Tarımdaki atıl işgücünün hızla tarım dışına çıkması ve kadın nüfusunun her geçen yıl işgücüne daha hızlı katılmasıyla, hızlanarak artan çalışan nüfusu is-

tihdam etmek.

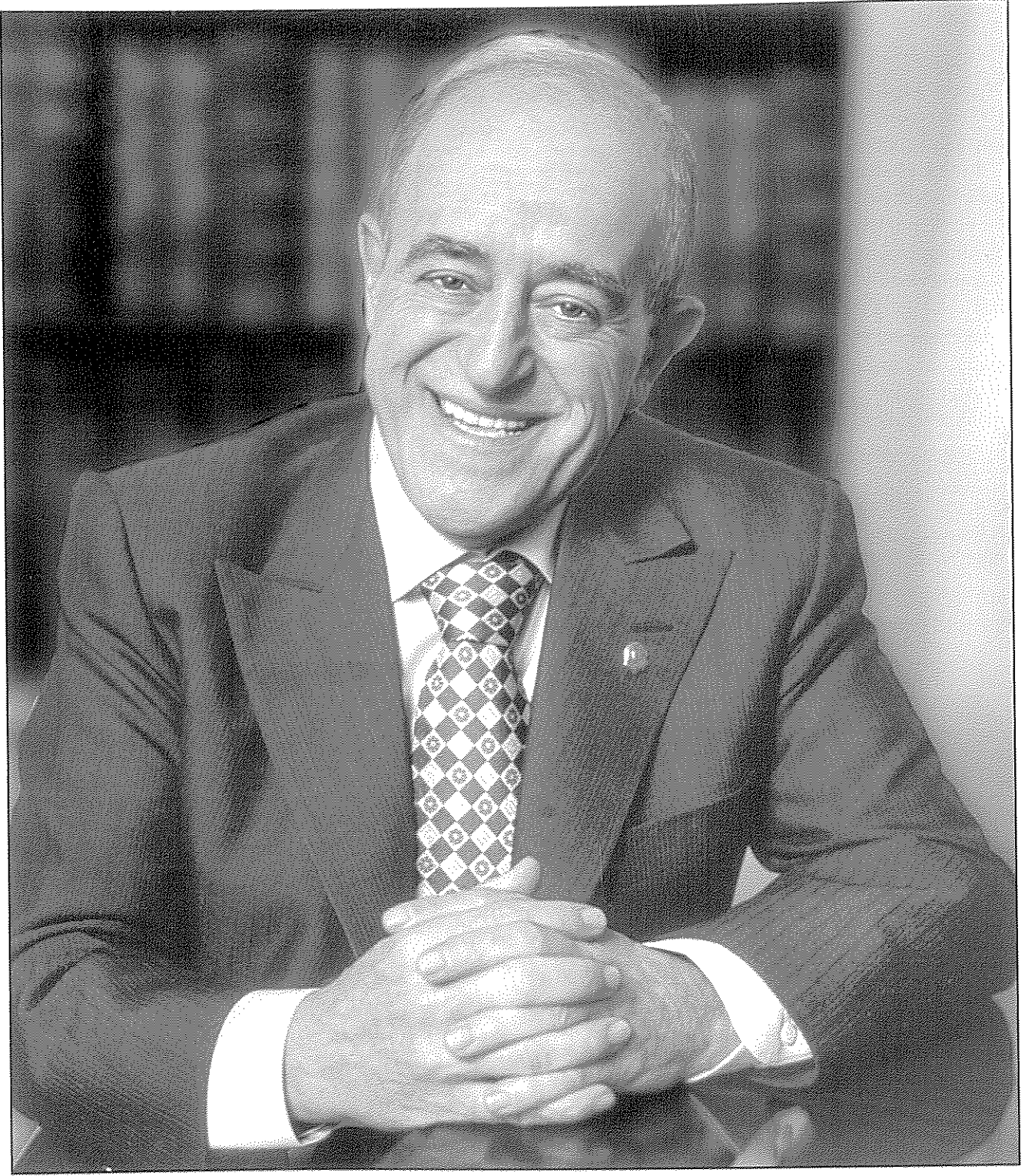
3) Bir yandan, tarımda meydana gelen nüfus yığılmasını yeni ekonomik cazibe merkezleri yaratarak sanayi ve özellikle hizmetler sektörüne kaydırmak; bir yandan da tarımda verimlilik artışıyla, istihdam artışını dengelemek.

4) Gelir dağılımındaki bozukluğu gidermek, bölgelerarası eşitsiz gelişimi dengelemek ve yoksullukla mücadele etmek.

5) Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki mevcut kişi başına milli gelir uçurumunu kapamak.

Bu sorunlarla mücadele, kapsamlı bir stratejik çalışmayı gerektirmektedir. Böyle bir çalışma ancak, statik bir planlama zihniyeti ile değil, sürekli değişen ulusal ve uluslararası ortamı dikkate alan, gelişmelere göre sürekli revize edilen dinamik bir oluşumla mümkün olabilir. Sanayide küreselleşme ve uluslararası rekabet, ekonomi politikalarının oluşturduğu çerçevede büyük değişiklikler yapmaktadır. Ölçek ekonomisi, kitlesel üretim, büyük şirket, entegre üretim gibi kavramlar yeniden tanımlanmaktadır. Bunların yanında, daha esnek yapılar, şirketlerde tüketici odaklı yeniden yapılanma, esnek işgücü, sürekli eğitim, AR-GE'ye ve yüksek öğrenime daha çok yatırım, alternatif finansman kaynakları öne çıkmaya başlamıştır.

Türkiye her yıl 750.000 kişiye iş yaratmak; bununla da kalmayıp, işgücünü daha iyi eğiterek vasıfı işgücü haline getirmek zorundadır. Hükümetimiz bugüne kadar, bir dizi başarının altına imza attı. Ancak mevcut çalışmaları, yeni inşa edilen bir yolun güzergahı üzerindeki engellerin kaldırılması olarak tanımlayabiliriz. Şimdi yol bir tepe üstüne ulaştı. Etrafımızı nispeten daha iyi görebiliyoruz. Artık bu yolun ne yöne doğru ilerleyeceğine karar vermek gerekiyor. Bizce, hükümetin, kısa vadeli sorunlarla uğraşmanın yanı sıra, ülkemizin orta ve uzun vadeli geleceğini hazırlama yönündeki çalışmalara ağırlık vermesinin ve toplumu bir gelecek idealinin peşinde sürükleyecek bir vizyon ortaya koymasının artık zamanı gelmiştir. Hükümetin toplumun bütün örgütlü kesimleriyle işbirliği içinde, kamuoyunu sürekli bilgilendirerek, bir kampanya mantığı ile geleceği kuracak stratejileri oluşturması gerekmektedir. "Yarın", çok çabuk "bugün" olacak. Ve yarını inşa etmeyen, bugünü elinden kaçıracaktır.

SAKIP SABANCI

“O SADECE İNSANLARI DEĞİL, İNSANLIĞI DA SEVERDİ”

Bazı insanlar vardır, onları tanımak, onlarla birlikte olmak insana mutluluk verir, huzur verir. Ve onları tanımamanın heyecanını, keyfini, hoşluğunu yaşarsınız. İşte Sakıp Sabancı benim için böyle bir insandı.

Sakıp Sabancı ile dostluğumuz çok eskiye dayanır. İkimiz de birlikte olmaktan zevk alır, konuşmaktan, gerek sosyal gerekse işle ilgili konuları paylaşmaktan hoşlanırdık. Zaten Sakıp Bey’le konuşmaya başlayınca ne olursa olsun, konu hemen ya yeni yatırımlara, yeni iş olanaklarına gelir, ya da sosyal işlerden söz ederdik. Ben, Sakıp Bey’in hiç boş konuştuğunu duymadım. Her sözün içinde bir anlam, hatta bir ders vardı. Eğer böyle olmasaydı, bunca tesis, eğitim, kültür, sanat yapıtları yaratılabilir miydi?

Yaşamının bir dakikasını bile boş geçirmemişti Sakıp Bey. Fabrikaları gezerken eğitim kurumlarını düşünmüş, müze dolaşırken Anadolu’nun neresine okul, hastane, kültür merkezi götüreceğini tasarlamıştı. Bir Türkiye tutkunu, bir vatan aşığıydı kısaca. Türk insanının daha iyi koşullarda yaşamasını ister, onun için de “çalışmak, çalışmak, çalışmak, üretim, üretim, üretim” derdi her zaman.

Ameliyatından sonra Amerika’da birlikte olduk. Vatan hasreti çekiyordu. “Burada siren sesinden başka birşey duymadım, ezan sesini özledim” diyordu. Amerika’ya gidiş dönüşlerinde de havaalanında görüşüyorduk. Giderken yüzü mahsunlaşıyor, dönüşlerinde ise yüzünde hoş bir gülümseme ile karşımıza çıkıyordu.

Sakıp Bey hep halkının insanı oldu. O, Türk insanını sevdi, Türk insanı da O’nu... Zaten yaptığı herşey bu ülkenin insanı içindi. İstekleri, düşünceleri hep bu ülkenin insanın daha iyi

koşullarda yaşaması içindi. Güçlü devlet, zengin ülke olmanın yolunun çalışmaktan ve vergi ödemekten geçtiğine inanırdı. Yıllar önce “vergiden dönenin kaşığı kırılsın” sloganıyla televizyonlara çıkmış, verginin önemini herkese anlatmıştı.

Sakıp Sabancı bütün bu yoğun çalışma içinde, sosyal yaşama da büyük önem verirdi. Ama sosyal toplantılardaki sohbetleri bile anlamlı, dolu doluydu. Onun için Türkiye’nin dünyada tanıtımı çok önemliydi. Bu nedenle o ünlü hat koleksiyonunu Avrupa’dan Amerika’ya birçok yere taşıdı. Türkiye’ye gelen yabancı devlet adamlarına özel ilgi gösterdi. TÜSİAD başkanı olduğu dönemlerde yaptığı çalışmalar hala anılarda yer alıyor.

Sakıp Sabancı için çok şey yazılır. Ama yaptıkları, yaşadıkları ve yaşattıkları kendi yazdığı kitaplara bile sığmıyor...

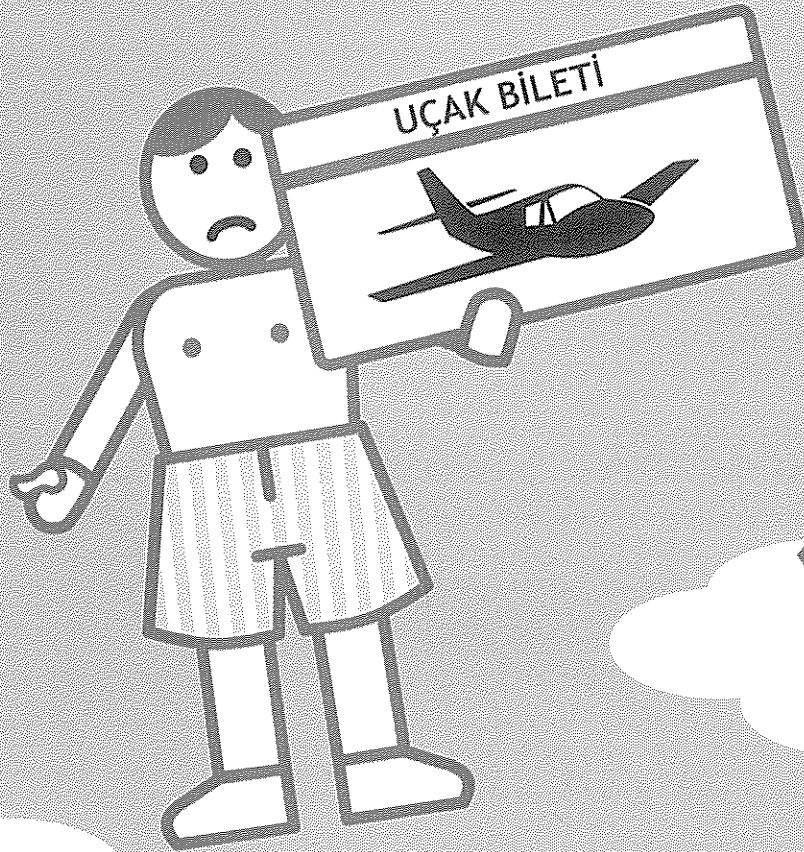
İşte, Sakıp Sabancı hepimizin bildiği gibi böylesine dolu, böylesine başarılı bir insandı. En büyük özelliklerinden biri de, sadece insanları değil, insanlığı da çok sevmesiydi. Bu nedenle, insanlar için yaptığı herşeyi insanlık için yapılmış olarak kabul ederdi.

Dikkat ederseniz yazının başından beri hep Sakıp Bey dedim. Kalemim “merhum” kelimesini O’nun adı ile birlikte yazmaya gitmedi. Çünkü ben inanıyorum ki, Sakıp Bey bıraktığı eserlerle, görüş ve düşüncelerle uzun yıllar bizlerle birlikte yaşayacak. Ve hepimiz, yaratıcılığı, üreticiliği ile, çalışma arzusu, üretim heyecanı ile Sakıp Ağa’yı bütün dostları ile birlikte, hatıralarımızda yaşatıp, o güzel günleri anarak hep yanımızda hissedeceğiz.

Erdoğan Demirören

AXESS

Ya hafifleyip uçun

Axess ile uçak biletiniz elinizde, chip-paranız cebinizde.

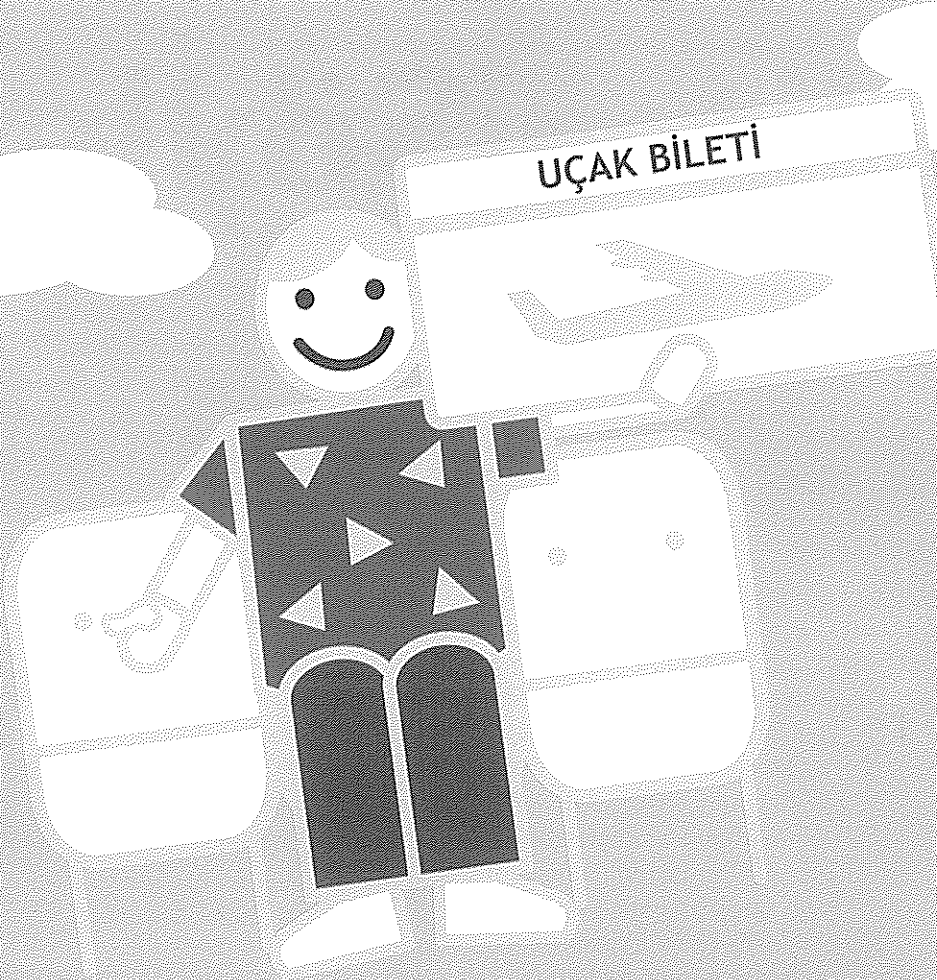
Hayatınızda herhangi bir kredi kartı varsa, harcamalarınız sonucunda uçak bileti kazanır, puanlarınızı biletinize harcar, üstüne de alan vergisi ödersiniz. Oysa hayatınızda Axess varsa,

hem uçak bileti kazanırsınız, hem de chip-paralarınız cebinizde kalır. Üstelik hiçbir şey ödemediğinizde havayoluyla, istediğiniz yere gidersiniz. Biletiniz için sezon farkı ödemezsiniz.

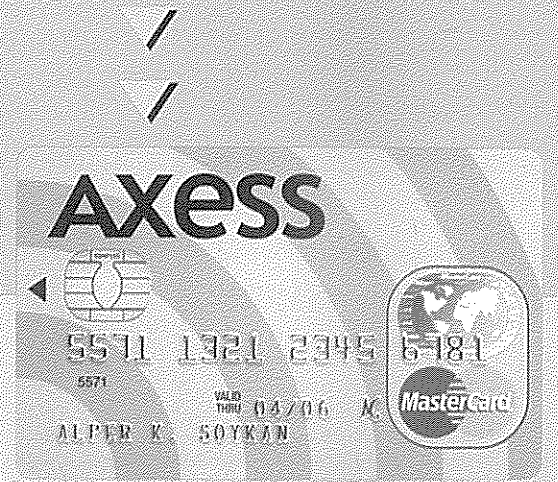
Bu kampanya, 31 Temmuz'a kadar, toplam en az 10.000.000.000 TL harcanması durumunda geçerlidir. Biletinizi 1 Nisan 2005 tarihine kadar istediğiniz zaman alabilirsiniz.

ya da Axess ile mutluluktan uçun.

Çeşitli havayollarının mil programlarından yararlanmaya da devam edersiniz. Hayatınızda Axess varsa, çok uygun koşullarda uçak biletiniz var. İyi uçuşlar.

hayatınızda Axess var

AKBANK

Ortadoğu'da demokrasi:

Söylemin

S. Gülden Ayman

ABD Başkanı Bush'un Ortadoğu'da demokratik dönüşüm için yaptığı çağrılarını, Haziran başında Georgia'da, Sea Island'da yapılacak G-8 Zirvesi'nde belli bir öze kavuşturularak "Büyük Ortadoğu Girişimi" olarak karşımıza çıkacağı beklenmektedir. Yetkililer bu girişimin, ABD ve Avrupa'yla sadece Arap ülkelerini değil aynı zamanda Afganistan'ı, İran'ı, İsrail'i, Pakistan'ı ve Türkiye'yi de içine alan bir şekilde, Ortadoğu'yu, siyasal,

ekonomik ve sosyal alanlarda dönüştürme yolunda biraraya getireceğini belirtmektedirler. "2002 Arap İnsani Kalkınma Raporu"nun sonuçlarından güç alan bu girişim konusundaki planlar, henüz tam anlamıyla bir netlik kazanmadıysa da genel çerçeve bellidir. Demokrasi, iyi yönetim, bilgi toplumu ve ekonomik fırsatların artırılması bu çerçevenin ana başlıklarıdır.

Bunlar içerisinde özellikle de demokrasi idealine vurgunun, ABD'nin Ortadoğu'ya demokrasi getireceği söylemi çerçevesinde giderek ön plana

çıktığı görülmektedir. Bu yazıda öncelikle, ABD'nin misyon arayışının gerisindeki temel etkenlere dikkat çekilecek, Ortadoğu'ya demokrasi getirme ideali çerçevesinde gündeme gelen ve anlamlandırılmaya çalışılan eylem ve girişimler irdelenecek daha sonra ise, Türkiye'nin hem bu tartışmanın neresinde yer aldığı hem de bu konulardan nasıl etkileneceği değerlendirilecektir.

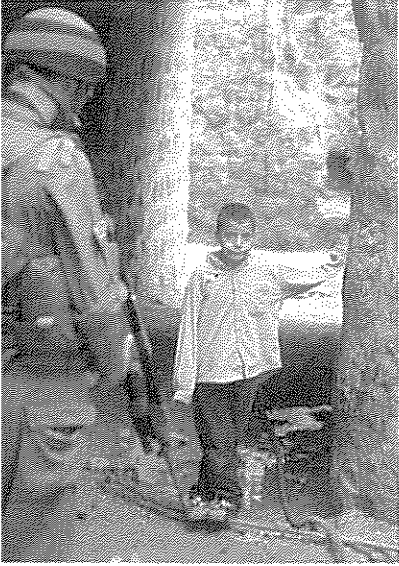
ABD'nin değişen Ortadoğu vizyonu

11 Eylül saldırıları ABD açısından Ortadoğu politikasını

ciddi bir şekilde gözden geçirme ihtiyacını doğurmuştur. Bu çerçevede Amerikalı yetkililer ve yönetim katında etkili uzman ve akademisyenlerce, ABD'nin güvenliğine yönelik en büyük tehdit terörizm olduğunun ve terörizmle mücadelenin bu tür faaliyetlere yataklık yapan ya da doğrudan destek veren otoriter rejimlerle de mücadele anlamına geldiğinin altı çizilmiştir. Hem terörizme destek veren otoriter rejimler zaten çoğunlukla kitle imha silahları geliştirmeye çalışan rejimler olduğundan ve hem de kitle imha silahlarının teröristlerin eline geçmesi olası felaket senaryolarını daha da vahimleştirdiğinden, terörizme karşı mücadele (İsrail dışında) kitle imha silahlarının denetlenmesi konusundaki mücadeleyle içiçe geçmiştir. Kitle imha silahları üretmeye kalkışmakla suçlanan Irak, işgal edilmiş, rejim devrilmiş, Irak örneğiyle inandırıcılığı artan tehditlerle; İran, Suriye ve Libya üzerinde baskı kurulmuştur. Başından itibaren Irak'ta demokrasinin inşa edileceği öngörülmekle birlikte, bu konuda olumlu beklentileri güçlendirecek gelişmeler söz konusu değildir.

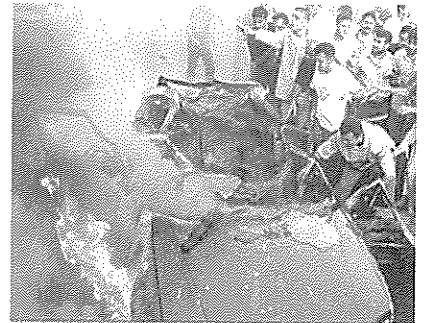
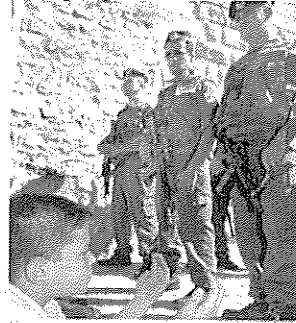
Dayanak arayışı

Bugün, Amerikan dış politikasındaki vurgunun, daha önce iç içe geçer şekilde ele alınan, terörizmle savaş, kitle imha silahlarının denetlenmesi ve demokrasi üçlüsünden demokrasiye kaydığı gözlemlenmektedir. Bunun gerisindeki neden, sadece, otoriter rejimlerin bu iki tehlikeli yola zaten başvurmaya eğilimli yönetimler olduğunun düşünülmesi değildir. Ortadoğu'ya demokrasi getirme yolundaki söylemini ön plana çıkması, Irak'ta kayıpların gittikçe artan ve işgalin ana sebebi olarak gösterilen kitle imha silahlarını bulup gösteremeyen ABD ve İngiltere'nin, neden Irak'ta bulunduğu sorusuna ulusal ve uluslararası alanda yanıt bulmaya çalışmalarının bir sonucudur. Her ne kadar yönetime yakın uzmanlar tarafından ısrarla dile getirilen görüş, Amerikan kamuoyunun kayıp-

gerçekle imtihanı

lara rağmen Bush yönetiminin politikalarını desteklediği yönündeyseniz de, özellikle Iraklı esirlere yapılan işkencelerin gün ışığına çıktığı günümüzde, Bush yönetiminin giderek arkasındaki kamuoyu desteğini yitirdiği bir gerçektir. Öte yandan, yönetim değişse bile Bush yönetiminin politikalarının bir anda ters yüz edilip süratle Irak'tan çıkmanın güçlüğü de ortadadır. ABD'nin bölgede uzun süreli kalma ihtimali, en başta buraya neden geldiği sorusunu yanıtlamak ve buradaki varlığını meşrulaştırmak için bir ideale olan gereksinimi arttırmaktadır. Bu bağlamda, ABD'nin Ortadoğu'ya demokrasi getirme söylemi önemli bir işlevsel değer kazanmaktadır. Tıpkı, iki kutuplu dünyada Soğuk Savaş'ın, 1990'larda ise Filistin sorununun, ABD'nin bölgedeki varlık ve girişimleri için bir meşrulaştırıcı çerçeve sağladığı gibi.

Problem, meşrulaştırıcı çerçevenin var olmaya devam etmesi, yani "demokrasi getiren ülke" söyleminin tutması için söylemin hakikatle beslenmesine gerek duyulmasıdır. Diğer bir deyişle, ABD'nin Ortadoğu'ya demokrasi getirme yolunda çizdiği çerçevenin, Ortadoğu ülkelerince kabül için Afganistan'da ve Irak'ta barış, istikrar ve demokrasi yolunda ciddi adımların atılması yani ABD'nin belli bir başarı kazanması gerekmektedir.¹

Demokrasi getirmenin yolları

ABD'nin 11 Eylül sonrasında Ortadoğu bölgesiyle ilgili politikalarına baktığımızda ana hatlarıyla iki tür siyaset ve uygulamanın varlığı dikkat çekmektedir. "Sertlik yanlısı" olarak nitelendirilebilecek ve Irak, İran, Suriye gibi ABD'ye hasım olarak addedilen ülkeleri hedef alan birinci türden politika ve uygulamalar, güce dayalı tehdit ve baskılardan bizzat gücün kullanımına kadar gidebilmektedir. Burada ödün vermemek, hasım rejimleri cezalandırmak, korkutmak ve gerektiğinde yıkarak demokrasiyi getirmek esastır. Ancak bu yolla her ne kadar kitle imha silahlarının kontrolü konusunda belli bir başarı elde edilse de bu başarı tablosu kolaylıkla demokrasiyle tamamlanamamaktadır. Demokrasinin, hasım rejimleri yıkarak inşa edilmesinin zorlukları anlaşıldığı ölçüde, ABD, Ortadoğu'ya demokrasi getirme misyonunu daha yumuşak çabalarla gerçekleştirme durumunda kalmaktadır. Aslında 1990'ların ortalarından itibaren Dışişleri Bakanlığı ve Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) eliyle yürütülmekte olan çabaların yeni bir tezahürü olan ve ABD'nin kendisiyle "dostane" ilişkileri sürdüren Arap ülkelerinin, demokratik açılımlarını destekleme ve cesaretlendirme yönündeki bu girişimler, otoriterlikten demokrasiye geçiş sürecinde nasıl

sonuçlanacağı kestirilemeyen kaos ortamını bertaraf etmesi nedeniyle de çok daha rahat benimsenmektedir.

Diğer taraftan, ABD'nin Ortadoğu'da demokrasi yolunda izlediği bu ikinci tür siyasetin başarı şansını azaltan bazı temel zorluklar bulunmaktadır. Bunların başında da, ABD'nin demokratik dönüşümü güçlendirici bir rol oynayabilmesi için sahip olması gereken "güvenirlikten" uzak oluşu gelmektedir.² ABD'nin uzun süre bölgedeki otoriter rejimlerle kurmuş olduğu stratejik bağlar kadar Filistin sorununa beklenen duyarlılığı gösterememiş olması ilk akla gelen zorluklardır. Bunlarla birlikte değerlendirilmesi gereken bir başka önemli husus ise, Ortadoğu'da demokrasiyi inşa etmek gayesiyle girilen ekonomik ve siyasi reformların özendirilmesi ve sivil toplumun güçlendirilmesi yolundaki çabaların gerçekten bu amaca hizmet edip etmediğidir. 1990'ların ortalarından bu yana ABD'nin Ortadoğu'da, kadın haklarından sivil topluma desteğe, eğitimin yaygınlaştırılmasına, iyi yönetimin cesaretlendirilmesine, hukuk düzeninin güçlendirilmesine, yerel yönetimlerin desteklenmesine kadar çeşitli hususlara eğilerek bir dizi girişime destek olduğu görülmektedir.

Liberalleşme demokratik dönüşüme götürür mü?

Özünde demokrasinin adım adım ilerleyerek elde edilebilecek bir hedef olduğu düşüncesinden yola çıkan ve "yumuşak" politikalarda dönüşüme giden yolun açılacağıni savunan Amerikan yaklaşımının temel özelliği, ekonomik başarıyı temel almasıdır. Buradaki varsayım, ilerleme ve kalkınmanın bağımsız bir iş sektörü yaratacağı ve büyüyen orta sınıfın siyasal alanda kendisinin sesini daha fazla duyurma çabalarıyla siyasal çoğulculuğun da yolunun açılacağı, ekonomik kalkınmanın muhalefeti ılımlaştıracağı ve aşırı uçları bir alternatif olmaktan çıkaracağıdır. Aslında siyasal dönüşümün bir tek sivil toplumun genişletilmesi yolundaki çabaları ve hükümet kurumlarında teknokratlara yönelik reformları içermediği açıktır. Demokratik dönüşümün temel ögesi seçimlerdir. Burada, sadece yerel ve parlamenter seçimlerin varlığı da yeterli değildir, siyasal iktidar için yarışan partilerin varolmasına ne ölçüde izin verildiği esastır. İlerlemeci senaryo, getirdiği risklerin azlığı nedeniyle cazip olmasına karşın böyle bir senaryonun gerçekleşebileceğini ortaya koyan görgül örneklerle rastlamak hiç de kolay değildir.³

Ekonomik reform çağrıları ve demokrasi beklentisi

ABD'nin bugün ilerlemeci yaklaşımı çerçevesinde Arap dünyasına yönelik çabaları üç başlıkta toplanabilir. Bunlar

ekonomik reformlar yolunda yapılan çağrılar, doğrudan ve dolaylı olarak demokrasinin gelişimine destek veren türden girişimlerdir. ABD'nin ekonomik alandaki gücü onu ekonomik alandaki reformları cesaretlendirme yönünde çok daha sözü dinlenir bir konuma getirmektedir. ABD, ekonomik reform konusunda verdiği mesajlarda da Ortadoğu'da demokrasi yönünde siyasal bir dönüşüm isteyen söylemine kıyasla çok daha güçlüdür.

Amerika'nın Ortadoğu'yu dönüştürmek için tüm enerjisini ekonomik reformların gerçekleştirilmesi üzerinde toplamasını savunanlar, Ortadoğu'da demokrasi için daha fazla özelleştirme, mali reform, bankacılık reformu, vergi reformu, yatırım serbestisi gibi başlıkları içeren reçeteler sunmaktadırlar. Bush yönetiminin, Arap devletlerin hükümetleriyle serbest ticaret anlaşmaları imzalamaya yönelmesi ve bu çerçevede geliştirilen Ortadoğu'da serbest ticaret alanı vizyonu, bu yaklaşımın bir uzantısıdır.

Amerikan yönetiminin ekonomik bir yaklaşımı karşısında Arap toplumlarının Batı'nın yapısal düzenlemeler ve neo-liberal reformlar yönünde itici bir rol oynamasına tepki duyduğu da bir gerçektir. ABD'nin ekonomik reformlar yönündeki tavsiye ve mesajlarının aslında onlarca yıllık mazisi bulunmaktadır ve bunların başarısı gerçekte oldukça sınırlı kalmıştır. Söz konusu mesajların verildiği Arap ülkelerinin büyük bir çoğunluğu bankacılık reformu, vergi reformu gibi kurumsal ve mikro ekonomik reformları halen gerçekleştirmemişlerdir. Aslında bu reformları gerçekleştirmeleri devletçi ekonomik yapıların onlara sağladığı kontrol gücünden de vazgeçmeleri anlamına gelecektir. Bu noktada

Türkiye, meselenin, Ortadoğu'ya demokrasinin gelip gelemeyeceği konusunda değil, demokrasinin nasıl güçleneceği üzerinde olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede gündeme gelen konu, demokrasinin dışarıdan dayatmalarla gerçekleştirilmeyeceğidir.

sadece ekonomik reformun demokratik adımları kolaylaştırıcı bir etkisi olmadığı, siyasal reformları gerçekleştirmemekte direniş sonucunda da ekonomik reformların da rafa kaldırıldığı bir gerçektir.

Demokrasiye dolaylı destek

ABD'nin Ortadoğu'da demokrasi yönünde bir dönüşüm sağlanması için verdiği dolaylı destek daha iyi yönetim ve sivil toplumun büyümesi, güçlendirilmesi konularında odaklanmıştır. Bu bağlamda özellikle iki girişim dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi, 1990'ların ortalarında Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı yoluyla, bugün ise "Ortadoğu Ortaklık Girişimi" (Middle East Partnership Initiative) adı altında ABD Dışişleri Bakanlığı'nca desteklenen yönetim reformu ve sivil toplumun gelişmesine yardım programıdır. Bu program çerçevesinde yönetim ve devlete ilişkin reform konusunda yürütülen çalışmalar içerisindeki başlıca konular, hukuk düzenini özellikle de yargı reformu yoluyla güçlendirmek, parlamentoların daha etkin ve seçmenlere sorumlu bir şekilde çalışmasını sağlamak, yolsuzlukları önlemek, yerinden yönetimi geliştirmektir. Sivil toplumu güçlendirmek başlığı altında ise, insan haklarını savunan, çevresel sorunları dile getiren,

yolsuzluğa karşı savaşan hükümet dışı örgütlere fon sağlanması, kadın haklarına destek verilmesi, bağımsız medyanın güçlendirilmesi, demokratik sivil eğitimin geliştirilmesi gibi konularda çeşitli girişim ve çabaların desteklendiği görülmektedir.

Bu girişimler, Ortadoğu ülkelerindeki yönetimleri doğrudan tehdit etmeme özellikleri dolayısıyla politik açıdan çok daha kolay kabul edilebilir

niteliğindedir. Ancak, yine aynı özellikler bir zafiyeti de beraberinde getirmekte hatta amaçlananın tam aksine sonuçlar da doğurabilmektedirler. Bu çabalar, otoriter ya da yarı otoriter rejimleri demokrasiye yönlendirecek güçte olmayıp daha ziyade demokrasi yolunda atılan adımları sağlamlaştırmaya yöneliktir. Otoriter ya da yarı otoriter rejimler kendi meşruiyetlerini doğrudan sorgulamayan bu gibi çabalara engel olamamaktadır. Üstelik Mısır, Ürdün ve Fas örneklerinde görüldüğü gibi temel siyasal yapılarını değiştirmeksizin vatandaşlarına biraz olsun nefes aldırarak biriken öfke ve gerilimi azaltmak amacıyla bu girişimleri tamamen kendi lehlerine birer araca dönüştürebilmektedirler. Bu nedenle de yıllarca rejim değişikliği konusunda hiçbir etki yaratmaksızın demokratik sivil eğitim, kadın hakları, parlamentoların etkinliği gibi bir dizi konuda çalışmak mümkündür. Kuşkusuz liberalleşme ile demokratikleşme arasında önemli bir ilişki vardır. Ancak bu ilişkinin somut bir gerçeğe dönüşebilmesi için hükümetlerin sadece bu konuların tartışılmasına, üzerlerinde çalışılmasına izin vermekle kalmayıp aynı zamanda da siyasal ve sivil haklar konusunda kendilerinden beklenen siyasal adımları atmaları, adil kurallar çerçevesinde siyasal alanı rakip siyasal güçlerin mücadelesine açması gerekmektedir.⁴

Ayrıca burada muhalefetin niteliği de demokrasi konusundaki beklentileri zayıflatmaktadır. Çünkü özde birçok Arap ülkesinde iki tip muhalefetin varolduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, bazı liberal siyasal görüşlere sahip olan ama arkalarında ciddi bir toplum desteği bulamayan siyasal olarak zayıf milliyetçi ya da laik muhalefet diğeri ise toplumun çeşitli katmanlarına hitap edebilen radikal görüşler taşıyan ya da taşımayan dinci kesimlerin oluşturduğu ve birincisine oranla çok daha güçlü bir şekilde ortaya çıkan muhalefetir. Dinci kesimlerin demokrasiyi tehdit ettiği bir gerçek iken, demokratik temsil mekanizmalarının dışında kaldıkça daha da radikalleştikleri ve varlıklarıyla demokratik alanda reformlara karşı çıkan yönetici kesimler için temel bir bahane oluşturdukları da bir başka gerçektir.

Hedef, siyasal alanın kendisi olunca

Ortadoğu'da demokrasiyi geliştirme konusunda ABD'nin başvurabileceği üçüncü tür araçlar doğrudan siyasal alanın kendine yönelik reformlarla ilgili girişimlerdir. Liberalleşme ile demokrasi arasında gerçek anlamda köprü kurabilecek olan da bu çabalardır. Bu konuda atılabilecek adımların başında, siyasal ve sivil hakları tanıma, meşru siyasal rekabet alanını demokratik oyununun kurallarını

kabul eden tüm kesimlere açma, adil seçimler ve siyasal gücün merkezini de siyasal rekabete açma gelmektedir. Bu yolda siyasal partilerin güçlendirilmesine destek verilmekte, seçimlerin yürütülmesine yardım edilmekte, kadınların siyasal sürece katılımı teşvik edilmekte ve seçim sonuçlarına saygı aşılanmaya çalışılmaktadır.

Halen Arap devletlerinin büyük bir kısmı diktatörlük olmasa da yarı otoriter rejimlerde ya da bazı uzmanların deyişiyle kısmen liberalleşmiş otokrasilerle yönetilmektedirler. Cezayir, Bahreyn, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Fas, Oman, Katar ve Yemen bu grup içindedir. Bunlardan ancak bazılarında siyasal partiler yasal ve bağımsız sivil toplum örgütlerinin varlığına izin verilmektedir. Birçok Körfez devletinde ise ne partiler ne de hükümet dışı örgütlere yaşam hakkı tanınmıştır buna mukabil yine bu devletlerde vatandaşların sınırlı da olsa siyasal özgürlüğü ve bir ölçüde de siyasal rekabet söz konusudur. İster krallık isterse devlet başkanlığı söz konusu olsun tüm yarı otoriter rejimlerde ortak olan şey, merkezi gücü elinde bulunduranların siyasal rekabetin dışında tutuluyor olmasıdır. Bugün, ancak, Bahreyn, Fas ve Yemen gibi sayıları oldukça sınırlı bir grup yarı otoriter Arap rejimini, liberal reformları sürdürdüğü görülmektedir.

Güvenlikle demokrasi arasındaki bağlantı

Aslında, bugün Ortadoğu'ya demokrasinin nasıl getirileceği sorusuna demokrasi ile bölgesel güvenlik arasındaki ilişkiyi gözardı ederek bir yanıt bulmak mümkün değildir. Bunun bir nedeni, Filistin sorununun arka plana atıldığı bir çerçevede Arap devletlerini etkilemenin zorluğudur. Filistin sorunu hem göz ardı edilemeyecek, çözümü bekletilemeyecek acil bir sorundur hem de "çoğulculuğun düşman karşısında güçlerini azaltabilecek gelişmelere yol açacağı" tezini savunan reform karşıtı yönetimlere dayanak sağlamaktadır. Diğer taraftan ise, bütün bu yetersizliklerine karşın Ortadoğu'da demokrasinin inşa edilmesi yolundaki Amerikan girişimleri belli bir başarı kazansa ve demokratik reformlar yaygınlaşsa dahi, bölgedeki güvenlik sorunlarının devam ettiği bir ortamda karşımıza, dış çatışma potansiyeli yüksek, milliyetçi rejimler çıkma olasılığı fazladır.⁵ Diğer gerekçelerin yanı sıra bu nedenle de aslında Ortadoğu'da demokrasiyi inşa düşüncesi çok yönlü, bütüncül bir vizyon gerektirmektedir. Bugün Amerikan girişimlerine ilham verdiği söylenen Helsinki sürecinde de güvenlik, Batı ile Varşova Pakı ülkeleri arasındaki müzakerelerin başlamasında ana unsurdur. Batı, İkinci Dünya

Savaşı sonrasında Avrupa'nın sınırlarını tanımış, bunun karşılığında da Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri insan haklarını tartışmayı kabul etmişlerdir. Ortadoğu'da demokrasi arayışı da güvenlik ihtiyacı ile siyasal, sosyal ve ekonomik reformlara olan ihtiyacın birlikte ele alınıp değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bunun merkezinde her ne kadar Bush yönetiminin Ortadoğu vizyonunda ikincil öneme sahip addedilse de Ortadoğu barış sürecinin bulunduğu aşıkardır.¹ Filistin sorununda tarafgil yaklaşımın terkedilmesi, ABD yönetimlerinin elini güçlendirebilecek ve ekonomik yardımlarla ve ticaret imkanlarıyla siyasal ve sosyal reformlar arasında bağlantı kurabilme yeteneği verecektir.

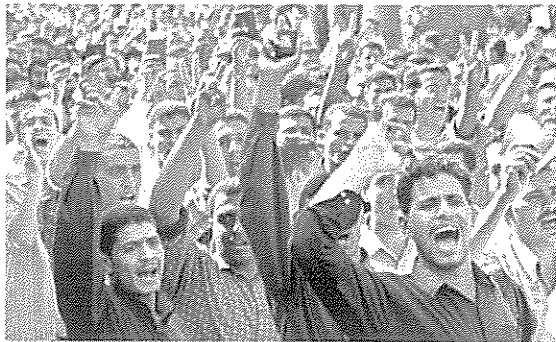
Ortadoğu'da demokrasi ve Türkiye

Türkiye ile bu girişimlerin hedef aldığı Arap ülkeleri arasında en büyük farklılık, Türkiye'nin demokrasi konusunda bu ülkelerden hayli ileri bir seviyede olmasıdır. Benzer girişim ve yardım programları, kapsamlarına Türkiye'nin de sokulacağı şekilde genişletilebilirse, bu, Türkiye için herhangi bir rahatsızlık yaratmayacaktır zaten. Bu programlar, demokrasi konusunda ilerleyen ve bunu amaç edinmiş ülkelerde gerçek başarıyı yakalayabilirler.

Türk hükümetinin bugüne kadar özellikle de uluslararası platformlarda yaptığı açıklamalar çerçevesinde Ortadoğu'da demokrasinin inşası konusuna şu şekilde yaklaştığı görülmektedir: Ortadoğu'ya demokrasinin gelip gelmeyeceği, İslam ve demokrasinin birlikte yaşayıp yaşayamayacağı sorusuyla ilişkilidir. Dolayısıyla konu, doğrudan Türkiye'yi ilgilendirmektedir ve Türk örneği zaten bunun mümkün ol-

**Türk
hükümeti,
Türkiye'nin rolünü
de "Ortadoğu'nun
içerisinden bir
ülke olarak reform
çağrısı yapan ve iç
eleştiriye başlatan bir
ülke" olarak
tanımlamakta ve
Ortadoğu'da
demokrasi,
ekonomik reform
ve güvenliğin bir-
birinden ayrı olarak
ele alınamayacağı
vurgulanmaktadır.**

duğunu ortaya koymaktadır. Türkiye, meselenin, Ortadoğu'ya demokrasinin gelip gelemeyeceği üzerine değil, demokrasinin nasıl güçlendirileceği üzerine olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede üzerinde en çok durulan konu demokrasinin dışardan dayatmalarla gerçekleşmeyeceğidir. Türk hükümeti, Türkiye'nin rolünü de "Ortadoğu'nun içerisinden bir ülke olarak reform çağrısı yapan ve iç eleştiriye başlatan bir ülke" olarak tanımla-

maktadır. Türkiye, Ortadoğu'da demokrasi, ekonomik reform ve güvenliğin birbirinden ayrı olarak ele alınamayacağını vurgulamakta, bu denge sağlandığı ölçüde demokrasinin adım adım ilerleyen bir süreç olarak hayata geçirilebileceğini ileri sürmekte ve bu konuda Helsinki sürecine benzer bir İstanbul sürecine ev sahipliği yapmayı önermektedir.²

Doç.Dr. S.Gülden Ayman
Boğaziçi Üniversitesi,
TÜSIAD Dış Politika Forumu Direktörü

Dipnotlar

- 1- "Democratization in the Middle East: Solution or Mirage", Middle East Review of International Affairs, Vol.7, No.1, March 2003, 95-107.
- 2- Marina Ottoway, "Promoting Democracy in the Middle East, The Problem of U.S. Credibility, Democracy and Rule of Law Project, Washington D.C.: Carnegie Endowment for Peace, Working Papers, No.35, March 2003.
- 3- Thomas Carothers, "Is Gradualism Possible? Choosing a Strategy for Promoting Democracy in the Middle East", Democracy and Rule of Law Project, Washington D.C.: Carnegie Endowment for Peace Working Papers, No.39, June 2003.
- 4- Ibid.
- 5- Yeni demokrasilerde milliyetçilik ve dış saldırganlık konusunda bakınız: Edward D. Mansfield and Jack Snyder, "Democratization and War", Foreign Affairs, May/June 1995, 79-97.
- 6- "Democracy in the Middle East, Pluralism in Europe. Turkish View", Address by H.E. Recep Tayyip Erdoğan, Harvard University, Kennedy School of Government, 30 January 2004, <http://www.kennedy.harvard.edu>

Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi

AB, Türkiye ile daha mı güvenli olacak?

Can Buharalı

Avrupalı devletler İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan bu yana, yani 50 yılı aşkın bir süredir kendi güvenliklerini sağlayacak bir mekanizma oluşturulması çabası içindedirler. Soğuk Savaş yıllarında ABD'nin de içinde yer aldığı NATO, Avrupa'nın güvenlik ve savunmasının sağlanmasında başat rolü üstlenmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Varşova Paktı'nın dağılmasıyla birlikte Avrupa'nın maruz kaldığı tehditler şekil ve boyut değiştirmiştir. NATO bu yeni ortama ayak uydurabilmek için önemli bir değişim sürecinden geçmiş ve geleneksel savunma unsurlarının yanı sıra, bunların yönetimi alanında da etkin bir hale gelmiştir.

Bununla birlikte, Batı Avrupalı devletlerin ve AB'nin daha bağımsız bir güvenlik yapısı oluşturma çabaları da 1990'larda hız kazanmıştır. AB'nin entegrasyon sürecinin hızlanması ve derinleşmesi, ekonominin dışındaki alanlarda da etkin olma arzusu, temelleri 1950'lere dayanan bu gelişimde önemli rol oynamıştır.

Söz konusu süreç, 21. yüzyılın başlangıcında bir dönüm noktasını geride bırakmak üzeredir. AB, ilk kez savunma ve güvenlik konularında bir strateji benimsemiştir. AB Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana tarafından hazırlanan ve "Daha İyi bir Dünyada Güvenli bir Avrupa- Avrupa Güvenlik Stratejisi" başlıklı bu belge, aralık ayında Brüksel'de AB üyesi ülkeler devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla düzenlenen zirve toplantısında onaylanmıştır.

Belge'de herhangi bir AB üyesi ülkenin topyekün bir saldırıya hedef olma olasılığının ortadan kalktığı, ancak Avrupa'nın daha çeşitli, daha az görünür ve daha az öngörülebilir tehditlerle karşı karşıya olduğu vurgulanmakta ve Avrupa'nın maruz kaldığı tehditler; sırasıyla terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel çatışmalar, çöken devletler ve organize suç olarak sıralanmaktadır.

Avrupa'nın maruz kaldığı tehditler

Söz konusu tehditleri kısaca ele almak gerekirse, öncelikle herbirinin Türkiye'nin tehdit algılamaları bakımından da son derece geçerli olduğu görülecektir.

Terörizmin, AB tarafından birinci tehdit olarak tanımlanmış olması, tabiatıyla önemli bir gelişmedir. Uzun yıllar ayrılıkçı terörden çekmiş olan Türkiye, son olarak da Kasım 2003'de El Kaide bağlantılı terör eylemlerinin kurbanı olmuştur. Yıllardır terörle mücadele etmenin uluslararası işbirliğinden geçtiğini ve terörün uluslararası kaynaklarının kurutulması gerektiğini savunan Türkiye için AB'nin bu hususu tehdit listesinde ilk sıraya almış olması olumludur. Esasen 11 Eylül olayları Türkiye'de faaliyet gösteren terör gruplarının uluslararası listelere dahil edilmesi bakımından elverişli bir ortam yaratmıştı ve takip eden dönemde AB, PKK dahil Türkiye'de faaliyet gösteren çeşitli terör örgütlerini listesine dahil etmişti. Ancak terörle mücadelenin uluslararası boyutunun gelişmesi bakımından bu liste doğal olarak yeterli değildi. AB'nin, en üst düzeyli strateji belgesinin bu hususa atfettiği önem, bu bakımdan kayda değerdir ve zamanla işbirliğinin etkinleşmesine ciddi katkı sağlaması beklenmelidir.

AB üyesi ülkeler uzun yıllar kendi topraklarında ya da kendi vatandaşlarına karşı terörist saldırılarda bulunulması riskini gözardı etmişlerdir. Dahası kendilerine dokunmayan teröre müsamaha göstermek suretiyle tehdit altında bulunmadıkları olgusunu pekiştirebileceklerini dahi düşünmüşlerdir. Oysaki gelişmeler, durumun hiç de böyle olmadığını ve terörist faaliyetlerin her an her yerde karşımıza çıkabilecek nitelikte olduğunu göstermektedir. Hele ki bir takım terörist faaliyetlere gösterilen müsamaha ortadan kalkmaya görsün. 11 Mart 2004 sabahı İspanya'da meydana gelen ve 200 kişinin ölümüyle sonuçlanan terörist saldırılar, bunun en açık

* "A Secure Europe in a Better World- European Security Strategy" adopted by the European Council in Brussels in December 2003.

göstergesini teşkil etmiştir. Modern Batı Avrupa tarihinin bu en geniş çaplı terör saldırısı, Avrupa'nın 11 Eylül'ü olma özelliğini taşımaktadır. Terörle mücadele kolay bir olgu değildir. Bireysel hakların ve özgürlüklerin kısıtlanmasına varacak bir dizi önlem gerektirmektedir. Bireysel hak ve özgürlüklerin sınırlarının çok geniş olduğu Batı Avrupa ülkelerinde bu mücadele, kararlı bir siyasi irade ve uluslararası işbirliği gerektirmektedir.

Kitle imha silahlarının yayılması da son dönemlerde giderek daha fazla endişe yaratır bir hal almaktadır. Gerek teknolojik ilerlemeler, gerekse özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu bu alanda bilgi diffuzyonu yaşanmış olması, tehdidin boyutlarını üst düzeye çıkarmıştır. Burada mesele, sadece füze teknolojilerinin ilerletilmesi ve yayılması sonucu Batı Avrupa'nın da menzile dahiline girme riski değildir. Daha önemlisi kimyasal ve biyolojik silahların çeşitli yollarla hedef ülkelere sokulması ve geniş çaplı eylemlerin gerçekleştirilmesi riskinin giderek artıyor olmasıdır. İstanbul ya da Madrid'deki saldırılarda bu tür kitle imha silahların kullanılmış olması halinde yaşanmış olabilecek dramı insan düşünmek dahi istemiyor. Dolayısıyla kitle imha silahlarının herhangi bir terörist grubun eline geçmesi ihtimali bir karabasan gibi başa çöküyor. Tek pazara geçişle iç sınırlarını büyük ölçüde kaldıran AB ülkelerinde, sınır tedbirleriyle böyle bir gelişmenin önünü alabilmek pek mümkün görülüyor. Uluslararası işbirliğini ve bilgi paylaşımını geliştirmek burada da alınabilecek tedbirlerin başında geliyor. Ortadoğu ve Asya ile Avrupa arasında bir köprü konumunda olan Türkiye ile AB'nin bu konuda ortak çalışma yapabileceği pek çok alan bulunuyor.

Eski Yugoslavya'nın dağılmasıyla Avrupa, kendini bir anda bölgesel çatışmaların içinde buluverdi. Bu çatışmalara müdahale edebilecek ve kendi kıtasında akan kanı durdurabilecek bir yapıya sahip olmayan Avrupalı devletler bu eksikliğin önemini farketmiş oldular. Esasen bu sıkıntı hala tam anlamıyla aşılabilmiş değil. Geçtiğimiz on yılda siyasi irade eksikliği, başat Avrupa güçleri arasındaki görüş ayrılıkları ve kurumsal sorunlar istenilen düzeye gelmesini geciktirdi. Ancak AB, barışı koruma ve çatışmaları önleme alanında daha etkin olabilme arayışlarını arttırmış durumda. Bu alanda NATO ile AB arasındaki işbirliğini artırıcı mekanizmanın Türkiye'nin de

önemli katkılarıyla 2002 yılında kurulabilmiş olması kaydadeğer bir gelişme. Tabiatıyla AB'nin bu konuda, daha yapması gereken epey çalışma var. AB'ye tam üye olmuş bir Türkiye'nin, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın operasyonel özelliklerinin gelişmesine fazlaca katkısı olacaktır. Sonuç itibarıyla gerek Balkanlarda, gerekse Kafkasya ve Ortadoğu'da vuku bulan bölgesel çatışmalara müdahalede ve hatta oluşumlarını önlemeye katkı sağlamada, Türkiye'nin coğrafi yakınlığı ile tarihi ve kültürel ilişkileri önemli bir avantaj teşkil edecektir.

Bölgesel çatışmalar, kötü yönetim, yolsuzluk vs. diğer sıkıntı kaynakları

Bölgesel çatışmaların bir başka endişe verici yönü de, terörist faaliyetler, kitle imha silahlarının yayılması ve organize suçlar için adeta bir platform oluşturmalarıdır. Eski Yugoslavya, Afganistan ve Çeçenistan çatışmaları bu konularda örneklerle doludur. Bugün Batı Avrupa'daki organize suç çetelerinin başta eski Yugoslavya olmak üzere tüm bu bölgelerle bağlantıları bulunduğu aşikardır. Bu konuda da Türkiye ile AB'nin tehdit algılamaları ortak ve etkin mücadele için işbirliği şarttır.

Kötü yönetim, yolsuzluk, iktidar gücünün istismar edilmesi ve sivil çatışmalar nedeniyle çöken devletler, uluslararası camia için diğer bir sıkıntı kaynağıdır. Somali gibi birçok Afrika ülkesinde, Afganistan'da yaşananlar devlet yönetiminin yukarıda sayılan nedenlerden ötürü çökmesi sonucu oluşmuştur. Buralardan yayılan istikrarsızlıkla mücadele, uluslararası askeri güç yardımıyla çözülmeye muhtaç hale gelmiştir. Çöken devletlerde oluşan yönetim boşlukları terörizm, organize suçlar gibi bir çok alanda tehditlerin büyümesine yol açmıştır. Bugün Irak'ta benzer bir durumun oluşması riski hem Türkiye, hem de AB'yi endişeye sevk etmektedir.

Nihayet AB Strateji Belgesi'nde yer alan diğer bir tehdit organize suçlardır. Uyuşturucu kaçakçılığı, kadın ticareti, yasadışı göç faaliyetleri uluslararası çeteler tarafından organize edilmektedir. Türkiye de bu tehditlerden nasibini almaktadır. Avrupa'ya giden uyuşturucunun önemli bir bölümünün Türkiye üzerinden geçtiği bir gerçektir. Türk makamlarının bu olguyla tek başına mücadele etmesi mümkün görünmemektedir. Esasen son yıllarda AB ile Türkiye arasında bu konular-

da işbirliği artmıştır ve olumlu sonuçlar vermektedir.

Dikkat çekici bir nokta, tüm bu tehditlerin köklerinin aslında birbirleriyle bağlantılı olduklarıdır. Çöken devletlerin bölgesel ya da iç çatışmalarla, bölgesel çatışmalar sonucu ortaya çıkan ortamın organize suçla, organize suçun terörizmle, terörizmin kitle imha silahlarının yayılmasıyla içiçe geçmiş olmaları tehdidin karmaşık yapısına da işaret etmektedir.

Diğer bir unsur, AB strateji belgesinde yer verilen ve Türkiye'nin de paylaştığı tüm bu tehditlerin, ABD bakımından geçerli olmasıdır. ABD yönetiminin ulusal strateji belgelerinde de bu tehditlere yer verilmektedir. AB ile ABD arasındaki ayrılık, tehditlerden değil, tehditlerle mücadele etmede kullanılacak yöntem farklarından kaynaklanmaktadır.

2. Irak savaşında görüldüğü üzere Bush yönetimi, uluslararası camianın işbirliğine dayalı olmayan, BM çerçevesini zaruri görme-yen bir yaklaşım sergilemiştir. AB Strateji Belgesi'nde ise "çoktarafılık üzerine inşa edilmiş bir uluslararası düzenin" önemine ve gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. BM çerçevesinin korunması hatta güçlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. AB belgesi, uluslararası düzeni güçlendirmek için iyi yönetim, sosyal ve siyasal reformlara destek, demokrasi, insan hakları, hukuk devleti gibi olguların kullanılması gerektiğini belirtmekle, askeri tedbirlerin yanısıra sivil önlemlerin de oynayabileceği role işaret etmektedir.

Strateji Belgesi, AB'nin bu aşamada, güvenlik konularında kendini nasıl konumlandığına da açıklık getirmektedir. ABD, sınırlarının çok ötesindeki global

Türkiye'ye düşen görev, askeri yeteneklerinin yanısıra, özellikle krizleri önleme ve bunalım yönetimi alanlarında sivil katkılar sağlanması üzerinde durmaktır. AB'nin bu alanda önemli bir bilgi birikimi ve kredibilitesi mevcuttur. Türkiye'nin, Balkanlar'dan Kafkaslar'a ve Ortadoğu'ya, çevresindeki pek çok sorunlu bölgeyle tarihi, kültürel ve etnik bağları bulunmaktadır. Bu durum Türkiye'ye, krizlerin önlenmesi için yapılacak çalışmalarda istisnai bir avantaj yaratmaktadır.

sorunlarla mücadele etmenin yollarını ararken, AB daha ziyade kendi bölgesi ve komşu bölgeler üstünde yoğunlaşmaktadır. Kuzey Kore'deki gelişmeler, AB'nin öncelikleri arasında sayılmamaktadır örneğin. Strateji belgesinde, AB'nin amacının, birliğin doğusunda ve Akdeniz havzasında yakın ve işbirliğine dayalı iyi ilişkilerin geliştirilebileceği bir iyi yönetilen ülkeler halkası oluşturulmasına katkı sağlamak olduğu belirtilmektedir.

Böylece Balkanlar'a, Kafkaslar'a, Ortadoğu'ya ve Akdeniz havzasına vurgu yapılmaktadır.

AB tarafından gerek çoktarafı diplomasinin önemine ve BM şemsiyesine yapılan vurgu, gerekse bölgesel bir rol üstlenilmesi anlayışı, Türkiye'nin öncelikleriyle de örtüşüyor görünmektedir.

Solana Strateji Belgesi, tehditleri ve sorunların çözümünde kullanılması tercih edilen yöntemleri sıraladıktan sonra, AB'nin neler yapması gerektiği üstünde durmaktadır. Bu bölüm altında AB'nin halihazırdaki eksiklerinin üstü kapalı sıralandığı bir nitelik taşımaktadır.

Aktif politikalar bir zorunluluk

Bu bağlamda, öncelikle AB'nin daha aktif politikalar

izlemesi gerektiğine atıf yapılmaktadır. AB'nin, elindeki siyasi, diplomatik, askeri, ticari ve sivil yetenekleri, bunalım yönetimi ve krizlerin önlenmesi aşamalarında daha etkin kullanabileceğine değinilmektedir. Tehditlerin dinamik yapısı da gözönünde tutulduğunda bunlara karşılık verebilecek daha aktif politikalara ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. BM'ye desteğin altı çizilmekte ve AGSP'nin BM'yi kısa dönemli bunalım yönetimi operasyonlarında destekleyecek şekilde geliştiril-

mesinden söz edilmektedir. Devamla, AB'nin askeri yeteneklerini yeni tehditlerle mücadele edebilecek daha esnek bir şekle dönüştürmesi ve kaynakların daha etkin kullanılmasından bahsedilmektedir. Sonuç olarak yeni üyelerle 25'e genişleyecek AB ülkeleri, toplamda, 160 milyar Euro'yu aşkın bir savunma harcaması yapmakta ancak ortak politika eksiklikleri nedeniyle bu imkandan arzu edildiği şekilde yararlanamamaktadırlar. Avrupalı devletlerin askeri imkanlarında duplekasyonların azaltılması, ortak imkan ve yeteneklere ağırlık verilmesi bu bakımdan önemlidir. AB üyelerinin temel sıkıntısı Ortak Dış ve Güvenlik Politikası çerçevesinde gerektiği kadar ortak hareket edememekten kaynaklanmaktadır. Dış politikaların halen temel ulusal egemenlik alanı kabul edilmesi ve siyasi irade eksikliği buradaki sorunun temel kaynağıdır. Belge, AB ülkelerinin ortak hareket edebilmesinin ve hatta ABD, Rusya gibi dünya güçleriyle daha fazla işbirliği yapılmasının da önemine yer vermektedir.

Bu açılardan bakınca Türkiye ile AB arasında savunma ve güvenlik konularında olması gereken sinerji, bir kere daha göze çarpmaktadır. Sonuçta AB üyesi ülkelerin büyük bir çoğunluğu, NATO'da Türkiye'nin müttefikidirler. Tehdit algılamalarındaki benzerlik de dikkate alınırsa işbirliğinin yararı açıkça ortaya çıkmaktadır. Türkiye ile AB arasındaki işbirliğinin ilerletilmesi, bölgesel sorunların çözümüne katkı sağlayacağı gibi, AB'nin uluslararası alanda daha güçlü bir konuma ulaşmasına da yardımcı olacaktır. Türkiye ile AB arasında savunma ve güvenlik alanlarında işbirliğini daha da geliştirmenin önündeki tek aşama, Türkiye'nin AB üyeliğidir. Halihazırda Türkiye'nin, AB tam üyesi olmamasından kaynaklanan kurumsal nitelikteki bazı sorunlar ancak bu yolla aşılabilecektir.

Türkiye'nin katkıları

Avrupa Birliği, yeni strateji belgesiyle savunma ve güvenlik konularında etkinliğini arttırabilmek için önemli bir adım atmış bulunmaktadır. Ancak belge, bu aşamada bir niyet beyanından ibarettir. AB'nin strateji belgesinin öngördüğü şekilde daha aktif, daha yetenekli olabilmesi ve üye ülkelerin daha fazla birlikte hareket edebilmeleri için ilerleyen aşamalarda AGSP'nin

kuvveden fiile geçtiğini gösterecek adımları da atması gerekecektir. Bu adımların başta operasyonel hususları içereceği akla gelse de, esas gerekli olan bütünlüklü bir siyasi irade ve vizyonu ortaya koyabilmek olacaktır. Bu noktada Türkiye'nin, AB'nin gerek operasyonel yeteneklerine gerekse vizyonunun gelişmesine yapabileceği katkılar bulunmaktadır.

AB'yi bir bisiklet olarak değerlendirecek olursak, düşmemek için pedal çevirmek ve ilerlemek gerekecektir. AB, 1960-70'lerde gümrük birliğini, 1980'lerde tek pazarı, 1990'larda da ekonomik ve para birliğini gerçekleştirmeyi başarmıştır. AB bisikletinin bundan sonra ilerlemeyi sürdürebilmesi için siyasi entegrasyonu derinleştirmesi gerekmektedir. Siyasi entegrasyonun derinleştirilebilmesinin temel unsurlarından biri de dış savunma ve güvenlik politikalarının geliştirilmesiyle ilintilidir. Hal böyle olunca, Türkiye'nin AB'ne üyeliğinde ODGP ve AGSP'ye potansiyel katkıları ön plana çıkmakta ve Türkiye'nin tam üyeliği yolunda alınacak karara da etki eder hale gelmektedir.

Bu aşamada AB'ye düşen görev, tam üyelik müzakerelerine başlanması halinde, ODGP ve AGSP konularında kurumsal sıkıntıları pragmatik yöntemlerle aşıp, Türkiye'nin de bu politika üretim süreçlerine katılımını bir an evvel sağlamaktır.

Türkiye'ye düşen görev ise, askeri yeteneklerinin yanı sıra, özellikle krizleri önleme ve bunahım yönetimi alanlarında sivil katkılar sağlanması üzerinde durmaktır. AB'nin bu alanda önemli bir bilgi birikimi ve kredibilitesi mevcuttur. Türkiye'nin, Balkanlar'dan Kafkaslar'a ve Ortadoğu'ya çevresindeki pek çok sorunlu bölgeyle tarihi, kültürel ve etnik bağları bulunmaktadır. Bu durum Türkiye'ye, krizlerin önlenmesi için yapılacak çalışmalarda istisnai bir avantaj yaratmaktadır. Türkiye'nin bu konumunun AB'nin bilgi birikimi ve kredibilitesiyle birleştirilmesi halinde hem AB'nin uluslararası alanda görünürlüğü artacak, hem de Türkiye'nin etrafındaki sorunların azalması ve yeni açılımlar yapılması imkanı ortaya çıkabilecektir. Böylesi bir durum hem bölge ülkeleri, hem AB hem de Türkiye için son dönemlerin moda tabiriyle bir kazan-kazan durumudur.

Can Buharalı

Ekonomi ve Dış Politika Forumu Koordinasyon Kurulu Üyesi

Büyük, güçlüyse büyüktür.

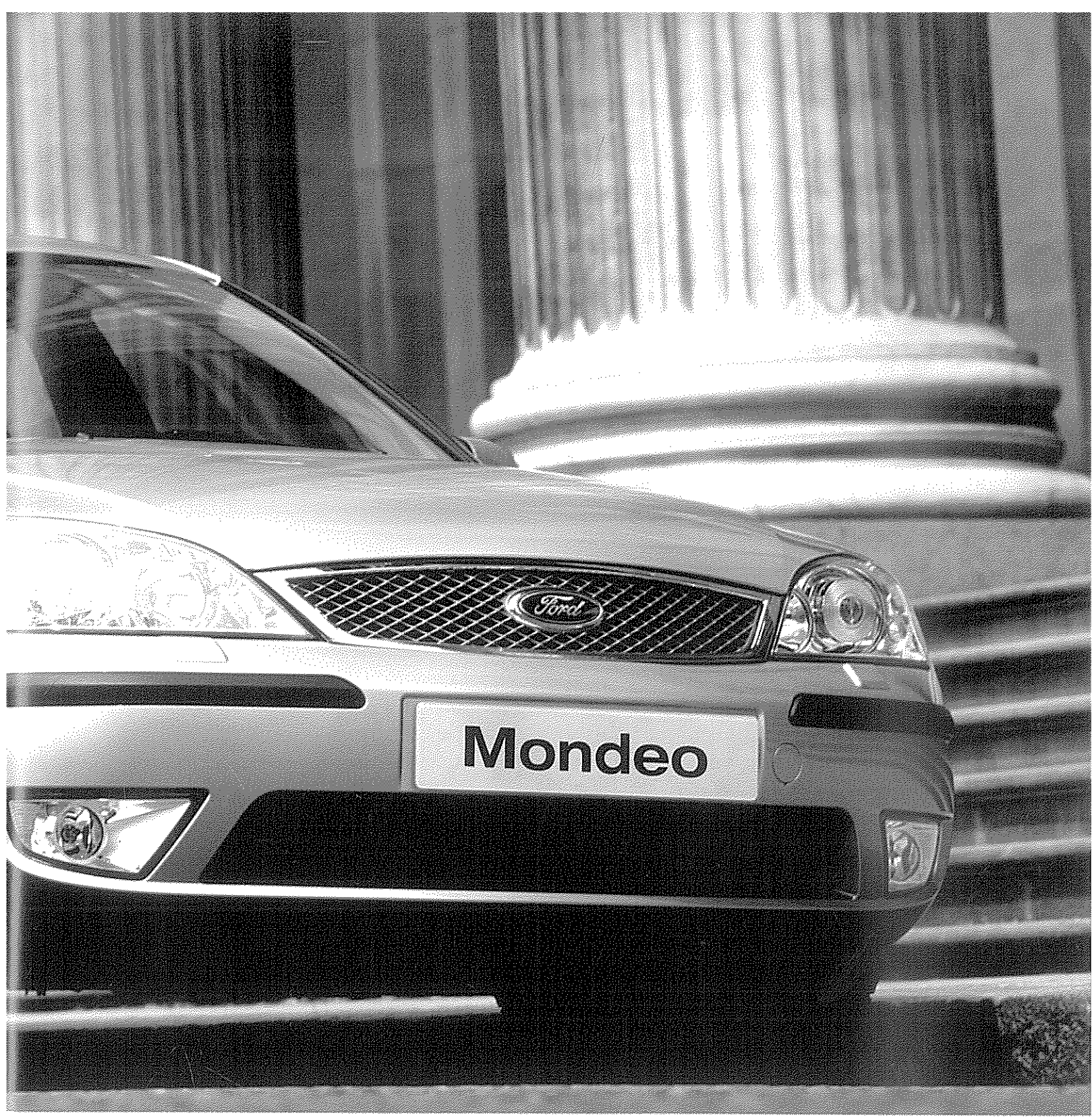
Büyük bir otomobilden beklentiniz de büyük olur. Yeni Ford Mondeo, 145 HP'lik gücü, konfordan ve güvenlikten taviz vermemesi; uygun fiyatı, kusursuz işçiliği, benzinli ve dizel motor seçenekleri ve daha pek çok

Yeni FordMondeo

Ford Otosan tarafından ithal edilmektedir.

eşsiz özelliğiyle büyük bir otomobil. Kullananlar için de, hayranlıkla bakanlar için de! Yeni Ford Mondeo'nun gücüyle siz de tanışmak istiyorsanız, hemen bir Ford Yetkili Satıcısı'na uğrayıp deneme sürüşüne çıkın. Ayrıntılı bilgi için, Ford Direkt Hattı 0212 473 3673 ya da www.ford.com.tr

Tasarımı yaşamdan, güveni teknolojiden.

Nükleer silahlar ve Türkiye

Mustafa Kibaroglu

Ulusal güvenlik ve dış politika uygulamaları bakımından nükleer silahlara sahip olmak ne kadar önemlidir? Türkiye'nin gelecekte nükleer silahlara sahip olması gerekir mi? Son yıllarda uluslararası alanda meydana gelen gelişmelere de bağlı olarak bu iki soru sıkça sorulmaya başlamıştır. Oysa, Türkiye nükleer silahlara sahip bir ülke değildir ve bu silahlara sahip olma yönünde bir politika izlemiş olduğunu söylemek de mümkün değildir. Aksine, Türkiye'nin resmi devlet politikası, nükleer silahlar da dahil olmak üzere kimyasal ve biyolojik tüm kitle imha silahlarına sahip olmayı yasaklayan uluslararası anlaşmalara taraf olmak şeklinde gelişmiştir. Bu sebeple yukarıdaki soruların cevaplarının son derece açık ve net olduğu düşünülebilir. Ancak, Türkiye'de nükleer santraller kurulması tartışmalarına paralel olarak nükleer silahlar konusu da gündeme gelmeye başlamıştır. Toplumun hemen her kesiminde konuşuluyor olmasına karşın bu konu, akademik tartışma platformlarına tam manasıyla taşınmamıştır.⁽¹⁾ Bunun bir sebebi, nükleer silahlar konusunun ulusal ve uluslararası güvenlik boyutlarıyla son derece önem taşıyan bir ko-

nu olmasıdır. Bununla birlikte, çok yönlü bilimsel araştırmalarla ulaşılmış verilere dayalı kapsamlı tartışmaların yapılabileceği akademik birikimin Türkiye'de henüz yeterince bulunmaması da gerekçeler arasında sayılabilir.

Bu düşünceler ışığında, bu çalışmada öncelikle nükleer silahların uluslararası arenada güvenlik ve istikrar bakımından nasıl bir önem arzettiği ve hangi anlaşmalar ve düzenlemeler çerçevesinde nükleer enerjinin barışçıl amaçlı kullanımı yaygınlaştırılırken askeri amaçlı kullanımının kısıtlamalara tabi tutulduğu ele alınacaktır. Daha sonra, söz konusu anlaşmalar ile or-

taya çıkan kısıtlamaların zaman içinde Türkiye bakımından hangi zorlukları beraberinde getirdiğine değinilecektir. Bu arka plan dikkate alınarak, son bölümde, Türkiye'nin nükleer teknoloji transferi için yaptığı girişimlerle birlikte gündeme gelen "nükleer silahlara sahip olmalı mı olmamalı mı" tartışması hakkında kapsamlı görüşler ortaya konulacaktır.

Nükleer silahlar ve uluslararası antlaşmalar

Nükleer silahların savaş ortamında ilk ve son kez ABD tarafından Japonya üzerinde kullanıldığı 1945 yılında başlatılan ve inişli çıkışlı bir süreç izleyen uluslararası çabalar sonucunda 1968 yılında Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT) imzalanmıştır.¹ 1970 yılında yürürlüğe giren NPT'nin birinci maddesi nükleer silaha sahip devletlerin, nükleer silaha sahip olmayan devletlere hiçbir şekilde nükleer patlayıcı veya bu patlayıcıların yapımında kullanılabilecek madde, teknoloji, bilgi vs. vermemesini; ikinci maddesi de nükleer silaha sahip olmayan devletlerin hiçbir şekilde nükleer patlayıcı veya bunların yapımında kullanılan madde, teknoloji, bilgi vs. edinmek yönünde girişimde bulunmamasını emretmektedir.² NPT'nin üçüncü maddesi ile Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), nükleer silaha sahip olmayan devletlerin taahhütlerini yerine getirdiklerini doğrulamak ile yükümlü kılınmıştır. Bu amaçla Ajans, NPT'ye taraf olan nükleer silaha sahip olmayan devletler ile ayrıca bir denetim antlaşması imzalayarak bu doğrulama işleminin hangi koşullarda ve ne şekilde yerine getirileceğine ilişkin usulleri belirlemek ve denetimleri yapmakla görevlendirilmiştir.³ NPT'nin dördüncü maddesi ise, Antlaşma'ya taraf olarak nükleer silaha sahip olmamak yönünde kesin bir taahhüt altına girmiş olan ülkelerin, barışçıl amaçlı kullanımlar için nükleer teknolojiye sahip olmalarını ve geliştirmelerini engelleyecek unsurları ortadan kaldırmayı öngörmektedir.

NPT'yi 1969 yılında imzalayıp 1980 yılında onaylayarak "Nükleer Silaha Sahip Olmayan Devlet" statüsü ile Antlaşma'ya taraf ülke konumuna geldiğinden dolayı Türkiye'nin nükleer silahlara sahip olmak yönünde bir girişimde bulunması, uluslararası hukuka aykırıdır. Ancak, Antlaşma'da müttefiklik ilişkisi sonucu

başka ülkelere ait nükleer silahların, nükleer silaha sahip olmayan devletlerin topraklarına konuşlandırılmasını engelleyici bir hüküm bulunmamaktadır. Nitekim, 1959 yılında Roma'da yapılan NATO devlet başkanları zirvesi sırasında bazı ittifak üyesi ülkelerde nükleer silahlar konuşlandırılması yönünde bir karar alınmıştır. Bu çerçevede öncelikli olarak Türkiye ve İtalya'ya nükleer silahlar yerleştirilmiştir.⁴ Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra bir çok NATO üyesi Avrupa ülkesi, kendi topraklarında bulunan nükleer silahların geri alınmasını istemiştir. Belçika, Hollanda ve İtalya'nın aralarında bulunduğu bir kısım ülkede ve Türkiye'de Incirlik üssünde, Amerikan ağır bombardıman uçaklarından atılabilecek şekilde konuşlandırılmış ve tümü ABD'ye ait olan nükleer silahlar bulunmaktadır. Bu silahların Türkiye için askeri anlamından ziyade, NATO ittifakının içinde ABD ile arasındaki dayanışmanın bir göstergesi olarak görmek daha doğru olur.⁵ Türkiye, diğer kitle imha silahı kategorisindeki kimyasal ve biyolojik silahlara da sahip değildir ve topraklarında da barındırmamaktadır. Bunun bir sebebi, bu tür silahların üretilmesini, kullanılmasını ve stoklanmasını yasaklayan antlaşmalara da Türkiye'nin taraf olması kadar, müttefiki olduğu NATO stratejilerinde olası savaş planlarında kimyasal ya da biyolojik silahlara herhangi bir rol verilmemiş olmasıdır.

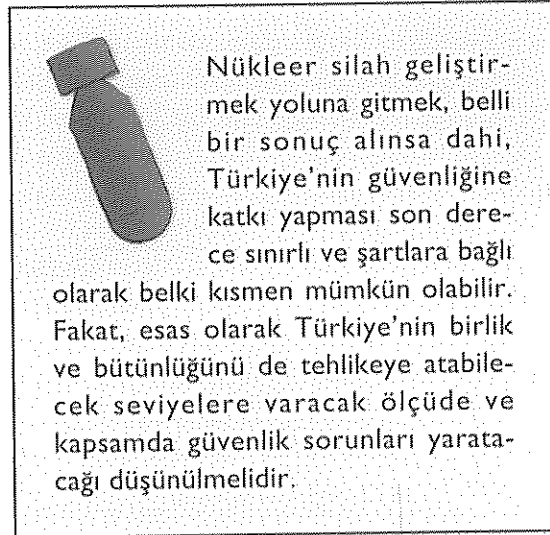
Avrasya coğrafyasında kitle imha silahlarına sahip olmayan son derece az sayıdaki ülkeden biri Türkiye'dir. Ancak, öteden beri varolan ve son dönemde Türkiye'deki iç siyasi gelişmelere de paralel seyreden toplumun hemen her kesimindeki bir tartışma dikkatle tahlil edildiği takdirde Türk halkının kitle imha silahlarına yaklaşımının, bu silahlara sahip komşu ülkelerin yarattığı potansiyel tehdidin boyutları haricinde, aslında çok olumsuz olmadığı görülebilir. Bilakis, özellikle nükleer silahlar konusu, bu silahlara sahip olma yoluna gitmiş ülkelerin hemen hepsinde görüldüğü gibi, bazı çevrelerde öncelikle bir "prestij" meselesi olarak değerlendirildiği gözlemlenmektedir. Nükleer silahlara sahip olmanın "ülkenin güvenlik sorunlarına çözüm olacağı" ve uluslararası camiada sağla-

yacağına inanılan prestij sebebiyle "siyasi, ekonomik ve diplomatik alanda da önemli bir kaldıraç görevi yapacağı" düşünülmektedir. Bu gibi son derece yüzeysel ve akademik bilgi birikimine dayalı olmadan yapılan tahliller sonucu ulaşılan görüşler, konuyla ilgili tartışmaların da sağlıklı bir zeminde yapılmasını engellemektedir. "Komşu ülkelerde varken Türkiye'de neden yok?" ya da "nükleer silahı olsaydı Türkiye'ye bu şekilde davranamazlardı" gibi değerlendirmeler, bu alanda asıl tartışılması gereken konuları gölgelemektedir.

a) Barışçıl Nükleer Enerji Kullanımı ve NPT

Nükleer alanda Türkiye ile ilgili olarak ele alınması gereken esas konu, nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla kullanılmasının ne şekilde gerçekleştirilebileceği olmalıydı. Türkiye'nin bu yöndeki ilk girişimlerini yapmış olduğu 1960'lı yıllardan itibaren somut herhangi bir gelişme kaydedilememiş olmasının en temel sebeplerinden bir tanesi; bazı çevrelerde nükleer silahlara sahip olunması yönünde görüşler içeren tartışmanın Batılı ülkelerde ve özellikle ABD yönetimlerinde yaratmış olduğu derin endişe olmuştur.⁷ NATO üyesi olarak İttifak'ın "nükleer şemsiyesi" altında bulunan Türkiye'nin, çeşitli mülahazalarla nükleer silah edinme yoluna gidebileceğinden endişe eden Batı dünyasında nükleer teknolojiyi ellerinde bulunduran ülkeler, Türkiye'nin, NPT'ye taraf olmasından doğan haklarına karşın, nükleer teknoloji transferi önünde zımni engeller yaratmıştır. Türkiye'nin resmi devlet politikası ile taban tabana zıt olmasına karşın, zaman zaman asker ya da sivil sorumsuz kişilerce yapılan bazı açıklamalar, bu konudaki endişelerin artmasına, Türkiye'nin barışçıl amaçlı nükleer teknoloji transferinin önünün kapanmasına ve bu uğurda yapılan kapsamlı ve masraflı çabaların da sonuçsuz kalmasına yol

Nükleer silah geliştirmek yoluna gitmek, belli bir sonuç alınsa dahi, Türkiye'nin güvenliğine katkı yapması son derece sınırlı ve şartlara bağlı

olarak belki kısmen mümkün olabilir. Fakat, esas olarak Türkiye'nin birlik ve bütünlüğünü de tehlikeye atabilecek seviyelere varacak ölçüde ve kapsamda güvenlik sorunları yaratacağı düşünülmelidir.

açmıştır. Bununla beraber, Türkiye'de 1980 askeri darbesi ile işbaşına gelen yönetimin yine o dönemde Pakistan'da işbaşında bulunan askeri yönetim ile esas itibarıyla tarihten gelen sıkı ilişkilerin daha da geliştirilmesi yönünde attığı adımlar, Türkiye'nin nükleer teknolojiye sahip olduğu takdirde o dönemde Pakistan'ın nükleer silah elde etme çabalarına destek verebileceği iddialarının da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yönde uluslararası düzeyde iddiaların kaynağı genelde, her iki ülkenin sorunlu ilişkide olduğu komşusu Yunanistan ve Hindistan olmuştur. 1990'lı yıllarda Pakistan'ın nükleer silaha artık çok yakın olduğu iyice anlaşılmış olmasına rağmen Türkiye, bu

kez, Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile bağımsızlığını kazanan ve nükleer bilgi ve maddeye sahip olan Türk Cumhuriyetleri ile nükleer silah üretmek amacıyla ilişkiye girebileceği iddiası ile karşı karşıya bırakılmıştır.⁸

Nükleer silahların yayılması ve bu silaha sahip ülke sayısının kontrol edilebilir olmaktan çıkması konusunda son derece hassas kaygılar taşıyan ABD yönetimi, Türkiye'nin uluslararası anlaşmalardan doğan haklarını, ulusal çıkarlarını ve ihtiyaç-

larını görmezden gelerek Türkiye'ye karşı nükleer alanda resmen ilan edilmeyen bir ambargo politikası izlemiştir. ABD'li firmaların son aşamada ihalelerden çekilmesi yönündeki baskılardan başka, Amerikan yönetimleri, gerek Alman ve Kanadalı, gerek Arjantinli firmalar ile varılan, ileri seviyedeki anlaşmaların da hayata geçirilmemesi yönünde taraflara ciddi baskı yapmış ve sonuç almıştır.

Eğer Türkiye'de nükleer enerji tesisleri kurulmak isteniyorsa, herşeyden önce, nükleer teknoloji transferinin önünü tıkayan ABD nezdindeki kuşku ve kaygıların varlığını idrak etmeli ve resmi olarak dile getirilemeyen bu kuşku ve kaygıları ortadan kaldıracak şekilde

tam açıklık politikası benimsemelidir. Tam açıklık politikası öncelikle, nükleer kazanımların hangi sebeplerle ve hangi alanlarda kullanılacağı hakkında kapsamlı bir master planının yapılmasını ve bu planın kanunlaşarak değişen iktidarların yaratabileceği istikrarsızlık ortamından etkilenmemesini gerektirmektedir. Söz konusu master plan, nükleer alanda yetkin bilim adamı ve teknisyenlerin katkısıyla hazırlanmalı ve ülkenin imkan ve kabiliyetleri ile ihtiyaçları göz önünde tutularak özellikle hangi reaktör tipinin seçilmesi gerektiğine karar vermelidir. Bazı reaktör tip ve büyüklükleri nükleer silaha giden yolda önemli addedilmeleri sebebiyle, geçmişte, Türkiye adına kuşku ve kaygıların artmasına sebep olmuştur. Örneğin, doğal uranyum kullanan Kanada menşeli CANDU reaktörlerinin Pakistan'ın nükleer silah elde etmesinde rol oynadığı düşüncesi, Türkiye'nin doğal uranyum rezervlerine sahip olması sebebiyle bu reaktör tipini benimsemesi sonucunda ABD'de kaygılar artmıştır.¹⁷ Genel görüş, CANDU reaktörlerinin nükleer silah yapmayı kolaylaştırdığı ve Türkiye'de bir

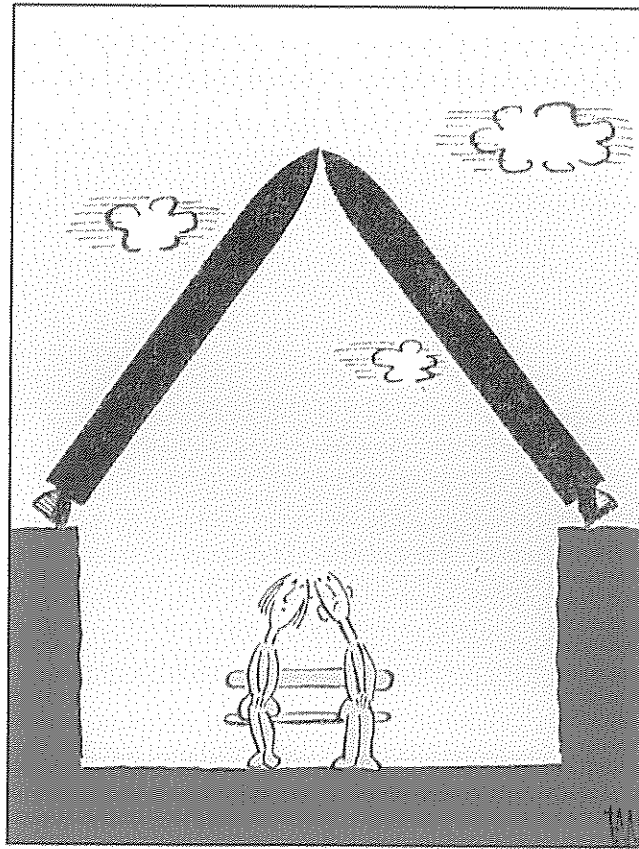
kısım siyasi çevrelerin de bu nedenle o dönemde planlanan Akkuyu santrali için CANDU reaktörünü seçmek istedikleri şeklinde idi.¹⁸

b) Nükleer Enerji ve Nükleer Silahlar

Nükleer silah üretmek, nükleer enerji üretmek için gerekli tesislerin ve bilgilerin ötesinde bilgi, beceri, tesis ve malzeme gerektirmektedir.¹⁹ Nükleer silahın en temel girdileri, yüksek oranda zenginleştirilmiş

uranyum (HEU) ve Plutonyum'dur.²⁰ Bir nükleer silaha kullanılacak uranyumun en az 20 kilo kadar ve yüzde 90'lar seviyesinde zenginleştirilmiş U-235 izotopunu içermesi gerekmektedir. Ancak U-235 izotopunu, doğal oranı olan binde 7'den yüzde 90'lara çıkarmak, yani zenginleştirmek son derece zor ve pahalı teknolojileri gerektirmektedir. Bu teknolojilerin kullanıldığı tesisler çok yüksek oranda enerji sarfederler ve geniş bir alana yayılırlar. Daha az alanda kurulabilen ve daha az

enerji tüketen, örneğin, lazer kullanılarak izotop ayırımı yaparak zenginleştirme teknolojileri ise, henüz deneme aşamasındadır ve ancak çok gelişmiş bir kaç ülkenin imkan ve kabiliyetleri dahilindedir. Bu sebeplerle, nükleer silaha kullanmak amacıyla bilinen yöntemlerle uranyum zenginleştirme yoluna giden bir ülkenin bu işlemleri başka ülkelere ve kendi toplumuna farketmeden yapması imkansızdır. Nükleer silaha kullanılan diğer madde Plutonyumdur (Pu-239) ve her tür nükleer reaktörün atıklarında belli oranlarda bulunur. Plutonyum, nükleer reaktörlerde enerji üretimi sırasında kullanılan yakıt içindeki U-238 izotopunun bir kısmının nötron ışınlanması sırasında bir nötron kaparak yeni bir bölünebilir elemente (U-239 / Pu-239) dönüşmesiyle yapay olarak oluşur. Plutonyum atık yakıt içinden ancak kimyasal ayrıştırma yoluyla elde edilebilir ve nükleer silah yapımında direkt olarak kullanılabilir. Plutonyum ayrıştırma işlemi son derece ileri teknoloji, bilgi ve tesis gerektirmektedir ve dünyada ancak 10 kadar ülke bu imkana sahiptir. Bu tesislerin kurulması

lan yakıt içindeki U-238 izotopunun bir kısmının nötron ışınlanması sırasında bir nötron kaparak yeni bir bölünebilir elemente (U-239 / Pu-239) dönüşmesiyle yapay olarak oluşur. Plutonyum atık yakıt içinden ancak kimyasal ayrıştırma yoluyla elde edilebilir ve nükleer silah yapımında direkt olarak kullanılabilir. Plutonyum ayrıştırma işlemi son derece ileri teknoloji, bilgi ve tesis gerektirmektedir ve dünyada ancak 10 kadar ülke bu imkana sahiptir. Bu tesislerin kurulması

ve işletilmesinin saklanması neredeyse imkansızdır.¹³

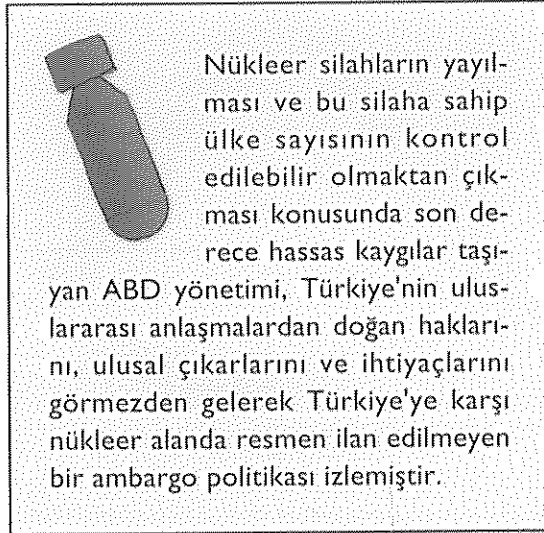
Nükleer silah yapmak için gerekli bu iki temel girdinin elde edilmesi nükleer santrallerin varlığı ile bağlantılı olmasına rağmen nükleer santral kurulması "olmazsa olmaz" bir koşul değildir. Nükleer silah yapmakta gerekli maddeyi elde etmek için hiç bir tesis kurmaya dahi gerek olmayabilir. Bu maddeler kaçak olarak elde edilebilmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında eski Sovyet topraklarından Batılı ülkeler ve Türkiye üzerinden bazı Ortadoğu ülkelerine yönelik nükleer madde kaçakçılığı olayları son derece hızla artmış ve güvenlik güçlerince tüm dünyada önemli miktarda HEU ve Plutonyum ele geçirilmiştir.¹⁴ Öte yandan, söz konusu nükleer maddelerin bilinen nükleer başlık tipi dışında ama ona yakın etkide kullanılması da mümkündür.¹⁵

Nükleer silahlar ve Türkiye

Irak'ın kitle imha silahlarından arındırılması iddiasıyla ABD tarafından işgal edilmesine kadar uzanan süreçte Türkiye'de de nükleer silahlara sahip olmalı mı olmamalı mı tartışması yeni boyutlar kazanarak artmıştır. Türkiye'nin nükleer silah sahibi olmasını isteyen görüşler ortaya konulmuştur. Nükleer silahlar bazı kişilerce ülkenin maruz kaldığı tehditler karşısında bir çıkış yolu olarak gösterilmiştir. Ancak, Türkiye'nin, NPT'ye taraf olan ve IAEA denetlemelerine açık bir ülke olduğu unutulmamalıdır. Bu alanda yapmakta olduğu ve yapacağı bütün girişimler uluslararası denetim altındadır. Ülkede güçlü bir araştırmacı basın ve organize sivil kitle örgütleri vardır. Tüm bu şartlar dahilinde aklından nükleer silah geçirenler olsa dahi bu alanda mesafe kaydetmelerinin pek mümkün olmadığı açıktır. Unutulmaması gereken bir başka faktör, nükleer silaha sahip olan ya da bu imkan ve kabiliyete ulaşmış bütün ülkeler istisnasız bir "Süpergüç"ün desteğiyle bu yolda

mesafe kaydetmiş olduklarıdır.¹⁶ Bir NATO ülkesi olarak nükleer silaha sahip olma yoluna gitmesi Batılı müttefikleri ve Rusya tarafından kesinlikle hoş karşılanacak bir gelişme olmayacağı dikkate alındığında, Türkiye'nin, nükleer teknolojiden sadece sivil/barışçıl amaçlar çerçevesinde yararlanmasına izin verilebileceği gerçeğini kabul etmek gerekir. Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleri de esasen bunu gerektirmektedir.

Bu değerlendirmelere karşın nükleer silahlara sahip olunması yönündeki arzunun, bazı çevrelerde azaldığı gözlemlenmektedir. Çeşitli ortamlara yansıyan görüşlerde her şeye rağmen böylesi güçlü bir silaha sahip olmanın yaratacağı prestij ve bunun ulusal ve uluslararası siyaset ortamında nemalandırılabilmesi hesabı bu yöndeki tutkunun azalmasını engellemektedir. Bu görüşe sahip olan çevrelerin hesaba katması gereken esas unsur, ulusal ve uluslararası denetlemelerin son derece sıklaştığı, etkin hale getirildiği bir konjonktürde uluslararası hukuka ve antlaşmalardan doğan yükümlülüklerle aykırı olarak gizli nükleer silah projesi geliştirme çabalarının başarı şansının son derece az olduğudur.¹⁷ Bu amaçla sarf edile-

Nükleer silahların yayılması ve bu silaha sahip ülke sayısının kontrol edilebilir olmaktan çıkması konusunda son derece hassas kaygılar taşıyan ABD yönetimi, Türkiye'nin uluslararası anlaşmalardan doğan haklarını, ulusal çıkarlarını ve ihtiyaçlarını görmezden gelerek Türkiye'ye karşı nükleer alanda resmen ilan edilmeyen bir ambargo politikası izlemiştir.

cek çabaların, yapılacak girişimlerin teknik, teknolojik ve mali boyutları hesaba katıldığında dikkatlerden kaçması adeta imkansızdır.

Türkiye taraf olduğu antlaşma hükümlerine aykırı davranışta bulunduğu takdirde, BM Güvenlik Konseyi'nin yaptırımlarına muhatap olmaya kadar gidecek son derece tehlikeli bir sürecin önü açılabilir. Türk dış politikası uygulamaları açısından düşünülmesi dahi mümkün görülmeyen bu durumun bilinmesine rağmen nükleer silah sahibi olmak konusunu siyasi polemğin bir parçası haline dönüştürmek kimseye yarar sağlamayacağı gibi, ülkenin içinde bulunduğu zor koşulları misliyle daha ağırlaştırmaktan başka bir sonuç

ortaya çıkartmaz.

Her şeye rağmen bu yöndeki görüşte ısrarcı olunabileceği dikkate alınarak şu soruya da cevap aranmalıdır: "Bütün engeller ve yaptırım tehditleri aşılarak ve gerekli büyük finansman kaynakları da seferber edilerek yasal olmayan bir sürecin sonunda fiilen Türkiye, nükleer silaha sahip ülke konumuna gelse, bu durumun ülke güvenliği açısından yaratacağı sonuçlar neler olabilir? Nükleer silahlar, bazılarınca iddia edildiği gibi Türkiye'nin güvenliğine katkı mı yapar, yoksa ülkeyi bugünkünden daha fazla güvenlik sorunu ile karşı karşıya mı bırakır?"

Nükleer silah geliştirmek yoluna gitmek, belli bir sonuç alınsa dahi, Türkiye'nin güvenliğine katkı yapması son derece sınırlı ve şartlara bağlı olarak belki kısmen mümkün olabilir. Fakat, esas olarak Türkiye'nin birlik ve bütünlüğünü de tehlikeye atabilecek seviyelere varacak ölçüde ve kapsamda güvenlik sorunları yaratacağı düşünülmelidir. Bu görüşün ülkeyi yöneten sorumlu ve yetkili çevreler yanında toplumun her kesimince ve halk tabanında da gerekçeleriyle birlikte anlaşılması ve kabul görmesi büyük önem arz etmektedir.

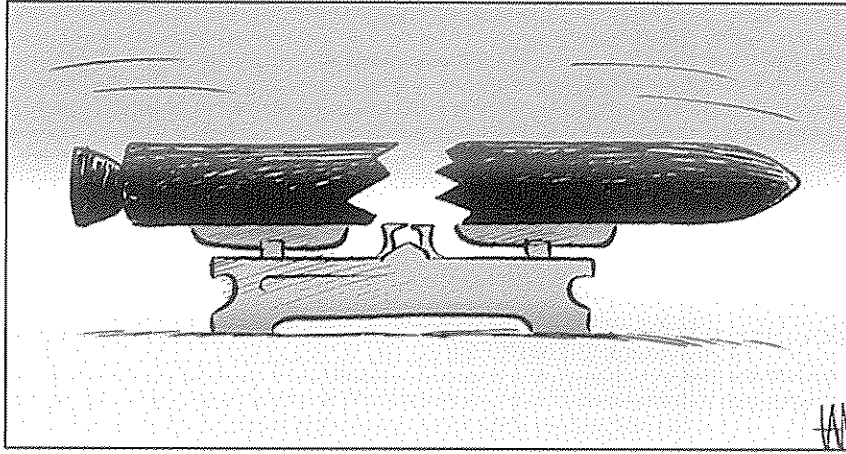
Bir an için Türkiye'nin nükleer silahlara sahip olduğu düşünülse bile, bu silahların hangi ortamlarda, hangi ülkelere karşı ve hangi doktrinler dahilinde etkin ve yararlı bir şekilde kullanılabileceği hesap edilmelidir? Yakın zamana kadar ciddi bir güvenlik sorunu olarak görülen Irak'ın ABD tarafından işgali görünür bir gelecekte bu ülkenin Türkiye için askeri güvenlik sorunu olabileceği ihtimalini bir hayli zayıflatmıştır. Siyasi alanda mücadelecı bir süreç yaşanması beklenmelidir. Ayrıca, ABD tarafından yaratılacak bir devlete

karşı izlenecek politikalarda nükleer silah tehdidinden söz etmek pek gerçekçi olmayacaktır.

Diğer yandan adeta kurulduğu yıllardan bu yana Türkiye için sorunlu bir konumda olan Suriye'ye karşı bazı politikaların uygulanabilmesi için nükleer silahlara sahip olunmasının gerekmediği iki ülke arasında 1998 yılında yaşanan ve PKK terör örgütünün başının bu ülkeden çıkartılması ile sonuçlanan kriz ile açıkça görülmüştür. Kimyasal ve biyolojik silahlara ve balistik füzelere sahip olduğu bilinen Suriye'yi, Türkiye salt konvansiyonel askeri gücünü kullanma tehdidi ile caydırmayı başarmıştır. Bu süreç devam etmektedir.

Bir diğer sınır komşusu İran ile yüzyıllardır sorunsuz denilebilecek düzeydeki ilişkiler, yakın dönemler-

de İslam devriminin yöneticileri tarafından uygulanan bazı politikalar sebebiyle sarsılmış olsa dahi, iki ülkenin yapılan hatalardan dersler çıkartarak ilişkileri daha verimli bir çerçeveye oturma çabaları devam etmekte-

dir. Bu ülkenin gerçekleştirme çabası içinde olduğu gözlemlenen nükleer silahlar zaman içinde üretilse bile -ki bu sürecin yarattığı tehdidin boyutlarını, bundan en çok etkileneceği beklenen ABD ve İsrail'in tavırları belirleyici olacaktır- söz konusu kısıtlı sayıdaki silahın ilk hedefinin Türkiye olması olasılığının düşük olduğu dikkate alınmalıdır.¹⁸ Nükleer silaha sahip bir İran, öncelikle İsrail'in ve dolayısıyla ABD'nin mücadele edeceği bir sorun olarak ortaya çıkacaktır. Türkiye buradaki tehdit algılamasında yalnız başına kalmış ya da güçsüz bir konumda olmayacaktır.

Türkiye'nin diğer komşuları Ermenistan ve Yunanistan, hem Avrupa hem Amerika ile son derece derin ve kapsamlı ilişkileri olan ülkelerdir. Bu ülkelerle ortaya

çıkabilecek güvenlik sorunlarının Türkiye'nin nükleer silah kullanma tehdidinde varacak düzeye gelmesi Batı alemi için düşünülebilir, ya da izin verilebilecek bir durum olmayacağı açıktır. Bilakis, bu gibi olasılıklardan büyük oranda çekindikleri için, Türkiye'nin barışçıl amaçlar için dahi olsa, nükleer enerji tesisleri kurmasına Batı ülkeleri ve özellikle ABD yönetimleri, açıkça ifade edilmeyen bir ambargo uygulamışlardır.

Diğer komşularından Rusya'yı, Türkiye'nin nükleer silah gücü ile tehdit etmesi ya da bazı politikalarını kabul ettirmesi ne derece gerçekçi bir senaryodur? Halen 13 binden fazla aktif durumda nükleer başığa sahip olan Rusya ile nükleer alanda bir mücadeleye girişilebileceğini düşünmek dahi sağduyu ile bağdaşmaz.

Sonuç

Yukarıdaki tahlilden görülebileceği gibi yakın çevresinden algıladığı güvenlik sorunları karşısında Türkiye'nin nükleer silahları olmasının yaratacağı artı değer görülmemektedir. Buna karşın, bazı çevrelerin siyasi güce sahip oldukları takdirde Türkiye'nin böyle bir girişimde bulunması çabaları, sonuca varması ihtimalinin son derece zayıf olmasının yanında beraberinde getireceği güvenlik sorunları sebebiyle ülkeyi ancak zorluklara sevk edebilir. Antlaşmaları ihlal etmenin uluslararası alanda kabul görmesi mümkün olmayacağı düşünülürse, salt bu durumda karşılaşılabilecek ekonomik ve askeri yaptırımlar büyük bir darbe olacaktır. NATO şemsiyesinin ortadan kalkmasının yanı sıra nükleer silahı gizli yollardan üretme girişiminde bulunacak bir Türkiye, Rusya'nın daha fazla sayıda nükleer silahının hedefi haline gelecektir. Diğer yandan, Türkiye'nin böyle bir girişimi özellikle Suriye, Ermenistan ve Yunanistan gibi tarihsel kökü olan sorunlu komşularla olan ilişkilerini son derece zor koşullara sokacak, bu ülkelerin uluslararası camiadan al-

cakları açık ya da gizli destekle Türkiye'ye karşı gayri-nizami harp uygulamalarını yeniden canlandırabileceklerdir. Türkiye'nin maruz kalabileceği bu saldırılar, kendisini dışlayan dünya kamuoyu nezdinde dahi kabul görebilecektir. Bu saldırıların ülkenin demografik ve sosyo-kültürel dokusu üzerinde ciddi yıpratıcı etkisi olması da kaçınılmazdır.

Nükleer silah geliştirme konusunu sağlıklı ve yeterli bilgiye sahip olmadan, daha ziyade ideolojik ve duygusal yaklaşımlarla değerlendiren çevreler, bu yöndeki çabaların sonuç vermesinin son derece zor, sonuç verse dahi getirileri, götürülerinin çok daha gerisinde kalacağını görmesi umulmaktadır. Bu gibi tartışmalar ve

dikkatsiz ve hesapsızca ortaya atılan bazı görüşler bazı Batılı çevrelerde maksadını aşan şekillerde abartılarak gündeme getirilmiş ve önceki bölümlerde anlatıldığı gibi Türkiye'nin barışçıl amaçlar çerçevesinde kullanmak istediği nükleer bilim ve teknoloji ülkeye getirilememiştir. Bu süreçten dersler çıkarılarak sağduyulu yaklaşımların sergilenmesi yalnızca sorumlu makamlarda olanların değil, aynı zamanda toplumun diğer kesimlerindeki kanaat önderlerinin de göre-

vi olarak görülmeli ve gereği yapılmalıdır.

Doç. Dr. Mustafa Kibaroglu

Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Kaynaklar

1. Bu konuda kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Mustafa Kibaroglu, "Kitle İmha Silahlarının Yayılması Sorunu ve Türkiye", Doğu Batı, Ağustos-Ekim 2003, Ankara, s. 122 - 142.
2. ABD'yi müteakiben 1949 yılında Sovyetler Birliği ve 1952 yılında Birleşik Krallık ilk nükleer bombalarını patlatmışlardır. Nükleer teknolojinin ve malzemenin yayılmasının kolaylıkla önlenemeyeceğini gören ABD yönetimi bu konuda nükleer teknoloji ihraç edebilecek Amerikan şirketlerinin ticari dezavantajına sebep olan engelleri de kaldırmakla sonuçlanan bir politika izlemeye başlamıştır. Dönemin ABD Başkanı Eisenhower 8 Aralık 1953 tarihinde BM Genel Kurulu'nda yaptığı ünlü "barış için atom" konulu konuşmasının ardından nükleer teknoloji alanında bir çok bilgi uluslararası bilim cami-

asına tanıtılmıştır. Bu alanda çok önemli roller üslenecak olan Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) bu dönemde 1957 yılında kurulmuştur. Ajans'ın amacı, atomun barışçıl kullanımının yaygınlaşmasına katkıda bulunurken, askeri amaçlı kullanıma dönüştürülmemesini denetlemek olarak özetlenebilir. Ancak, nükleer silaha sahip olan ülke sayısı bu dönemde de artmıştır ve 1960 yılında Fransa ve 1964 yılında Çin Halk Cumhuriyeti ilk nükleer silahlarını patlatmışlardır.

3. NPT hükümlerince (Madde 9. paragraf. 3) 1 Ocak 1967 tarihinden önce nükleer patlayıcıya sahip olmuş konumdaki ülkeler uluslararası hukuk nezdinde yasal olarak "Nükleer Silaha Sahip Devlet" olarak tanımlanmıştır. Diğer ülkeler ise "Nükleer Silaha Sahip Olmayan Devlet" olarak tanımlanmıştır. 1 Ocak 1967 tarihinden sonra nükleer patlayıcıya sahip olan ülkeler ise (Hindistan, Pakistan, İsrail ve Güney Afrika) anlaşmaya taraf olmak istedikleri takdirde nükleer silahlarından arınmak ve Nükleer Silaha Sahip Olmayan Devlet statüsünü kabul etmek zorundadırlar. Nitekim Güney Afrika, 1990'lı yılların başında, yönetimin beyaz azınlıktan siyah çoğunluğa geçmesinin hemen arefesinde 1980'li yıllarda imal ettiği altı adet nükleer başlığı ve imal aşamasındaki yedinci başlığı tümüyle imha ettiğini açıklayarak nükleer silahlardan ve onları imal edecek askeri altyapı ve tesislerden arınmış bir şekilde NPT'ye taraf olmuştur ve IAEA denetimlerine tabidir.

4. NPT'ye taraf olan Nükleer Silaha Sahip Devletler ise böyle bir yükümlülük altında değildirler çünkü nükleer tesislerinden askeri amaçlar için faydalanmalarını engelleyen herhangi bir husus antlaşma metninde bulunmamaktadır.

5. Türkiye'de Amerika Birleşik Devletleri'ne ait olan Jüpiter füzeleri konuşlandırılmıştır. Söz konusu füzeler nükleer başlık taşıyan, 2,500 km menzili olan, ve tabi o dönemde Sovyetler Birliği'ni rahatsız eden füzelerdi. Küba Krizi sırasında Türkiye'ye danışmadan sökülmesi yönünde ABD yönetimi tarafından karar alınan füzeler de bunlardır.

6. Bu konuda çok yönlü bir değerlendirme için bkz. Mustafa Kibaroglu "Turkey," in Harald Müller (ed.), Europe and Nuclear Disarmament, 1998, Peace Research Institute Frankfurt (PRIF), European Interuniversity Press, Brussels, s. 161 - 193

7. Bu konuda bkz. Mustafa Kibaroglu, "Turkey's Quest for Peaceful Nuclear Power," The Nonproliferation Review, Bahar-Yaz 1997, Cilt. 4, Sayı. 3, Center for Nonproliferation Studies (CNS), Monterey Institute of International Studies (MIIIS), Monterey, Kaliforniya, ABD, s. 33 - 44.

8. Bkz. Mustafa Kibaroglu, "İki Yüzlü Enerji, İki Yüzlü Batı", Enerji Dergisi, Aralık 1999, Cilt. 4, Sayı: 12, İstanbul, s. 48 - 49.

9. Arjantin ile varılan anlaşmada öngörülen 25 MW(e) gücündeki CAREM-25 reaktörlerinin az elektrik üretmesine karşılık nükleer patlayıcının ana girdisi olan plutonyum üretmesi sebebiyle yine sorun yaratmıştır. Nihayetinde ne CANDU ne CAREM reaktörleri Türkiye'de kurulamamıştır.

10. Reaktör tipi üzerinde neden bu kadar hassasiyetle durulmakta ve siyasi bir takım beklentilerle ilişkilendirilmekte olduğu irdelenmesi gereken bir konudur. Akkuyu nükleer santral projesine teklif veren firmalardan Kanada firmasının önerdiği CANDU reaktöründe "ağır su" moderatörü kullanılması sebebiyle Türkiye'de de önemli miktarda bulunan doğal uranyum yakıt olarak kullanılabilmesi hesap edilmiştir. Bu yakıt güvenliği endişelerini giderebilecek bir özelliktir. Ayrıca, son dönemde hızla mesafe kat edilen nükleer silahsızlanma programları sonucu açığa çıkan yüzlerce ton Plutonyum ve HEU'nun ne yapılacağı konusunda çözümlerden biri olan Plutonyumun belli oranlarda uranyum ile karıştırılarak (mixed-oxide MOX) re-

aktör yakıtı elde edilmesi konusunda da CANDU reaktörleri en uygun ve masrafsız reaktör tipi olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan, CANDU reaktörlerinde kullanılan çeliğin geniş kullanım alanı olması sebebiyle temin etmek ve reaktörü taklit yoluyla yerel olarak üretmek mümkün olabilir. Bu alanda en iyi örnek Güney Kore'dir. Kanada'dan aldığı reaktör üzerinde çalışarak bugün reaktör ihraç edecek duruma gelmektedir. Fakat, taklit edilebilirlik özelliği CANDU reaktörlerinin "sakıncalı" görülmesine ve nükleer yayılmaya yol açmasına sebep olduğu iddialarına zemin hazırlamıştır. Diğer taraftan, iki ayrı konsorsiyum tarafından Türkiye'ye önerilmiş olan "hafif su" reaktörleri yüzde 3 ila 5 arası oranda zenginleştirilmiş uranyum kullanmaktadır. Uranyum zenginleştirme işleminin zorluğu sebebiyle yakıt konusunda bir miktar bağımlılıktan söz edilebilir. Ancak, son dönemde uluslararası piyasada yakıt fazlası oluşmaktadır. Ayrıca, bu tip reaktörlerde kullanılan çok özel çelik sebebiyle reaktörün taklit yoluyla yerel olarak üretilmesi pek mümkün değildir. Bu özelliği sayesinde "hafif su" reaktörlerinin nükleer yayılmaya ve nükleer silah üretimine katkıda bulunmayacağına inanılmaktadır.

11. Bkz. Mustafa Kibaroglu, "Kandu Kadük mü Oluyor?", Enerji Dergisi, Şubat 2000, Cilt. 5, Sayı. 2, İstanbul, s. 26 - 27.

12. Uranyum doğada yer kabuğunun üst katmanlarında bulunan bir maddedir. Nükleer silaha kullanılan ve nötron ışınlaması sonucu bölünerek büyük enerji açığa çıkaran Uranyum-235 izotopu doğal uranyum içinde sadece binde 7 oranında bulunmaktadır. Geri kalan yüzde 99.3 oranındaki U-238 izotopu bölünebilir olmadığı için nükleer silaha aktif olarak kullanılamaz.

13. Çok genel bir rakam vermek gerekirse 1,000 MW(e) gücündeki bir nükleer reaktörün yakıtında ortalama 50 kilogram kadar Plutonyum bulunur. Ancak, ışınlama süreci ve reaktörün faaliyet süresine bağlı olarak bu oran değişebilir. Bir nükleer silah için ortalama 8 kilogram Plutonyum gerektiği düşünülürse 1,000 MW(e) gücündeki reaktör yakıtında yılda 6 nükleer başlık için gerekli Plutonyum bulunur.

14. Bkz. Mustafa Kibaroglu, "Sokakta Nükleer Tehdit" Radikal, 24 Ocak 2001, İstanbul, s. 7.

15. Bir miktar Plutonyumun C-4 gibi güçlü konvansiyonel patlayıcılar ile patlatılması sonucu çok büyük yıkıcı ve öldürücü etki sağlanabilir.

16. İngiltere ve Fransa'nın nükleer silah geliştirmesi ABD'nin katkılarıyla olmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti'ne uzun süre Sovyetler Birliği bu konuda destek olmuştur. Çin ile güvenlik sorunları olan Hindistan ve bu ülkeyle sürekli çatışma halindeki Pakistan ABD'nin bölgeye yönelik politikalarından istifade ederek nükleer silahlanma projelerine katkı yapmasını sağlamışlardır. İsrail'in nükleer silah geliştirmesinde en önemli katkısı Fransa ve Norveç yapmıştır. ABD'nin, Kennedy yönetimi hariç, göz yumduğu İsrail, İngiltere ile birlikte Güney Afrika'nın nükleer başlıklar geliştirmesine katkıda bulunmuştur. İran'ın ve Kuzey Kore'nin nükleer silah geliştirme projelerine Rusya ve Çin önemli destek sağlamışlardır.

17. NPT kapsamındaki ülkelere yürütülecek denetlemeleri çok daha etkin hale getiren Ek Protokol'ü (INFCIRC/540) onaylayan 39 ülkeden biri de Türkiye'dir.

18. Bkz. Mustafa Kibaroglu, "İran Nükleer Bir Güç mü Olmak İstiyor?" Avrasya Dosyası - İran Özel, Güz 1999, Cilt. 5, Sayı. 3, ASAM, Ankara, s. 271 - 282. Bkz. Mustafa Kibaroglu, "An Assessment of Iran's Nuclear Program" The Review of International and Strategic Affairs, Bahar 2002, Cilt. 1, Sayı. 3, ASAM-Frank Cass, Ankara & London, s. 33 - 48. Bkz. Mustafa Kibaroglu, "Is Iran Going Nuclear?" Foreign Policy, Aralık 1996, Cilt. 20, Sayı. 3/4, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, s. 35 - 55.

Stratejik yapılanma

ve yönelişlerin esaslari

Cengiz Okman

Stratejik yapılanma en genel anlamıyla, temel çevresel koşullara uyum sağlamaya yönelik organik karakterli bir durumun ifadesidir. Stratejik yöneliş ise, bu açıdan oluşturulan durumun belirli beklentiler doğrultusunda diğer bazı faktörlerle beraber harekete geçirilmesi olarak algılanmalıdır. Bu durumlara referans alınan organik yapılar bizzat devletleri (ve/veya

inceleme konusu ve düzeyine göre diğer sosyo-politik birimleri) temsil etmektedir. Her biri, açık bir sistemin tüm özelliklerini taşıyan bu birimler (diğer bir ifadeyle uluslararası aktörler) kesintisiz bir şekilde çevresel koşullara uyum ve bu ortamlarda değişim çabası içinde bulunurlar. Bu çaba, söz konusu aktörlerin temel yaşamsal özelliklerini oluşturmaktadır. İçte yapısal değişimler ve dışa yönelişler böyle bir teorik çerçeve içinde algılanma durumundadırlar. Bu bakımdan çevrenin tanımlanması hem yapısal değişimler ve hem de stratejik yönelişler bakımından önem arz eder. Buradan hareketle bir ön tez olarak devletlerin karşılaştacağı problemler ve tehditlerin değişik uluslararası yapısal ortamlarda farklı olacağını ve yönelişlere temel oluşturacak stratejiler ve kuvvet yapılanmalarının da bu çevresel koşullara bağlı olarak farklılıklar göstereceğini ifade edebiliriz. Bu teze bağlı bir hipotez olarak da, bu temel gerçeğe uymayan devlet yönelişlerinin kendileri için çok olumsuz sentezler de karşılama durumunda olacaklarını tarihi deneyimler doğrultusunda ifade edebiliriz.

Kutuplu ortamlarda kuvvet yapılanmaları

Günümüz ortamına zaman bakımından en yakın olan

bu düzene bakmakta, günümüz gerçeklerinin kıyasla-
ma yoluyla anlaşılması bakımından fayda vardır. Ku-
tuplu sistemler devlet denen aktörlerin uluslararası or-
tamdaki nisbi ağırlıklarının diğer aktörlere nisbeten
derece derece arttığı durumları temsil ederler. Sıkı iki
kutuplu sistemlerde bu nisbi ağırlık daha da artar.⁽¹⁾ Bu
ortamda devletlerin pozisyonu realist dünya görüşü-
nün ilkeleri ile çok sıkı bir bağlantı içindedir. Sorunlar
büyük ölçüde devletlerin pozisyonel hareketlerinden
kaynaklanmaktadır. Tehditler de özellikle 20. yüzyılın
ikinci yarısındaki şekli ile karşılıklı devletlerin politika-
larından kaynaklanmaktadır. Bunun en açık örneğini
Soğuk Savaş, Batı- Doğu ve/veya daha açık bir şekilde
Amerikan-Sovyet etkileşimlerinde görmekteyiz. Bu or-
tamda üçüncü dünya ve bağlantısızlar gurubunun po-
zisyonları tali rollerle sınırlı kalmaktadır

Bu ortamda devletlerin politik hedefleri açıktır: o
da, zaman zaman sertleşen ve diğer dönemlerde de
nisbeten normalleşen ancak genelde devamlı dalgalan-
malar halinde seyreden ilişkilerle bir üstünlük marjını
yakalamak, hiç olmazsa ast duruma düşmemek şeklin-
de ifade edilebilir. Sosya-politik, ekonomik ve askeri
yönleriyle tüm politikalar, bu ana gösterge doğrultu-
sunda şekillenecektir. Ancak o dönemin koşulları -ve
teknoloji düzeyinin sağladığı karşılıklı yüksek tahribat
olanakları taraflara, açıktan kuvvet faktörlerini kullana-
rak bir dünya hakimiyeti sürecine yönelmelerine izin
vermeyecektir. Bu çerçevede tarafların kendileri için
yaşamsal değer verdikleri alanlarda ve konularda bir-
birlerine empoze edebilecekleri şiddet ve baskı çok sı-
nırlı kalacaktır. Bir genel harp, rasyonel aklın kabul
edemeyeceği bir seçenek olacaktır. Sadece tali alanlarda
ve konularda taraflar sahip oldukları politik ve askeri
hareket serbestisi ölçüsünde sınırlı girişimlerini sür-
dürmeye çalışacaklardır.

Stratejiler de bu temel göstergeler doğrultusunda
şekillenecektir ve öyle de olmuştur. Terminolojide bi-
rinci, ikinci ve üçüncü tip (yahut A,B,C tipleri) veya
aktif, pasif ve üçüncü grup şeklinde ifade edilen caydı-
rıcılık politika ve stratejileri bu doğrultuda oluşturul-
muştur; ve çok hassas ve koordineli bir şekilde sevk ve
idare edilmişlerdir.

Kuvvet yapılanmaları da mümkün olduğu kadar bu

çevresel koşullara en iyi şekilde uyum sağlayacak - ve
yukarıda ifade edilen üç grup ana caydırıcılık strateji-
lerini destekleyecek biçimde şekillendirilmişlerdir. Ge-
rek karşılıklı ittifaklar ve gerekse devletler bünyelerin-
de stratejik ve konvansiyonel şeklinde kademeli kuvvet
yapısı oluşturulmuştur.⁽²⁾ Bir silahlanma yarışı -buna
paralel yürütülen silahsızlanma manevraları ile birlik-
te- bu çerçevede yer almıştır.

Konumuz açısından önemli olan husus, bu politik
yöneliş ve askeri yapılanmanın şekli yönünden ziyade,
özellikle bu kuvvet yapılarının fiili kullanım ve sevk
idarelerine yönelik düşünsel yönüdür. Çünkü bu yön,
çevresel koşullara uyum için düşünülmüş fiili çözüm
teknik ve uygulama mantığını aksettirmektedir. Bu ba-
kımından o döneme göre harp, kesin sonuca götürecek
bir süreçtir.⁽³⁾ Yani teorik olarak mevcut ve sonradan
türeyebilecek ana tehditler bir savaşla yok edilebilir. Ta-

Stratejik yapılanma en genel
anlamıyla, temel çevresel
koşullara uyum sağlamaya
yönelik organik karakterli bir
durumun ifadesidir. Stratejik
yöneliş ise bu açıdan
oluşturulan durumun belirli
beklentiler doğrultusunda diğer
bazı faktörlerle beraber
harekete geçirilmesi olarak
algılanmalıdır. Bu
durumlara referans alınan
organik yapılar bizzat devletleri
(ve/veya inceleme konusu ve
düzeyine göre diğer
sosyo-politik birimleri) temsil
etmektedir.

bii özellikle pasif ve aktif caydırıcılık politika ve stratejileri, problemlerin ve tehditlerin akut bir şekilde aciliyet kazanmasını önlemektedir. Ancak kuvvet ve kuvvetin empoze ettiği şiddetle çözüm aramak temel olmaktadır. Böylece bir dehşet dengesi korunmaktadır.

Bu doğrultuda kuvvet yapıları, yöntemsel olarak belirli bir çatışma sürecini yürütecek şekilde oluşturulmuştur. Buna göre hareket ilke ve yöntemleri Carl von Clausewitz'in ileri sürdüğü klasik "şiddetli çatışmalarla askeri zaferi elde ederek sonuca gitme" esaslarına göre belirlenmiştir.⁽⁴²⁾ Sovyetlerin echalon (dalga, kademe anlamında) esaslarına göre Doğu Avrupa'da "ordular grupları" şeklinde düzenlenmeleri, buna göre kumanda-kontrol sistemleri oluşturmaları ve bu yapılan o döneme özel kitle-hız ve tempo esaslarına göre harekate hazırlanmaları, kuvvet yapılanma ve sevk idaresinde bu şekil bir düşüncenin hakimiyetinin ifadesidir. Bu düzenlemede madde ve insan bakımından kitlesel yapılar söz konusudur.⁽⁴³⁾ Amerikalılar'ın özellikle 1980'li yılların ortalarına kadar geliştirdikleri "kara-hava harbi" doktrini de aslında sovyet yapılanmasının bir anti tezidir.

Ayrıca tüm bu yapısal ve kullanıma yönelik esasların ana stratejik/politik kalıbı da "direkt tehdit" şeklinde ifade edilen kendine özgü bir ana devlet tutumu ile ifade edilmektedir.⁽⁴⁴⁾ Kuvvet politikalarının esasına kurulu bu ana stratejik yapı, o zamanki uluslararası sistemin bir çeşit düzenleyici, istikrar sağlayıcı unsuru olmaktadır.⁽⁴⁵⁾ Bu yönde başarı, Batı ve Doğulu devletlerin aradıkları çevresel koşulların sağlanması anlamına gelmektedir. İç düzen açısından ise referans noktası "ulusal güvenlik" olmaktadır. Uyum koşulları bu açıdan iç ve dış yapısal ve düzenlerin uyumlandırılması anlamına gelmektedir.

Buraya kadarki açıklamalardan çıkarılacak bazı noktalar özetle şöyle ifade edilebilir:

- İki kutuplu düzende (örneğin Soğuk Savaş döneminde) problem ve tehditler devlet kaynaklı olmaktadır.
- Devletler için yönlendirici saik ulusal güvenlik olmaktadır.
- İşbirliğinden ziyade hasmane rekabet önemli olmaktadır. Marjinal üstünlüklü aranan hedef olmaktadır.
- Devletlerin istikrara yönelişleri bu bakımdan bir

"direkt tehdit/askeri zafer" politik-askeri ilkeleri çerçevesinde şekillenmektedir.

e) Kuvvet yapılanmaları da bu ana politik-stratejik kalıpları bilimsel açıdan destekleyecek şekilde oluşturulmaktadır.

f) Bu ortamda "kuvvet" ve "tehdit" arasında doğrudan bağlantı doğmaktadır. Önemli konuların halinde çok taraflılıktan ziyade, tek taraflılık veya sınırlı katılım esas olmaktadır.

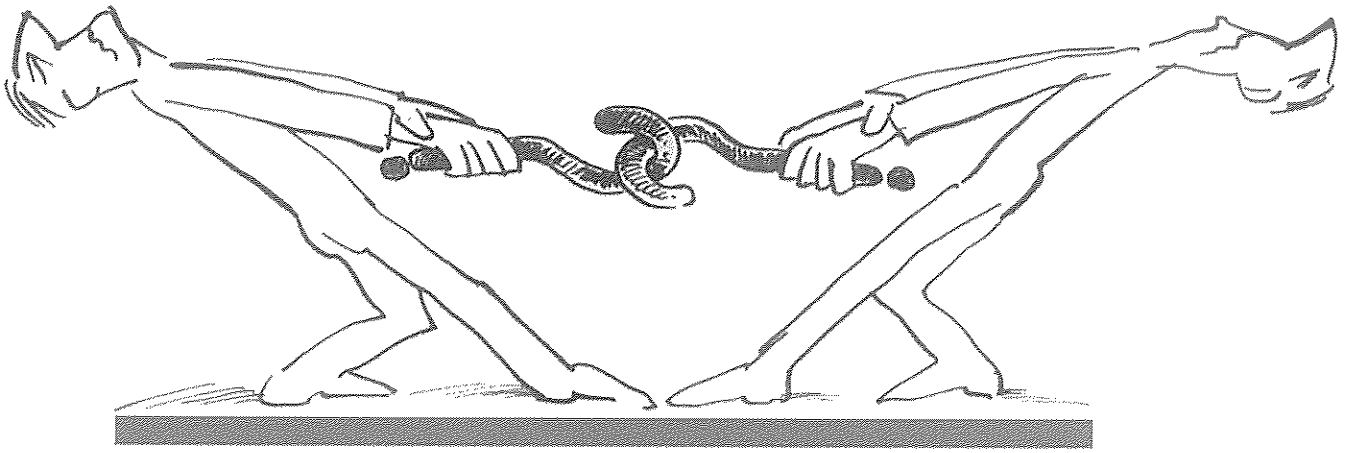
Buraya kadar özetle ifade edilen koşulların yukarıda tanımlanan sistem için geçerli olması doğaldır. Ancak bu döneme hakim düşüncenin ve akıl yürütme şeklinin başka çevresel koşullara -değişik sistemlere- dönük olarak genelleştirilmesi büyük bir hatadır. Aynı şekilde, değişik uluslararası yapılarda kuvvet faktörüne dayalı tehditlere yönelik mantığı ise, hatanın ötesinde tehlikeli bir anlayıştır.

Yeni yapısal değişim döngüsü

1990'lı yıllarla beraber konumuz bakımından en büyük değişim yeniden canlanan globalleşme trendlerine paralel olarak ortaya çıkan yeni bir uluslararası yapı arayış sürecindedir. Yeni bir uluslararası sistemsel yapı ise henüz oluşmamıştır. Ancak aranan şekiller ve ulaşılmak istenilen bazı ideal yapılar söz konusudur.⁹ Bu açıdan ileride devletlerin yanında ancak nisbi ağırlıkları devamlı değişen bir çok faktörün yer aldığı bir çeşit "uluslararası topluluk" düzeni arayışların ilk kademedeki amacıdır.⁽⁴⁶⁾ Bu bakımdan günümüzde üçüncü ancak kapsamlı bir sistemsel geçiş döneminden bahsetmek daha doğru olacaktır.⁽⁴⁷⁾ Ancak geçiş döneminde de olsa uluslararası yapıda büyük çapta organik gelişmeler ortaya çıkmıştır. Aktörlerin sayısı büyük ölçüde artmıştır. Tüm bu gelişmeler uluslararası yapının bugün, geçmişe nazaran çok daha karmaşık hale geldiğini gösteriyor. Bunun gelecekte daha da derin boyutlar kazanması normaldir.⁽⁴⁸⁾ Böyle bir ortamda problemlerin, tehditlerin ve bunlara yönelik düşüncelerin karakterinde büyük değişimler olmaktadır. Karşılıklı bağımlılık olgusu her yönüyle ve tüm olanaklarda geçerlilik kazanmakta ve problemler de bu çerçevede ortak hale gelmektedir. Bu durum gittikçe artan bir şekilde ortak rızaya dayalı çok taraflı politikalara gerek duyurmaktadır.

Bu çerçevede, – finansal alanda İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında başlatılan kurumsallaşma hareketleri, (Dünya Bankası, Çeşitli Kalkınma Bankaları, IMF sistemi gibi) kapsamlı bir hale gelmiştir. Bunlara paralel olarak GATT (Genel Gümrük ve Ticaret Anlaşması) inisiyatifindeki çalışmalarla serbest ticaret ve koruyucu üretim politikaları kontrolünde. 1990'lı yıllardaki Uruguay ve Tokyo genel konferanslarında kaydedilen

resmi olmayan sivil kuruluş ortaya çıkmış olup bu sayı devamlı olarak artmaktadır. Bunlar, klasik anlamda devletlerin (onların resmi organlarının) sorumluluğunu yüklediği işlevlere kadar gayet geniş bir amaç ve işlev yelpazesi içinde faaliyetlerini sürdürür hale gelmişlerdir.¹³ Uluslararası sistemin işleyişi bakımından bunların önemi, devletlerin global oluşumlarda ağırlıklarını nisbeten azaltmalarında görülür. Benzeri etki-

düzeğe gelinmiştir. Özellikle GATT çevresindeki gelişmelerin öncelikle kalkınmış ülkelerin çıkarları bakımından önem arz ettiğini vurgulamak gerekir. Bu husus, günümüze kadar kaydedilen gelişmelerin devam ettirilmesi bakımından önem arz eder ve bu nedenle biraz ileride değineceğimiz güvenlik politikalarının bu gelişimi engellemeyecek şekilde belirlenme ve idaresi özellikle Batı için bir önkoşul olur.

Diğer yandan bu dönemde sosyo-kültürel alanda global düzeyde büyük çapta ve süratli bir farklılaşma yaşanmış ve bu süreç, kapsamı genişleyerek devam etmektedir. 1990'lı yılların ortalarında 6 binin üzerinde

Global düzeydeki sistemsel geçiş döneminde silahlı kuvvetler her sakımdan, yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu değişim, operatif esaslardan teşkilatlanma esaslarına kadar çok geniş kapsamlı bir şekilde devam etmektedir. Politik hat-askeri hat ilişkisi de bu süreç içinde daha kompleks ve girift bir hale gelmektedir.

leri yaratan diğer bir grup aktör de uluslararası şirketlerdir. Enerji programlarının şekillendirilmesinde (Bakü-Ceyhan projesi) hükümetler gibi rol oynamaktadırlar.

Ekonomik-financeal ve sosyal-kültürel alanlarda bu genel kapsamlı sistemsel farklılaşmalar belirli bir düzeğe ulaştıktan sonra yapısal bütünün son parçası, güvenlik sektörü devreye girmektedir. Bu son sektördeki farklılaşma, diğer iki alanda olduğu gibi geçmişten başlayan tedrici bir gelişim izlememiştir. Bu sektördeki değişim, diğerlerine nisbeten daha geç başlamasına rağmen onlardan daha süratli seyir izlemiştir. Bu süratli değişim de doğal olarak günümüzde şahit olduğumuz bir seri komplikas-

yonları beraberinde getirmiştir. Bu komplikasyon, aslında, süratle değişen koşullara zamanında gereği gibi uyum sağlanamamasının ifadesi olmaktadır. Bu durum günümüzde şahit olduğumuz bir ikilemle ifade edilmektedir. Buna göre, bir yandan ekonomik/finansal ve sosyo-kültürel alanlarındaki farklılaşmaya paralel olarak ortaya çıkan ve zamanla global düzeyde tehditlere dönüşen faktörlerle karşı güvenlik sektörüne referans zorunlu oluyor. Ancak diğer yandan, güvenlik sektöründe kaydedilen aşamalar diğer alanların ihtiyaç duyduğu istikrar ortamını yaratmada büyük ölçüde zorlanıyor. Bu bir bakıma uluslararası sistemdeki işlevsel alanların dengesiz değişimlerinin ifadesi olmaktadır.

Başka bir ifade ile değişen iç ve dış yapısal koşullar (ve her iki düzeyde organik farklılaşmalar) yeni problemler ve tehditleri de beraberinde getiriyor. Tehditlerin hem anlam ve hem de referans noktaları değişiyor.¹⁹

Geçiş dönemi ve değişen kuvvet tasarrufu gerçekleri

Soğuk Savaş sonrasındaki yapısal değişimler bizzat stratejik hedef konseptine bakıstan başlayarak stratejik hedef, kuvvet faktörünün bu anlayışa uygun tanımına yapısal anlayış ve operatif ilkelere kadar güvenliğin temel kavramsal öğelerin tekrar teorik ve uygulamaları açıdan ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu olguyu artık barışçı ve daha refaha yönelik dünya arayışları gibi salt idealist temeller üzerinde açıklamaya çalışmak bizleri geçiş dönemlerine has romantik yaklaşımlardan öteye götürmez. Aslında gerçekler daha somut verilere dayalı temeller üzerinde inşa edilmektedir. 1990'lı yılların ortalarında bu açıdan davranış ilkeleri büyük ölçüde belirlenmiş bulunmaktaydı. Bu ilkeleri, genel bir gruplandırma ile dört ana norm etrafında ifade etmek mümkündür. Buna göre:

a- Harpler (özellikle klasik tipler) artık ana güçler arasındaki sorunları çözmede rasyonel bir yöntem olarak kabul edilemiyor. Ancak bu durum global düzenin –geçmişe göre nisbi değişime de olsa– artık “anarşik” özelliğini korumadığı anlamına gelmiyor.¹⁵

b- Bununla bağlantılı diğer bir norm da, devletlerin aralarında istikrarlı bir şekilde ilişkilerini geliştirebil-

meleri için pazar ekonomilerinin artık bir taban ve önkoşul olarak kabul ediliş gerçeği ile ilgili olmaktadır.

c- Üçüncü norm, yerel çatışmaların insani trajedilere dönüşmeden –hiç olmazsa belirli koşullarda– devletlerin gerekli önemleri alma konusunda gelişmekte olan kararlılıkları ile ilgilidir.

d- Şimdilik özellikle gelişmiş toplulukların ilgi alanında olan dördüncü norm ise, çevresel bozulma sürecinde belirli sınırlar aşılmadan dünyayı koruyacak önlemlerin global düzeyde alınması konusundaki tutumlarla ilgilidir. Bu dört ana grupta toplanan ve devletleri yavaş yavaş yönlendirir hale gelmeye başlayan (ve diğer uluslararası aktörlerin de kabülünü sağlamış olan) bu normlar, yeni tehditlerin de nitelik ve kapsamlarını belirlemektedir. Güvenlik anlayışı da dört eksen üzerinde ileri geri hareket eder şekilde değişmektedir.¹⁶ Bu hareketlilik keyfiliğin veya sadece bir idealist tutumun eseri değildir. Yukarıda dört gruptaki normları biraz parçalara ayıracak olursak ekolojik-çevresel faktörler, enerji ve kaynak, nüfus artışı ve ekonomik gerilik, etkin ve sosyal sorunlar, fanatizm ve terörizm ve kitlesel göçler vs. gibi bir seri konuları kapsayan uzun bir liste önümüze çıkar. Bu konuların her biri sorun ve bir ileri aşamadan sonra tehdit faktörüdür. Tehditleri böyle bir perspektifle ele aldığımız zaman, stratejik hedef kavramının da kapsam ve niteliği değiştirmektedir. Bu tehditlerin bazıları, günümüz koşullarında askeri kuvvet yapılanma ve kullanımına gerek duyuracaktır ve mevcut ittifaklara bu ortamda da ihtiyaç olacaktır. Örneğin NATO, yeni kurumsal bağlantılara (UN, AGİT gibi) başvuracak bir organizmaya dönüşecektir. Ancak NATO, stratejik hedeflerini belirli noktalara (bir devlet veya ittifaka) odaklayamayacak, bu nedenle standart ve klasik hareket strateji ve ilkelerini tesbit ve uygulamayla meşgul olamayacaktır. Yeni stratejik hedefler kavram olarak önümüzde olacak fiilen ise ortaya çıkıkça görülecektir. Bu nedenle hareket planlarındaki hedeflerde bir soyutlaşma söz konusu olacaktır. Bu çerçevede kuvvet planlama ve hazırlıkları çeşitli tehditlere karşı bir belirsizlik ortamında sürdürülecek hazırlıklarla ilgilenecektir. Ortaya aniden çıkabilecek durumlara (geniş çaplı etnik çatışma, sınır çekişmesi, terörist saldırılar vs. gibi) süratle ve “etkili ve verimli”

bir şekilde mükabelede bulunabilecek esneklik arayışı günümüzde ön plana çıkmaktadır. Bu mukabele esnekliğini arttıracak şekilde çalışmalar sürdürmektedir. Aslında teorik açıdan bu tip hazırlıklar "taktik" karakterlidir. Oyuna hazırlanan bir sporcu veya muharebeye hazırlanan asker gibi süreç içinde gelişecek durumlara hazırlık, bir yazarın ifadesiyle, klasik terminolojideki taktiksel-operatif faaliyetlere referansla kullanılır hale gelmiştir. Strateji-taktik konseptleri aynı kalsa da uygulamada sanki yer değiştirmiştir.¹⁷ Doğal olarak bu fiili durum, ve yeni tehdit ortamının sonuçları yapısal ve operatif yönden askeri kuvvet kullanımına aksetmiştir.

Kuvvet tasarrufu üzerine

Özellikle terörizm olgusunun günümüz teknolojik olanaklarıyla büyük bir ivme kazanması ve ileride değişik alanlarda çeşitli nedenler ve şekillerde patlak verebilecek diğer çatışma ihtimalleri, devletleri yeni güvenlik arayışları içine sokmuştur. Böylece silahlı kuvvetler yeni güvenlik ortamına modern tehdit ve riskleri yeterince karşılamak amacıyla değişim sürecine girmişlerdir. Bu süreç, bir reform hareketinin ötesinde tam bir transformasyon olarak algılanmaktadır.

Buradaki anlamıyla transformasyon sabit bir amaç (veya amaçların) elde edilmesini ifade etmiyor. Aksine, devamlı bir hareketlilik ve değişim halinde bulunan çevre ve faktörleri kontrol ve yönlendirme anlamına gelmektedir. Bu anlamda transformasyon çok sayıda -çoğunlukla belirsiz kaynaklı- tehdit ve riske karşı operatif imkan ve yeteneğin kazanılmasını amaçlamaktadır. Burada önemli bir faktör, günümüzde tehdit kaynaklarının harekete geçerken eylemlerinin muhtemel sonuçlardan nisbeten daha az etkilenmelidir.¹⁸ Bu nedenle silahlı kuvvetlerin, bu tehditleri, ortaya çıkar çıkmaz (veya gelişim halindeyken) kabul edilemez zararları yansıtmadan elimine edebilecek bir kapasiteye sahip olmaları gerekmektedir. İşte görev ve yapılarda değişim gereği bu noktalardan kaynaklanmaktadır. Bu konuda düşünce ekolleri türemiştir. Bu görüşleri özetle şu bölümlerde gruplandırabiliriz:

a) Geleneksel sabit (üsler gibi) ve hareketli sahah (uçak gemisi gibi) günümüz tehditlerince vurulabilir çıkış alanlarına gerek duymadan uzaktan savaşıma

olanak sağlayacak hassas ve yüksek teknoloji silah sistemlerini temel almalı.

b) Çatışma (ve yerine/şekline göre anlaşmazlık) üzerinde bilgi ve istihbarat hakimiyetini sağlayacak bilgi harbi konsept ve operatif ilkelerini geliştirmeye dayanacak. Böyle bir yapılanma, uydular, hava kameraları, insansız hava vasıtaları entegre kumanda-kontrol-koordinasyon ve iletişim (c4)sistemleri vs. gibi vasıtaların kullanımına yer verecektir.

Burada bilişim teknolojileri ve modern istihbarat sistemlerin rolleri yaşamsaldır. Bu açıdan kuvvet kullanımını gerektirecek durumlara karşı "caydırıcılık" klasik konseptinin temel öğeleri de günümüz koşullarına göre yeniden şekillenmektedir.¹⁹ Bu genel ilkeler aynı zamanda operatif yönelişleri de etkilemektedir. Buna göre global kategori olan ve kuvvet kullanımı gerektiren tehditlere karşı;

a) Taktiğe ağırlık veren,

b) Klasik kuralları (Clausewitz, Liddel Hard ilkeleri gibi) değiştirip yeni tip hareketlara uyarlayan (Bosna ve Kosova'da olduğu gibi)

c) Askeri elementleri sivil faktörlerle entegre eden²⁰

d) Silahın psikolojik etkisini arttıracak kullanımlara önem veren operatif kural ve yöntemler geliştirilmektedir.

Günümüzde bu tip tehditlere karşı çok taraflılık esasına göre başvurulacak hareketler için artık bunlara özel taktik/harekat talimatnameleri ve rehberleri bile oluşturulmuştur.²¹ Yapısal yönde değişimler ise bu nitel (operatif) yönün maddi (teşkilat) kısmını oluşturmaktadır. Ancak bu maddi yönlerdeki değişim, günümüzde, a- global düzeyde genel anlayış açısından benzerlik gösterse de, b- ulusal ve uluslararası (koalisyonlar) düzeylerinde farklılıklar göstermektedir.

Yapılanmanın global yönüyle ilgili görüşler belirtildiği üzere yeni ortam tehditleri doğrultusunda stratejik hedeflerde ortaya çıkan polarizasyon ve bu hedef dağılımı doğrultusunda kitlesel yapılardan uzaklaşmak şeklinde beliriyor. Ayrıca kuvvet birimlerinin yapısal kapsamlarından daha çok bunların üzerine oturacağı politik faktörler önem kazanıyor. Bunlarda,

a- tehditlerde bakışta "ortak rızanın" tesisi,

b- yaklaşımlarda çok taraflılık ve

c- tehditlerin karakterine göre yeni kurumların tesisi ve bunların askeri kuvvetlerle koordinasyonu şeklinde ifade edilebilir.

Ulusal düzeyde silahlı kuvvetler devletlerin çoğunda klasik yapıları muhafaza etmektedir. Nisbi ağırlığı değişse de (ve belirli ölçüde yer yer küçülmeler görülse de) klasik ulusal güvenlik nitelikli tehditler bunlarda varlığını hala sürdürmektedir. Avrupa'da ise geçiş dönemine tam anlamıyla uygun bir süreç göze çarpıyor. Çok taraflı ve belirsiz kaynaklı tehditler, nisbeten ufak ve taktik elastikiyeti olan yüksek teknolojiye dayalı birimleri gerekli kılıyor. Bu açıdan ortaya çıkan tartışma, 1990'lı yılların sonuna kadar profesyonelleşme konusunda olmuştur. Çünkü yüksek teknolojiye adapte olacak birimlerin hizmet süreleri daha uzun olma durumundadır.²⁷ Bu konuda sistemi bu şekle çevirmede, İngiltere en başta, Fransa ise en sonda sıralanabilir. İngiltere daha globalist ve görev yaklaşımına bir tutuma sahipken, Fransa daha ulusalcı ve vatandaş-görev eşitliği anlayışından hareket etmektedir.²⁸ Hollanda ve Almanya, İngiltere'ye daha yakın İtalya ise ortalarında kalmaktadır.²⁹ Almanya ise ön planda kuvvet indirimi ile meşguldür (1990'ların başında 600.000 olan kuvvet, 1994 sonlarında 370.000 düzeyindedir). Almanya açısından göze çarpan dikkate değer hususlar bu ülkenin a) diğer Avrupa ülkelerinden çok daha fazla ulusal çıkarlarını çok taraflı işbirliği çerçevesinde görüşü ve b) diğerlerinden çok daha derin boyutlarda savunma sistemini inşaya yönelişidir.³⁰ 1992 Aralık ayında resmen ifade edileceği üzere kuvvet yapı planlaması üç ayrı kategori üzerine eğilmiştir. a) ana savunma kuvvetleri (takviye imkanı), b) reaksiyon kuvvetleri (savaşa hazır) c) temel organizasyon.³¹ Alman reaksiyon kuvvetleri başlangıç süresinde NATO'nun ilgili kısımları içinde kurulma durumundadır. Ancak uzun dönemde bunların Avrupa güvenlik sistemi yapılarına entegre edilmesine ortak konseptler müsaade etmektedir.

Avrupalı devletleri kuvvet yapılanma konusunda –bazı durumlarda nüanslarda da olsa– aynı noktalar üzerinde çalıştığı görülüyor. Buna göre:

• Profesyonel kuvvetler oluşturma konusunda, farklı politik iç ve dış saiklerle de olsa, genel bir eğilim pozitif yönde gelişiyor.³²

• Genelde indirimler söz konusu olsa da kara kuvvetlerinin nisbi ağırlığı diğer kuvvet grupları (deniz-hava) karşısında artıyor.

• Yapılar, ulusal savunma ve ortak güvenlik için işbirliği yönlerinde ikili doğrultuda oluşturuyor. Bu ayırım bazılarında daha kesin hatlarla görülüyor (Fransa gibi) ve bazılarında ise daha iç içe görünüm arz ediyor (Almanya gibi).

• Hemen hepsinde “ordular” düzeyi “hatta pratikte kolordular”, uygulamada işlevlerini nisbeten kaybediyor. Tugay düzeyleri ve mekanikleşme o veya bu şekillerde önplana geçiyor. Bu şekil ile kumanda zinciri piramitlerinde derinlik azalması ve yatay genişleme göze çarpıyor.

• Yapılanmalar, ortak Avrupa güvenlik ve savunma politikası konusunda kaydedilen gelişmelere rağmen, kriz ve çatışma yönetiminde etkili ve verimli olabilmek amacıyla, NATO ile koordinasyon sağlayabilecek şekilde oluşturuluyor.

• Kumanda kontrol sistemleri, ulusal ve uluslararası işlevsel bağlantılarla yeniden şekillendirilmeye çalışıyor.

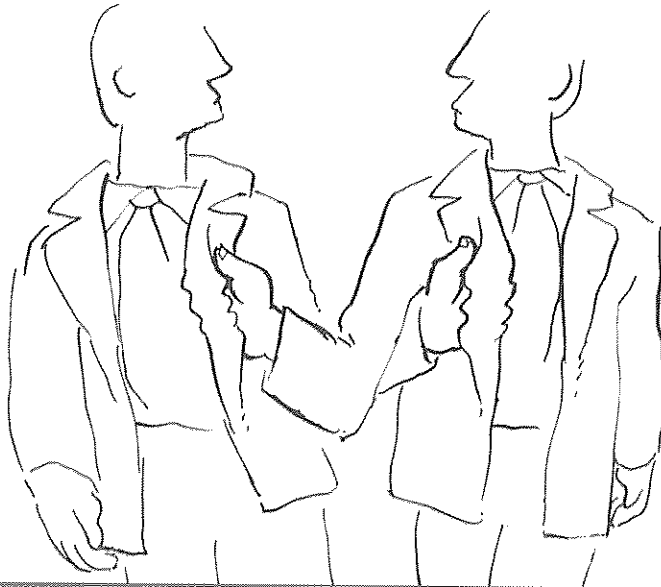
• Hemen hepsinde profesyonel kuvvet, yüksek teknoloji ve artan etkinlik ideali paylaşırken, savunma bütçelerinde indirim trendi ise devam ediyor. Bu birikim yaratıyor. Diğer yandan transatlantik bağların gevşetilmesinin kolay olmadığı gösteriliyor.

• Bazı klasik işlevsel bölümler ASW (Karşı deniz altı harbi) uzun menzilli ağır bombardıman kuvvetleri ve destek satırları (uçak gemisi gibi) yavaş yavaş önceliklerden uzaklaşıyor.

• Bugün için hala Avrupalılar'ın, NATO birimlerinin etkinliğine sahip “acil reaksiyon kuvvetleri” oluşturmak için gerekli olan etkili bir üyelerarası danışma sürecini kurabildikleri şüpheli. Bu nedenle, gerekli hallerde, hava taşımacılığı stratejik hava keşif ve istihbaratı ve havada yakıt ikmali gibi alanlarda ortak NATO-BAB (Batı Avrupa Birliği) kuvvet birimlerinden (hava erken uyarı-avracı örneğinde olduğu gibi) destek gerekli olacaktır. Zaten Avrupa güvenlik ve savunma kimliği ve Avrupa ortak güvenlik ve savunma politikası kurumsal süreçlerinin organizasyonları en üst kademelerden alt düzeylere kadar işbirliği ve koordinasyonu etkili kıla- cak yönde şekillendirilmelidir.

Kuvvet yapılanması sürecine uluslararası zeminde "yeni tehdit ve çok taraflı hareket" ilkelerine daha doğrudan uyum göze çarpıyor. Ortak güvenlik anlayışı bu zemine, nisbeten daha kolayca aksetmektedir. BAB üye devletleri, 1992 deklarasyonundan başlayarak, konvansiyonel silahlı kuvvetlerin tüm spektrumu içindeki askeri kuvvetlerden gerekecek askeri birimleri,

se daha otonom bir amaçla 1997 Amsterdam AB Bakanlar Konseyi'nden sonra gelişmeye başlayan OAGSP bünyelerinde koordineli olarak sürdürülmektedir. BAB'ın her iki teşkilatta koordinasyon rolü oynadığı yapılanmada bugün için politik ve askeri birimleri (komisyon, komite, teknik ve koordinasyon üniteleri) ile gelecek için ümit vaad eden bir üstyapı kurulmuş-

BAB otoritesi altında askeri görevlere tahsis edeceklerini ifade etmişlerdir.²⁸ Washington Sözleşmesi'nin 5. maddesi ve Brüksel Anlaşması'nın değiştirilmiş 5. maddesi uyarınca ortak savun-

maya katkıda bulunmanın ötesinde, BAB otoritesi altında bulunan üye ülkelerin askeri birimleri, a) insan-cıl ve kurtarma hareketlerinde, b) barışı koruma hareketlerinde ve c) barış inşa işlevinde dahil olmak üzere kriz yönetiminde savaş görevlerinde kullanılabilecektir.²⁹ Bu açıdan örgütsel yapılanma, gerek AGSK gerek-

Günümüzde politik/askeri hareketleri da değerlendirmek gerekir. Bu konuda belki en ilginç örnek, günümüzde gelişim halinde bulunan Irak sürecidir. Bu sürecin bu açıdan ele alınışı, yaygın görüşlerin aksine, askeri açıdan gerçekleri değişik bir çerçeveye sokacağı bir gerçektir.

tur.³⁰ Günümüze kadar daha çok birinci çevrede ve NATO desteğinde birimlerin hareketi ön planda olmuştur (balkan krizlerinde) bu hareketlerde klasik askeri birimler yer almış an-

cak en büyük yenilik (özellikle Kosova hareketinde) çeşitli sivil örgütlerle beraber çalışmak olmuştur. Bunlar, klasik savaş birimleri de olsa, hareketlerin hiçbirinde kesin sonuca yönelik klasik askeri hareket modellerinden birine başvurulmamıştır.³¹ Dikkati çeken diğer bir husus da NATO destekli hareket süreçlerinin Avru-

Satış ve Dağıtımda Mobil Dönem

Günümüzün modern şirketleri, iş süreçlerini mobil mecraya taşıyarak tasarruf ve rekabet avantajı sağlamaya çalışıyor. Bu çabaların en sık görüldüğü alanlardan biri de satış ve dağıtım işlemleri...

■ Şirketlerin en zorlu ve maliyetli süreçlerinin başında satış ve dağıtım süreçleri geliyor. Bu nedenle rekabet avantajı sağlamak ve verimli bir yapı oluşturmak isteyen şirketler, satış ve dağıtım süreçlerini otomatize etmenin yollarını arıyor. Bu arayış, online ve mobil satış ve dağıtım çözümlerinin gelişmesine ve her geçen gün daha da yoğun biçimde kullanılmasına neden oluyor.

■ İnternet çağı, farklı konumlarda ve farklı yapılardaki iş ortaklarının aynı platform üzerinden iş yapmasını sağlayan internet e-satış ve e-dağıtım kavramlarını da beraberinde getirdi. Artan mobilite ihtiyacı ile birlikte satış ve dağıtım çözümleri mobil ortamı da bir işbirliği platformu olarak kullanmaya başlıyor. Özellikle sahada aktif olarak operasyonlar gerçekleştiren işgücünün mobilite ile elde ettiği etkinlik, sürecin başarısını direkt olarak etkiliyor.

■ Şirketler için oldukça önemli süreçler arasında yer alan satış ve sipariş takibi de mobil teknolojilerle desteklenen çözümler sayesinde oldukça kolay ve etkin bir yapıya kavuşuyor. Verimlilik ve tasarruf için bilgiye yer ve zamandan bağımsız olarak mobil durumdayken erişebilen işgücü, artık siparişleri satış anında geçebiliyor, satış işlemlerini cep telefonundan veya el bilgisayarından anında yapıyor.

■ Satış ve dağıtım süreçlerinin özelinde bakıldığında, teknoloji kullanımına yönelik bakış açısında önemli bir değişim görülüyor. İlk dönem uygulamalarda temel amaç, maliyet tasarrufu sağlamakken bugün artık rekabet avantajı yaratmaya yönelik yaklaşım önem kazanıyor. Bu nedenle mobil platform, bu süreçlere yönelik çözümler için vazgeçilmez bir ortam haline geliyor.

Satış ve Dağıtım Sürecinde Mobil Çözümler

Modern iş dünyasının teknolojiye bakış açısı değişiyor. Geçmişte tasarruf sağlamak ve hız kazanmak amaçlarına hizmet eden teknoloji, bugün verimliliği artırmak ve rekabet avantajı sağlamak için kullanılan etkin bir araç. Özellikle birlikte iş yapmanın öneminin arttığı, her kanaldan **bilgiye erişimin bir zorunluluk olduğu** günümüzde, **mobil teknolojiler kurumlara önemli açılımlar sağlıyor.** Mobil teknolojilerin etkin olarak kullanıldığı alanların başında satış ve dağıtım yönetimi geliyor.

TURKCELL | Çözüm Ortaklığı Programı
KURUMSAL HİZMETLER

 VERIPARK

4440532 www.turkcell.com.tr/kurumsal

Turkcell ve VeriPark'ın değer yaratan işbirliği, satış ve dağıtım süreçlerini basit, verimli ve etkin kılıyor

Global dünyada, satıcılar, iş ortakları ve müşterilerle kurulan iletişimin hızı, etkinliği ve kanalı, iş yapmanın anahtar faktörlerini oluşturuyor. Şirketler iş ortakları ile çalışmanın alternatif kanallarını bulma zorunluluğunu gün geçtikçe daha fazla hissediyor. Mobil teknolojiler ve mobil araçlar kullanarak işlerini yürütüyor olmak, pek çok kuruma verimlilik, rekabet avantajı ve kar artışı sağlıyor. Özellikle mobil iş uygulamalarında internet ve mobil teknolojilerin birlikte kullanılması ortaya güçlü bir sinerji çıkıyor. Bu sinerjinin hayata geçmesi için iki nokta büyük önem kazanıyor: Güçlü ve kesintisiz bir mobil iletişim altyapısı ile bu altyapı üzerinde çalışacak güçlü ve etkili bir çözüm.

Turkcell'in Çözüm Ortaklığı Programı kapsamında işbirliğine giden Turkcell ve VeriPark, şirketlerin satış ve dağıtım süreçlerini en etkin biçimde yönetebilmelerine yönelik özel çözümlerin hayata geçmesini sağlıyor. Turkcell, güçlü ve kesintisiz altyapısı ile bu işbirliğine değer katarken VeriPark, kurumların hedeflerine göre tasarlanan özel donanımlar ve yaygın kullanılan mobil araçlar üzerinde çalışabilen kurumsal uygulamalar geliştiriyor.

DealerNet: Bayileriniz ile GPRS Üzerinden İletişim Kurun

VeriPark'ın deneyimi ve teknolojik yetkinliği ile şekillenen DealerNet Çözümü, bayi sistemiyle çalışan ana firmaların ürün siparişi ve dağıtım ağı otomasyonunun internet ve mobil ortamlara taşınmasını sağlayarak, bu işlemlerde hız ve verim artışına yol açıyor. Böylece ana firma ve bayilerinin toplam iş hacmi artarken, bu firmaların hizmet kalitesi ve buna bağlı olarak müşteri memnuniyeti yükseliyor.

DealerNet sayesinde, müşteriden siparişin alınmasından siparişin teslimine kadar yaşanan süreçte siparişin araca yüklenmesi ve araç takibi merkezden ve bayiden online ve gerçek zamanlı izleniyor. Alınan sipariş gerekli rotaya tanımlı en uygun araca otomatik olarak ileten uygulama, mobil teknolojiler ve mobil cihazlar aracılığıyla merkez, bayi ve araç sistemleri

arasında gerçek zamanlı bilgi akışı gerçekleştiriyor.

İnternet teknolojileri, mobil teknolojiler ve çeşitli mobil el cihazları ile birlikte çalışan DealerNet internet, GPRS ve SMS teknolojilerini kullanıyor. Dağıtım ağı olan veya bayileri aracılığıyla çalışan tüm firmalar için ideal bir sistem sunan DealerNet, su dağıtım firmaları ve gaz dağıtım sektörü için ideal bir sistem sunuyor.

Müşteri Tutarını Unutmayın TouchPoint

DealerNet çözümü ile satış ve dağıtım süreçlerinde elde edilen verimlilik, hız ve etkinliğin müşteriye yansması konusunda VeriPark'ın TouchPoint çözümü önemli bir yer tutuyor. Güçlü bir mobil pazarlama çözümü olan TouchPoint ile teknik bilgi ve çalışma gerekmeden müşteri veritabanı bilgilerinden kişiselleştirilmiş içerik hazırlanabiliyor ve müşterilere özel kişisel linkler içeren mesajlar oluşturulabiliyor. TouchPoint ile müşterilere, e-mail, SMS, instant messaging, faks hatta mektupla ulaşılabilir. Tüm müşteri iletişimi TouchPoint altyapısı ile izlenerek raporlanabilir.

TouchPoint'in esnek profil yönetimi altyapısı kuruluşlara güçlü CRM araçları sağlıyor. TouchPoint ile şehir, yaş, cinsiyet, gelir durumu ve meslek

gibi demografik özelliklere ve iş hacimlerine göre müşteri profilleri yaratılabilir, kurum bazında işlem hacmi yüksek kullanıcılar belirlenebilir ve müşterilerin ilgi alanlarına göre segmentasyon yapılabilir. Lisanslama modelinin yanı sıra TouchPoint'i ASP (Uygulama Servis Sağlayıcı) modeli ile de piyasaya süren VeriPark, KOBİ'lere büyük maliyet avantajı sağlıyor. VeriPark sisteminde kurulu TouchPoint ürünü üzerinden çalışan bu modelde, fiyatlandırma aylık sabit ücretler şeklinde, müşterinin kullanım ihtiyacına göre belirleniyor. TouchPoint ASP modeli müşterilere donanım yatırımı yapmadan TouchPoint'e her yerden ve her zaman erişim imkanı sağlıyor.

Bu birlemede

Danone Dağıtım Süreçleri Su Gibi Akıcı

Amaç :

- Oldukça yaygın ve mobil olan dağıtım ağının koordinasyonu
- Siparişlerin gerçek zamanlı olarak karşılanabilmesi
- Kurumsal bilgi sistemine müşteriler hakkında bilgi sağlanması
- İletişim maliyetlerinin en uygun seviyeye çekilmesi

Kurgu :

Danone, oldukça yaygın bir bayi ağı ve mobil dağıtım ekipleri üzerinden gerçekleştirilen Flora Su dağıtım sürecini daha verimli, etkin ve hızlı kılmak için bir mobil proje ortaya koydu. Oluşturulan mobil yapının Danone'nin kurumsal sistemiyle kolaylıkla haberleşebilmesi için IP tabanlı bir sistem olan GPRS altyapısı tercih edildi. Bu altyapı üzerinde çalışan mobil çözüm ve dağıtım ekiplerine sağlanan teçhizat ile merkezdeki bilgi sisteminden oluşan yapı sayesinde etkin ve güçlü bir mobil sistem oluşturuldu.

Sonuç :

Bu sistem sayesinde siparişler en uygun bayi ve dağıtım ekibi tarafından en kısa sürede müşterilere ulaştırılabilir ve müşteri memnuniyeti önemli ölçüde artıyor. Diğer yandan sistemin sağladığı veriler, merkeze kolaylıkla aktarılabilir ve bu veriler, iş amaçları çerçevesinde değerli bilgilere dönüştürülebilir. Böylelikle sistem bir satış ve sipariş sisteminin ötesine geçerek kurumsal bilgi akışında önemli yere sahip oluyor.

pa'nın geliştirmeye çalıştığı şimdilik kolordu düzeyindeki birim için bir çeşit eğitim rölü oynayıdır. Koso-va'da bu, özellikle görülmüştür. Harekata hazırlığı dışında Avrupa'nın kendi kuvvetlerini oluşturmada karşılaşılan finansal ve politik sorunlar da vardır.³²

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, global düzeydeki sistemsel geçiş döneminde silahlı kuvvetler her bakımdan, yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bu değişim, operatif esaslardan teşkilatlanma esaslarına kadar çok geniş kapsamlı bir şekilde devam etmektedir. Politik hat-askeri hat ilişkisi de bu süreç içinde daha kompleks ve girift bir hale gelmektedir. Bu durum, aslında en genel anlamıyla çok taraflı ve yönlü bir kurumsal uyum sürecinin ifadesidir. Günümüzde politik/askeri hareketleri de değerlendirmek gerekir. Bu konuda belki de en ilginç örnek, günümüzde gelişim halinde bulunan Irak sürecidir. Bu sürecin bu açıdan ele alınışı yaygın görüşlerin aksine, askeri açıdan gerçekleri değişik bir çerçeveye sokacağı muhakkaktır.

Ancak geleceği yönlendirmenin ve gelecek üzerinde hakimiyet kurabilmenin gerçekleri tüm yönleriyle kavrayabilmekle mümkün olacağını unutmamak gerekir.

Prof.Dr. Cengiz Okman
Marmara Üniversitesi Öğretim Üyesi

Dipnotlar

1. Kutuplu yapıların oluşumuna ters düşen sistemler de vardır. Bunlardan birisi 19.yy klasik "kuvvetler dengesi" düzenidir. Ancak burada devletler yine -hem de mutlak- ağırlıklı aktörlerdir. Bu nedenle Uluslararası politikada devlet hakimiyeti açısından klasik kuvvetler dengesi ile kutuplu düzen arasında benzerlik vardır.
2. Bu ikili ve kademeli kuvvet yapılanması pasif caydırıcılık çerçevesinde ana vatan ve aktif caydırıcılık çerçevesinde uzak diyarlarda yaşamsal değerleri koruyacak biçimde oluşturulmuşlardır. Buna göre sadece tek bir tip caydırıcılık hedeflerine ulaşmak söz konusu olmamıştır. Bu konuda bak; Cengiz Okman, Askeri Strateji, cilt IV (İstanbul; DHO Basımevi, 1979).
3. Bu görüşlerle ilgili olarak 1970'li yıllarda kayda değer miktarda Sovyet belgesi yayınlanmıştır. Marxism-Leninism on War and Army: A Soviet view (Moscow; Progress Publishers, 1972). Published under the Auspices of the US Air Force.
4. Bu esaslar doğrultusunda muhtemel hareketin tüm ayrıntıları ile ilgili olarak bak: A. A. Siderenko, The Offensive: A Soviet view (Moscow, 1970), Translated and published under the Auspices of the US Air Force. Ayrıca bu konuda 1980'li yıllarda çeşitli periyodiklerde yoğun miktarda belgeler ve inceleme yazıları yayınlanmıştır. Bak: 1980'li yıllarda yayınlanan Military Review, Strategic Review, International Defense Review. Bu konuda -sovyet görüşü de olsa- bir çatışmada kuvvet organizasyon ve teknikleri ile olarak bak: V.Ye.Savkin, The Basic Principles of Operational Art and Tactics: Soviet view (Mos-

cow, 1972). Translated and published under the Aus pices Air force.

5. Bu bakımdan Sovyetler'de her biri en az üç en fazla beş ordu düzeyinde gruptan oluşan 5 kadar gurubun (toplam 20 kadar ordu biriminin). Doğu Avrupa'da -ve savaş zamanında sayıları arttırılmak düşüncesiyle- konuşlandırılması söz konusudur. Bu yapılanma aynı zamanda madde yoğunudur çünkü yüksek ve süratli bir yıpranma payına göre oluşturulmaktadır. Burada önemli olan çatışma sürecine yapısal ve yöntemsel açıdan bakış mantığıdır.

6. Aslında soğuk savaş döneminde bu kalıp, yukarıda Carl von Clausewitzle referansla belirttiğimiz ilkeleri de kapsayan ve kısaca "askeri zafer" şeklinde ifade edilen bir kalıpla beraber varlığını sürdürmektedir. Direkt tehdit kalıbının dayandığı caydırıcılık stratejilerinin başarısızlığa uğraması halinde -ve konu ve durumların aciliyet kazanması durumunda- askeri zafer kalıbı devreye girecektir. Bu imkan ve yeteneklere sahip olunduğu daha başlangıçtan taraflarca belirtilme durumundadır ve böyle de olmuştur.

7. Bu açıdan ilginç bir tanımlamaya göre, "ulusal güvenlik hükümet politikasını, hasımlara karşı yaşamsal ulusal değerlerin korunma ve geliştirilmesine uygun düşecek ulusal ve uluslararası koşulların yaratılmasını hedef alan kısımdır. "F.N. Trager, "An Introduction to the Study of National Security" in National Security and American Society: Theory, process and policy, ed.by F.N.Trager and P.S. Kronenberg (Manhattan; The University press of Kansas, 1973), pp 35-48 (35). Bu tanımlarda korunacak değerlerin (dolayısıyla tehditlerin) doğrudan devlet karakterli oluşuna ve bu noktaya yönelik olarak ulusal ve uluslararası ortamların hazırlanmasının (ve uyumunun) temel alınışına dikkat edilmelidir.

8. Genelde belirli nicel ve nitel değerlerin daha geniş çerçevelerde hareketlilik kazanması olarak ifade edilebilecek globalleşme süreçleri, 15. yy'dan beri zaman içinde belli aralıklarla ve atlamalar halinde ortaya çıkan ve her seferinde gittikçe genişleyen halkalar halinde seyreden bir hareketliliği ifade eder. Bu dönemsel döngülerin kapsam ve niteliğini belirleyen ve her dönemde bu hareketlerin tamamını yatay olarak kesen itici faktör teknoloji olmaktadır. Burada konumuz açısından önem arz eden iki husus; a) gittikçe genişleyen çerçevelerde değerlerin hareketliliği ve b) teknolojinin her dönemde ağırlık kazanan ve bu dönemlerdeki uluslararası sistemin karakterlerdeki uluslararası sistemin karakterine göre ağırlıkları değişen aktörlere sağladığı imkan ve yetenekler olmaktadır.

9. Günümüzde sık sık telaffuz edilen "çok kutupluluk" ifadesi yanlıştır. Bu geçmiş düzenden gelen antik alışkanlıkların acele ile günümüz ve ileriye yansıtılmasının ifadesidir. Aynı şekilde belirli aktörlerle gereksiz ağırlık vererek adeta tek kutuplu şekle yakın tespitlerle de hatalıdır. Bu iki doğrultuda ileride birtakım gerçekleştirmeler olabilir. Ancak bu ihtimaller bugünkü politikaların yanlışlığının ve stratejik vizyon eksikliğinin yaratacağı istenmeyen sentezlerin ifadesi olacaktır. Bugün için kutuplu teşhislerden ziyade değişik sistemsel ağırlığa sahip çeşitli aktörlerin bulunduğu çok merkezli bir dünyadan bahsedilebilir.

10. Bu düzen diğerleri gibi (kuvvetler dengesi, çeşitli kutuplu yapılar vs.) kesin sınırlar ve kurallardan ziyade şekli devamlı değişse de genelde çok kurumluluk ve taraflılığı ifade etmektedir. Bu esnek düzeni, günümüzde sadece teorik bir değer taşıyan "uluslararası toplum" modeli ile de karıştırmamak gerekir. Bu konuda bak; John Baylis and Steve Smith, eds., The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations. (New York; Oxford University press, 1998), pp.13-28, 33-44, 212-227, 231-245, 287-305, 374-388, 409-425. Conway W. Henderson, International Relations: Conflict and Cooperation at the Turn of the 21st Century (New York; McGraw Hill, 1998), pp. 427-505.

11. Napolyon harplerinden sonar (1814-1930'lar) ilki, 20. yüzyılın ilk

yarısında (1900'lu yılların başlarından 1945'e) ikincisi yaşanan yapısal geçiş dönemlerinin 1990'lı yıllardan itibaren üçüncüsüne şahit ol-maktayız. Bu dönemlerin hepsine ortak yön idealist eğilimlerin ivme kazanması ve özellikle son ikisinde liberal eğilimlerin canlanmasıdır.

13. Açık sistemlerin evrim süreci içinde ve devamlı olarak çevresel koşullara uyum sağlamak amacıyla daima daha karmaşık (gelişmiş ve ihtisaslaşmaya dönük) yapılara yönelişleri gerçeği uluslararası ya-pısal düzenler için geçerli olacaktır. Bu konuda W.Koehler, L.von Bertalanffy, D. Katz ve R.L. Kahn gibi yazarların analizleri için bak: F.E. Emery. *Systems Thinking: Selected Readings* (Maryland; Pengu-in books, 1975)

13. İşin enteresan tarafı, bunların fayda ve global sistem içindeki düzenleyici potansiyel ve rolleri Kabul edildiği ölçüde -kendileri res-mi kimliğe sahip olmadıkları halde- sadece devletlerin muhatap ol-duğu BM teşkilatına dolaylı bir şekilde (Ekonomik sosyal konseyin bir komitesine) aralarında koordinasyon sağlamak ve etkinliklerini arttırmak amacıyla bağlanmışlardır. Bölgesel yardım ve yatırım/fin-anisman programlarının yürütülmesinde resmi organlarla koordi-neli çalışmaktadırlar. Diğer ucta Bosna ve özellikle Kosova krizlerin-de görüldüğü gibi, diplomatik işlevler de icra etmektedirler. P.J Simons *learning to Live With N 60's in Foreign policy* Fall, 1998. pp 82-96. Global trendleri ve meslekleri etkili iş yöntemleri Ann Marie Clark "Non-governmental organizations and their influence on In-ternational Society", in *Journal of International Affairs*, Winter, 1995 14. 1990'lı yıllardan itibaren tehdit ve güvenlik kavramları bağlı bu-lundukları referans noktalarına göre değişik anlam kazanıyor. Dev-letler ve ulusal güvenlik kavramlarının dışında yeni güvenlik kimlikle-ri ortaya çıkıyor. Tehdidin anlam ve cinsi de bu kimliklere göre deği-şiyor. Bu konuda bak; Ole Weaver "European Security Iden tites" in *Jo-urnal of Common Market Studies*, v.34, no 1 March 1996. pp 103-132. 15. Burada "anarşi" kavramı uluslararası olumlarda devletlerin ha-kim rol oynadığı ve başka aktör veya otoritenin bu durumu engelle-yemediği -veya nisbeten etkilediği uluslararası ortamı ifade etmek-tedir. Bugünkü ortamda da nisbi değişimde olsa durum böyledir. Güvenlik konularında ise (Avrupa güvenlik sürecinde olduğu gibi) fazlasıyla böyledir. Bu konuda bak: Barry Buzan and Richard Little, "Reconceptualizing Anarchy: Structural Realism Meets World His-tory", in *European Journal of International Relations*, vol.2, no.4, 1996. pp 402-438 günümüz globalleşme trendleri çevresinde aynı konuda: Kenneth N. Waltz, " Structural Relatism After the Cold War," in *International Security summer* 2000, v. 25, no 1. pp 5-37.

16. Dört boyut üzerinde yeni güvenlik anlayışının gelişimi konusun-da bak: John Peterson, "The Changing Essence of Security," in *Euro-pe and America*, 2nd ed. (New York; Routledge, 1996) pp155-179. Güvenliğin kavramsal evrimi üzerine bak; Emma Roth sc Hild, "What is Security" in *Daedalus Summer* 1995, v.129, no8, pp53-91.

17. Jean -Marie Guehenno, "The Impact of Globalization on Stra-tegy" in *Survival*, vol. 40, no 4, winter 1998 -99, pp. 5-19

18. Klasik dönemde tehdit kaynaklarının (örneğin Sovyetler'in) hare-ketlerinin muhtemel sonuçlarını mümkün olduğu kadar rasyonel de-ğerlendirmeleri ve bu nedenle kontrollü hareketi seçecekleri kabul edilirdi. Caydırıcılık stratejisi bu esasa dayanmaktaydı. Günümüzde ise örneğin fanatik karakterler, terörizm hatta etnik çatışmalar bu konuda çok daha az bir çekinmeyle hareket edebilmektedir.

19. Bu konudaki ilkeler a) amaç, b) gerçeklik, belirsizlik, c) fiziki et-ki, d) motivasyon, e) hazırlık, f) kısırtmadan kaçınma, g) basiret, h) açıklık ve yayınlama, k) istikrar-çatışma ilkölemi "Principles of Deference" in *Military Strategy Principles, practices, and Historical-Perspektives* by John M. Collins (Washington DC Brassey's Inc. 2002) pp 74-76

20. Michel C. Williams, *Civil military relations and peace keeping*:

Adelphi paper, no 321, 1991 Stratejik ve operatif düzeylerde bu yaklaşım gayet güzel ele alınmaktadır.

21. Bunun en güzel örnekleri bir konuda bir hareketin tüm özellik-leri ve cevaplandıracağı hususları içerir bir şekilde: *Joint Tactics, Techniques, and procedures for Peace Operations* Joint pub 3-07. 3, 12 february 1999. *Peace Operations Field Manual* no. 100-23 (Was-hington; DC; Headquarters Department of Army, 30 dec. 1994).

22. Günümüzde profesyonellik terimi ile ifade edilmek istenen hu-sus daha uzun bir süre ücretli olarak hizmette kalacak - ve genelde gönüllülerden oluşması gereken askerlerdir. Buna askerin mesleki töre ve etik durumu ve mesleki bilgi ve beceri anlamında klasik pro-fesyonel terimi ile karıştırılmamak gerekir. Bu anlamda profesyö-nelliğin gelişimi çok daha eski geçmişe sahiptir.

23. Jerome Paolini, *The French Case* in *Reshaping European Defen-ce*, ed, by. Trevor Taylor (London; the Royal Institute of Internati-onal Affairs, 1994), pp 13-28. Trevor Taylor, "British Defence Policy" in *Reshaping European Defence*; pp. 76- 100

24. Stefano Silvestri, "Italian Defence Policy" in *Reshaping European Defence*, pp.45-58. Kasım 2002'de İtalya'da asker alma yoluyla 59.400 asker kalacağı ve yıllık azalmalarla 2006'da bunun 11.800'e ineceği düşünülüyordu.

25. Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özel bir statüde ka-lıcı nedeniyle sahip olduğu savunma düzeni soğuk savaş sonrasında çok taraflılık ortamında sorumluluk yüklenmede değerini yitirmiş-tir. Bu nedenle Almanya'daki değişim, güvenlik konseptlerinin yeni-den tesisinde, savunma sisteminin gözden geçirilmesine kadar en kapsamlı farklılaşma örneği vermiştir. Joachim Rohde and Hans He-nning von Sandrart, "German Defence and Force Structure Plan-ning", in *Reshaping European Defence*, pp 29-44

26. Peter N. Schmitz, "Adopting the German Armed Forces to the New Security Situation" in *Restructuring Armed Forces in East and West* ed. By J.G. Siccama and Theo van den Doel (Oxford; West wi-ew press 1994), pp 39-50

27. Tamamen profesyonel sisteme geçiş teorik olarak Avrupa'nın güvenliğini kendi güvenlik sistemi (OESDP) içinde gerçekleştirebile-cek düzeye geldiği an ve ortamlarda mümkün olacaktır. Bu duruma kadar -mevcut gerçekler ışığında- askere alma yolu ulusal yapılarda ve kısmen de NATO'ya tahsis edilecek birimler için açık kalacaktır. Yine teorik bir varsayım olarak global düzende sistemsel bir de-ğişim profesyonellik sürecini tamamen değişik bir şekle sorabilecektir.

28. BAB taleplerine kuvvet tahsis kararları Birleşmiş Milletler anaan-laşması hükümetleri uyarınca BAB konseyi tarafından alınacaktır. Ancak, belirli hareketler öncelik üye devletlerin anayasaları uyarın-ca verecekleri hükümler kararlarına bağlı kalacaktır. Agence Euro-pe Erope Documents, no 1787 Atlantic Documents, no 79.

29. Bu görevler 10 Aralık 1991 Maastrich anlaşması ilkelerine uygun olarak 19 Haziran 1992 tarihli Petersburg deklarasyonu ile ifade edilmiştir.

30. "AGSK Yapısında Karar Alma Süreci ve Diğer Uluslararası Örgüt-lerle İlişkiler", Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği ve NATO İlişki-lerinin Geleceği; Türkiye'ye Etkileri, Simpozyum, 11-12 Ocak 2001 (İs-tanbul; Harp Akademileri, 2001), pp. 127-163.

31. Askeri birimlerin günümüzde çeşitli görevlere göre şekillenmesi, hareket ilkeleri ve birim yapılarının doğal olarak ayrı bir yazının ko-nusu olduğu anlaşılmaktadır.

32. Avrupa birliği bünyesinde kurulacak bir (80.000 kişilik de olsa) kolordu düzeyindeki birimin 250.000 kişilik bir yedek ve bu ye-deği destekleyecek 500.000 e yakın insani içerecek bir havuzun aranması işin, insan gücü ile ilgili boyutunu göstermektedir. Bu-nun finansal, teknik ve politik yönlerini doğal olarak göz önüne almak gerekiyor.

Merkezi ve Yerel Yönetimlerde REFORM*

Fikret Adaman / Ali Çarkoğlu / Burhan Şenatalar

Bu makalenin amacı, bir dönemdir ülke gündemini işgal eden konular arasında yer almakta olan kamu yönetimi reformu ve bu bağlamda yerel ve merkezi yönetimlerin yeniden yapılandırılması tartışmalarına Türkiye kent genelini temsil eden 1220 kişi ile Şubat 2004'de gerçekleştirilmiş olan bir anket çalışması temelinde katkı yapmaktır. Çalışmamız, kentsel seçmenin merkezi ve yerel yönetimler düzeylerinde karşılaştırmalı olarak yönetim konularındaki algı, görüş, beklenti ve deneyimlerini sunarak, süregiden kamu reformu tartışmalarına girdi sağlamayı amaçlamaktadır.

Anılan çalışma*, "Türkiye'de Yerel ve Merkezi Yönetimlerde Hizmetlerden Tatmin, Patronaj İlişkileri ve Reform" başlığını taşımakta olup, kentsel seçmen tercihlerini temsil gücüne sahip bir örneklem aracılığıyla yurttaşların yerel ve merkezi yönetimlerle olan ilişkilerini birçok boyuttan değerlendirmektedir. Bu makalede ise dikkat daha dar bir alana, kamu yönetiminde reform başlığına çevrilmiştir. Benzer sorunsallar üzerinde yapmış olduğumuz iki çalışmanın (2000 yılında saha çalışması gerçekleştirilmiş olan Hanehalkı Gözünden Türkiye'de Yolsuzluk [Fikret Adaman, Ali Çarkoğlu ve Burhan Şenatalar, İstanbul: TESEV, 2001]; 1999 yılında saha çalışması gerçekleştirilmiş olan Türkiye'de Yerel ve Merkezi Yönetimlerde Hizmetlerden Tatmin, Patronaj İlişkileri ve Reform [Fikret Adaman ve Ali Çarkoğlu, İstanbul: TESEV, 2000]) sonuçları da, karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla, okuyucuya sunulmaktadır.

Okuyucunun dikkatini çekmek istediğimiz ilk sonuç, yurttaşların yaşadıkları çevreye -yani mahalleye ve kente- ait sorunların çözümünde çıkarlarını hangi bi-

rimlerin ya da kişilerin en iyi temsil ettiğine yöneliktir. Toplam cevaplar içindeki yüzdelere, aynı soruya 1999 yılında verilmiş olan cevaplarla birlikte, Şekil 1'de sunulmaktadır. [Bkz. Şekil 1]

Görüşülen kişilerin %40'ının belediye başkanlarını, (1999 yılına göre 17 puanlık bir artışla) mahalle ve kentlerine ait sorunların çözümünde çıkarlarını en iyi temsil eden merci olarak görmesi söz konusudur. Belediye başkanlarını, muhtarlar %22 ile izlerken, durumlarında 1999 yılına göre bir değişiklik saptanmamıştır. Takiben, 1999 yılı çalışmasına göre 7 puanlık bir artışla %11'lik bir kesim mahalle ve kente ait sorunların çözümünde merkezi yönetimi kişilerin çıkarlarını temsil eder konumunda görülmektedir. Belediye meclisinin durumunda 1999 yılına göre fazla bir değişiklik bulunmamaktadır ve %5'lik bir kesimin seçimi olmuştur. Din büyüklerinin ise %1'lik bir kesimin oylarını aldığı anlaşılmaktadır. Asıl çarpıcı ve şüphesiz olumlu bir gelişme, "hiçbiri" şıkkını seçenlerin oranındaki 24 puanlık bir düşmenin gerçekleşmesidir. 1999 yılında görüşülen kişilerin neredeyse yarıya yakını (%42) yaşadıkları çevreye ait sorunların çözümünde kendilerini temsil eden kimse bulunmadığını ifade etmişken, bu oran 2004 yılında %18'e düşmüştür. Gerçi, yine kabaca ifade edecek olursak, yaklaşık her beş kişiden biri yaşadığı çevreye ait sorunların çözümünde kendi çıkarının temsil edilmediğini düşünmektedir ve bu oran sağlıklı bir demokrasi için düşündürücü düzeyde yüksektir; ancak, beş yıl içerisindeki gelişme oldukça olumludur.

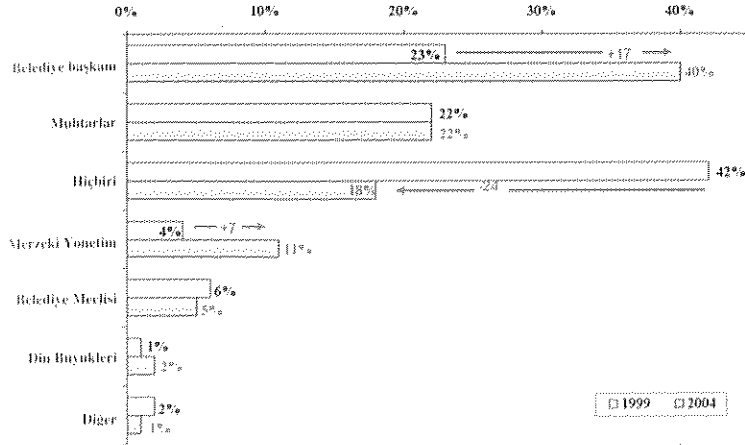
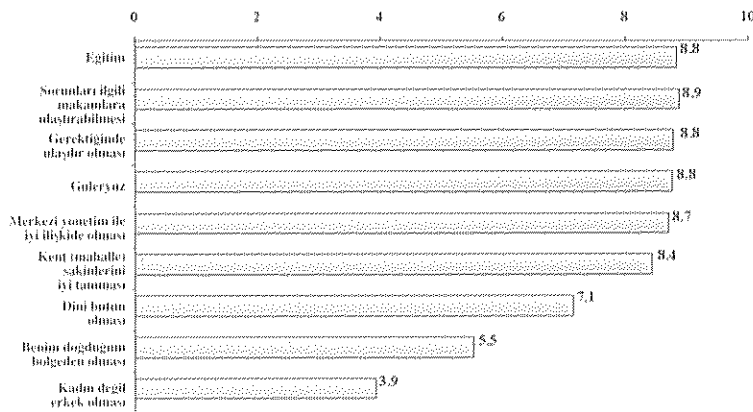
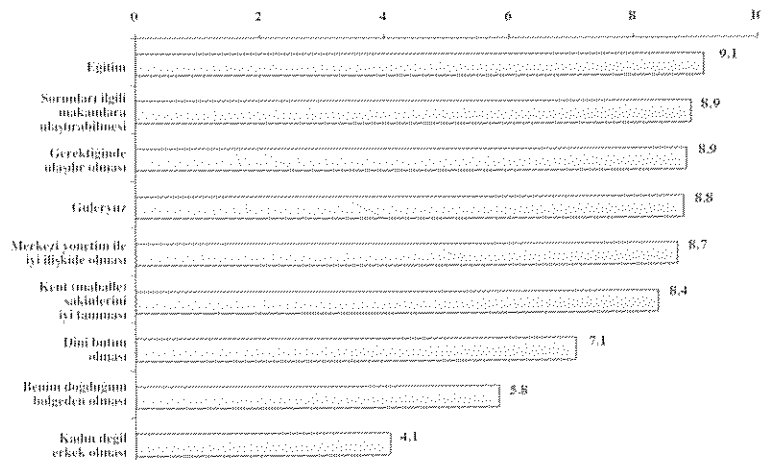
Görüşülen kişiler, kendilerini temsilde en yüksek

* Çalışma sürecinde, yardımını esirgemeyen asistanımız Emre Hatipoğlu'na teşekkür ederiz.

Şekil 1 Temsil

Size göre yaşadığınız çevreye (yani mahalleye ve kente) ait sorunları çözmede aşağıdaki birimler ya da kişilerden en çok hangisi sizin çıkarınızı temsil etmektedir?

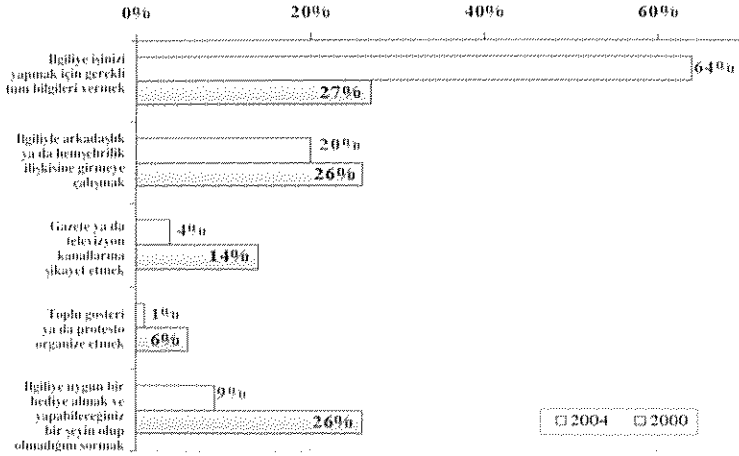
Şekil 2 Muhtarlarda aranan özellikler**Şekil 3** Belediye başkanlarında aranan özellikler

puan verdikleri belediye başkanları ve muhtarların tür özelliklere sahip olmalarını beklemektedir. Muhtarlar ve belediye başkanları için ayrı ayrı yöneltilen iki soru ile görüşülen kişilerden bir dizi özelliğe, 0 ile 10 arasında puan vermeleri istenmiştir. 0 puan o özelliğin muhtarlar/belediye başkanları için hiçbir önem arz etmediğidir; 10 puan ise çok önemli olduğudur. Şekil 2 ve 3, muhtarlar ve belediye başkanları için verilmiş olan cevapların Türkiye ortalamasını yansıtmaktadır. Her iki temsilciye özellikleri bağlamında verilen puanlar birbirlerine çok yakındır. "Eğitim", "sorunları ilgili makamlara ulaştırabilme", "gerektiğinde ulaşılabilir olma", "gülersüz", "merkezi hükümetle iyi ilişkide olmak" ve "kent/mahalle sakinlerini iyi tanıma" özellikleri, beklendiği üzere 9'a yakın puanlar almıştır. Şüphesiz ilginç olan ve üzerinde durulması gereken husus, takip eden üç özelliğin aldığı yüksek puanlardır. "Dini bütün olmak" özelliği, 7.1 gibi seküler bir sistem için oldukça yüksek bir ortalama değer almıştır. Dini bütün olmak özelliğinin, bir anlamda dürüst ve ahlaklı olma anlamında okunmuş olma ihtimaline karşın, yine de bu özelliğin aldığı yüksek puan düşündürücüdür. "Benim doğduğum bölgeden olma" özelliği ne verilen puanların ortalaması 6'ya yakındır ve bu da üzerinde dikkatlice durulması gereken bir sonuçtur. Bu durum, Türkiye'de en azından yerel düzlemde politik hayatın işleminde tanışıklığın, hemşeriliğin ne denli önemli bir rol oynamakta olduğunun bir göstergesidir ve politik yaşamın bir anlamda "kişisel" düzeyde yürümekte olduğuna veri teşkil etmektedir. Bir diğer özellik olarak verilen "kadın değil erkek" olmak, ülke genelinde 4 civarında bir ortalama almıştır ki, bu bize son derece vahim bir sonuçtur. Cinsiyet ayrımının olmadığı hipotetik bir durumda 0 alması gereken bir özelliğin ortalama aldığı bu yüksek puan, ülke genelinde kadınların politik yaşamdaki yerlerine ilişkin çok önemli bir ipucu sağlamaktadır. [Bkz. şekil 2-3]

Bir diğer soru, merkezi yönetim ve yerel yönetimler bağlamında, iş yaptırmak için en geçerli yolun neler olduğunun sorgulanmasına ilişkindir. Şekil 4 ve 5'ten izlenebileceği üzere, cevaplar, 2000 yılı saha çalışmasının sonuçlarıyla birlikte sunulmuştur. Cevaplar üç kategoride toplanabilecek niteliktedir:

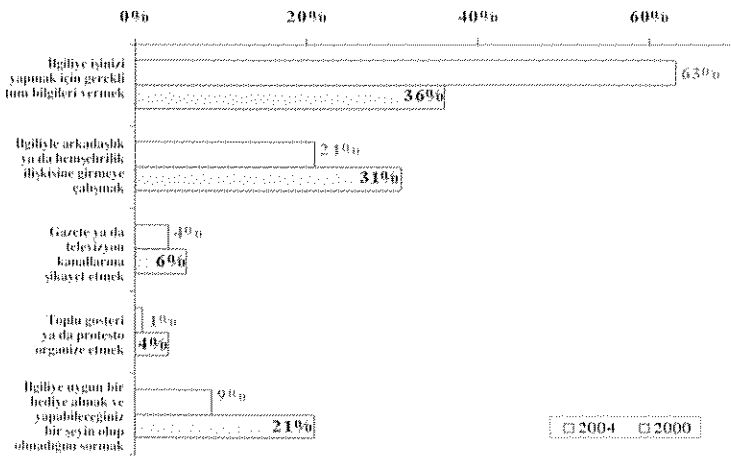
Şekil 4 İş yaptırmak için geçerli yollar
Merkezi Yönetim

Hangisi Merkezi Yönetimlerde iş yaptırmak için en geçerli yoldur?

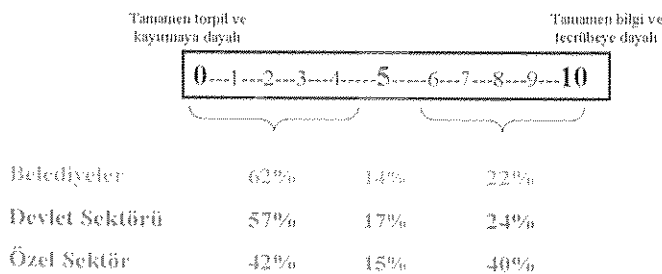
Şekil 5 İş yaptırmak için geçerli yollar
Yerel Yönetim

Hangisi Yerel Yönetimlerde iş yaptırmak için en geçerli yoldur?

Şekil 6 İş başvuruları

Kurumlarda işe girmek isteyenlerin başvurularının nasıl değerlendirildiği

- İlgili birime gerekli dokümanlarla başvurmak, yani bir anlamda "prosedür"ü takip etmek;

- Daha radikal bir pozisyon alıp, medyaya şikayette bulunmak veya toplu gösteri yapmak;

- Gerek tanışıklık ilişkilerine girerek gerek rüşvet vererek, işi "kişisel" düzeyde çözmeye çalışmak. [Bkz. Şekil 4-5]

2000 yılıyla karşılaştırıldığında ilk yönteme verilen cevaplarda oldukça önemli bir yükselme gözlenmekte; bağlantılı olarak da ikinci ve üçüncü yöntemlere verilen cevaplarda bir düşme yakalanmaktadır. Şüphesiz, bu durum, sağlıklı bir gelişmeye işaret eder. Ancak, yine de, son kertede "kişisel" çözüm arayışını seçenlerin oranının toplamda %30'lar civarında olması, son dört yıldaki pozitif gelişmeden bağımsız olarak, ülke demokrasisi açısından düşündürücüdür. Daha radikal bir tavır takınmayı iş yaptırmak için geçerli yol olarak görenler 2000 yılında yerel yönetimler için %10, merkezi yönetim için ise %20 olarak saptanmıştı. 2004 yılına gelindiğinde bu yöntemi iş yapmanın geçerli yolu olarak görenler her iki düzey yönetimler için de %5 düzeyine inmiş görünmektedir. İyimser bir yorum ile bu tip yöntemlerle çözüm bekleyen sorunların azaldığı, iki düzey yönetimlerin de halkın beklenti ve ihtiyaçlarına bu tür yöntemlere başvurmayı gerektirmeyecek şekilde cevap verebildiği söylenebilir.

Ülke genelindeki yönetişimde patronaj ilişkilerinin mevcudiyetini tescil eden bir diğer bulgu, işe alımlarda "torpil ve kayırmacılık" ne denli öneme sahip olduğuna ilişkin algıların yüksekliğidir. Şekil 6'dan izlenebileceği üzere, belediyeye, devlet sektörüne ve özel sektöre yapılan iş başvurularının değerlendirilmesinde görüşmecilere 0 ile 10 arasında bir cetvel sunulmuş ve 0 puanın tamamen "torpil ve kayırmacılık" esasına, 10 puanın ise "tamamen bilgi ve tecrübe" esasına karşılık gelmek üzere bir puan vermeleri istenmiştir. Türkiye genelindeki algılar, belediye, devlet sektörü ve özel sektörde, azalan oranlarda, "torpil ve kayırmacılık" çok önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. 0 ile 4 arasında verilen puanları patronaj temelli bir değerlendirme olarak tanımlarsak, patronaj temelli işe alım olduğunu söyleyenlerin oranı belediyelerde %62 (2000'de %78), devlet sektöründe %57 (2000'de %74), ve özel sektörde

%42 (2000'de %45) düzeylerindedir. 2000 yılında yine aynı konudaki algılarla karşılaştırıldığında işe alımların halkın gözünde devlet ve özel sektörde daha liyakata dayalı olarak şekillendiğidir.

Verilen cevapların algılar düzeyinde olduğunu hatırlayalım; ancak, algıların önemini küçümsememek gerektiğini düşünmekteyiz. Gerçekliğin ne olduğunu kolayca gösteremediğimiz durumda, algılar ister-istemez kişiler açısından gerçekliğe tekabül edecektir. Kişiler bu olumsuz algılar temelinde kurumlarla ilişkiye girdiklerinde beklentilerine uygun bir davranış içerisinde olacaklar, böylelikle de aslında çözümünü istedikleri liyakat dışında işe alma sorununun devamını kuvvetlendiren dinamiklere destek vermiş olacaklardır. Bu noktadan hareketle, algılar üzerinde yoğunlaşacak olursak, kamu kesimindeki patronaj bazlı politikaların istihdam gibi oldukça önemli bir kararda ne denli önemli rol oynadıkları ortadadır. Düşündürücü olan bir diğer nokta da, özel sektörün de halk gözünde istihdam kararlarında "kişisel" çözümlere verdiği önemdir. Yani halk özel sektörde iş bulurken de liyakatten bağımsız olarak, tanıdık yoluyla kayırmanın önemli rol oynadığını düşünmektedir. Bu algı genel olarak kişiler gözünde sistemin meşruiyetine inancı zayıflatırken aslında bir yandan da kamu yönetimlerinin konunun görece olarak çok da kötüleşmemesini sağlamaktadır. Halk kar maksimizasyonu peşindeki özel sektörde bile liyakatin olmadığını düşündüğünde kendine hizmet için varolan değişik kamu yönetimlerinde işe alımların kamu yararına değil de kişisel yarara göre işlemesine tepkiyle bakmayabilmektedir. Şüphesiz özel sektördeki istihdam kararlarında algılanan kayırmacılık, özünde kamu kaynaklarının kullanılmaması nedeniyle bir yolsuzluğa karşılık gelmemektedir; ancak, profesyonelleşmenin uzağında olduğuna dair bir veri teşkil etmektedir. [Bkz. şekil 6]

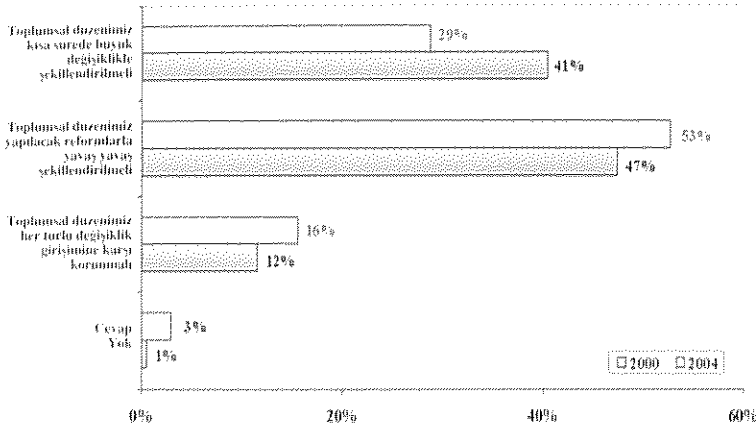
Ortalamalar
anlamında görüşülen
kişiler bir yandan patronaj
ağları içerisinde dirler,
diğer yandan da reform
yoluyla bu sorunların
üzerinden gelmeye
çalışmaktadırlar. Reformu
gerekli görenler beklendiği
gibi patronaj ilişkileri ve
torpilin istemeyenlere
göre daha yaygın olduğunu
düşünmektedirler.

Bu genel çerçeve içerisinde Türkiye, kent seçmeni kamu alanındaki reform tartışmalarını nasıl değerlendirmektedir? Kent seçmeninin toplumsal düzenimizin değişimine ve bu değişimin hızına bakışı şüphesiz reform tartışmalarında alınacak tavır üzerinde de etkili olacaktır. Türkiye Değerler Araştırması formatında kullanmakta olduğumuz bu sorunun cevaplarında 2000 ile 2004 yılları arasında önemli kaymalar gözlenmektedir. Yılmaz Esmer'in deyimiyle "reformcu" kesim kentli seçmen içinde hala en baskın gruptur. "Statüko-cu" grup en ufak, "devrimci" grup ise bu iki uç ara-

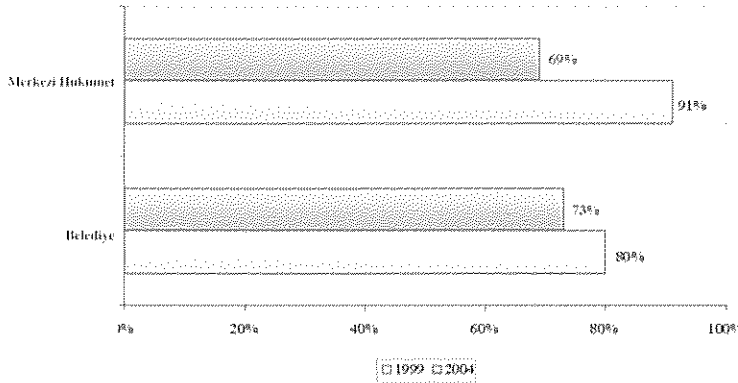
sında kalan konumlarını korumaktadırlar. Ancak, "reformcu" ve "statüko-cu" gruplar büyürken, hızlı ve kökten değişiklik talebiyle belirlenen "devrimci" grubun küçüldüğünü gözlemekteyiz. Toplumsal düzenimiz olarak betimlenen, anlaşılması ve kavraması zor bir kavram hakkında halkın tutumlarında 4-5 yıllık süreler içinde neredeyse toplam 10 puanlık değişimlerin gözlenmesi şartıcı olabilir. Kanaatimiz reform barometresi olarak alınabilecek bu sorunun ülkede tek parti iktidarına dönüş ile yaşanmakta olan iyimserlik havasının da yansımalarını içerdiğidir. AKP iktidarının ilk yılındaki iktisadi gelişmelerin olumluluğu ve bu bağlamda ülkenin gidişatı hakkında kamuoyunun pozitif değerlendirmeleri toplumsal düzenimizin hızla

ve kökten bir değişim ihtiyacı içinde olduğu kanaatlerini değiştirmiş görünmektedir. "Devrimci" grup yaklaşık üçte bir oranında küçülürken "reformcu"lar ancak %13 oranında artmış görünmektedirler. Ancak, kamuoyunda düşen enflasyon ve değerlendirilen Türk lirasının da etkisiyle "toplumsal düzenimiz değişmeye de olur" diyen kesimler, 2000 yılıyla karşılaştırıldığında neredeyse üçte bir oranında artmıştır. Kısaca, 2004 yılına gelindiğinde kentsel seçmen gözünde toplumsal değişim taleplerinin muhafazakar bir eğilim kazandığını söyleyebiliriz. Bu genel değişimin yansımalarını

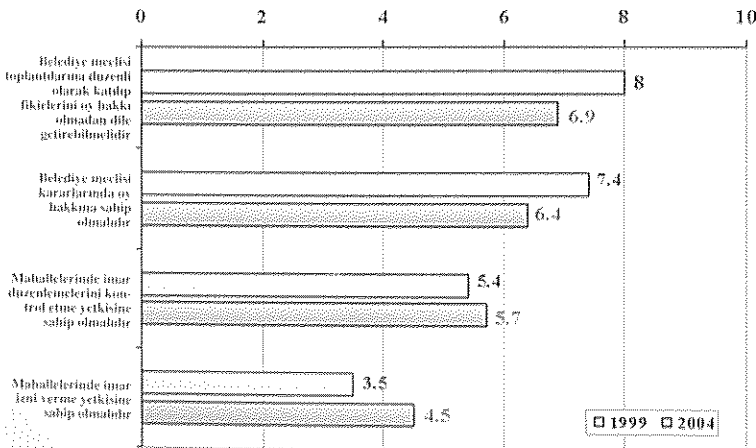
Şekil 7 Reform
Toplumsal düzende değişime bakış

Şekil 8 Reform
Merkezi yönetim ve belediyelerde reform isteyenler

Şekil 9 Reform
Muhtarlık yetkileri

yerel ve merkezi yönetim reformuna bakışta da bulmak mümkündür. [Bkz. şekil 7]

1999 yılında reform talebi kentsel seçmenin hemen her kesimi tarafından dile getirilmekteydi. Merkezi yönetimde reform isteyenler yüzde doksanın üzerindeyken yerel yönetimlerde de % 80 civarında bir talep gözlenmekteydi. Beş yıl sonra kentsel seçmenin hala açık bir çoğunluğunun reform talebi sürerken, bu talebin oranlara yansımada anlamlı bir düşüş ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetimlerde reform talebi, yedi puan aşağıda %73 civarına inerken merkezi yönetimde reform talebi bu oranın da altında ancak %69 civarında oluşmaktadır. Yani merkezi yönetimde reform talebinin yerelden biraz daha az olduğu söylenebilir. Ancak, her iki düzey için de son beş yıl içerisinde değişmeyen nokta, kentsel seçmenin en az üçte ikisinin yönetim reformunu gerekli gördüğüdür. [Bkz. şekil 8]

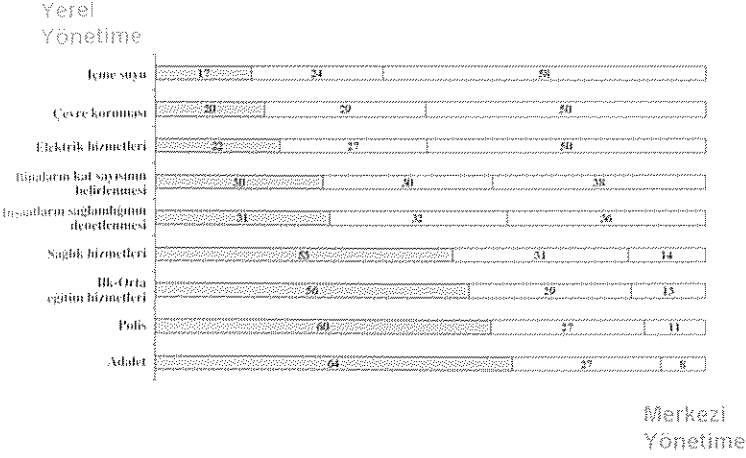
Peki bu reformun içeriği hakkında ne söyleyebiliriz? Yerel yönetimlerin en alt düzeyinde muhtarların halk tarafından da oldukça olumlu değerlendiren bir rol oynadığını 1999 yılındaki araştırmada saptamıştık. Muhtarların yetki ve sorumluluklarının ne yönde değiştirilmesi gerektiğine yönelik bir takım sorularımızdan da muhtarların daha geniş yetkilerle donanması konusunda bir desteğin mevcut bulunduğunu gözlemişti. 2004 yılına gelindiğinde aynı sorulara aldığımız yanıtlardan, muhtarların belediye meclislerinin toplantılarına katılımları ve burada oy hakları konusunda eski destek düzeylerini koruyamadığını görmekteyiz. Buna karşın, kentsel seçmenin muhtarların imar düzenlemelerinin kontrolü ve onaylanması amacıyla yetkilerle donatılması konularında verdiği destek son beş yılda artmıştır. [Bkz. şekil 9]

Merkezi ve yerel yönetimlerin görev ve yetki paylaşımları konusuna baktığımızda karşımıza üç grup etkinlik alanı çıkmaktadır. Birinci grupta içme suyu, çevre korunması ve elektrik hizmetleri gelmekte ve kentsel seçmen bunların ağırlıklı olarak yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluk alanına dahil edilmeleri gerektiği yönünde tercih ortaya koymaktadır. Sağlık, eğitim, polis ve adalet konularında ise yetki ve sorumlulukların ağırlıklı olarak merkezi yönetimler üzerinde olması gerektiği görüşü belirginleşmektedir. Bu iki grup ara-

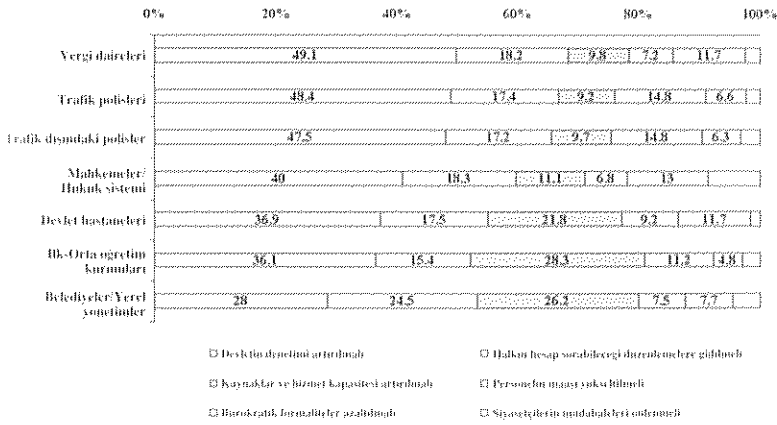

Şekil 10 Reform

Merkezi ve yerel yönetimlerin görev paylaşımı

Şekil 11 Rüşvete ve yolsuzluğa karşı reform önerileri

Özet

sında, merkezi ve yerel yönetimler arasında paylaşılacak bir konu olarak imar uygulamaları gelmektedir. [Bkz. Şekil 10]

Rüşvet ve yolsuzluğa karşı reform listemizde altı öneri bulunmaktaydı: kaynaklar ve hizmet kapasitesi artırılması, personelin maaşı yükseltilmesi, bürokratik formalitelerin azaltılması, devlet denetiminin artırılması, halkın hesap sorabileceği düzenlemelere gidilmesi, siyasetçilerin müdahaleleri önlenmesi. Görüşülenlere değişik kurumların her biri için bu önerilerin hangisinin rüşvet ve yolsuzlukla mücadelede en etkili politika olacağı sorulmuştu. 2000 yılında yapılmış

araştırmamızdaki sonuçlarla paralel olarak, kentsel seçmenin kurumlar bazında çözüm önerilerinde ayrıştığı gözlenmektedir. Örneğin, vergi daireleri ve poliste devlet denetiminin artırılması, görüşülenlerin yaklaşık yarısı kadarı tarafından etkili olabilecek bir öneri olarak görülürken, belediyeler ve yerel yönetimlerde bu önerinin %30'un altında destek bulması söz konusudur. Buna karşın halkın hesap sorabileceği düzenlemeler kentsel seçmenin %25'inden destek bulurken, diğer kurumlarda aynı öneriye öncelik verenler örneğin ilk ve orta öğretim kurumlarında %15'e kadar düşmektedir. Buna karşın ilk ve orta öğretimde rüşvet ve yolsuzlukla mücadelede kaynak ve kapasite artırımı, devlet denetiminin artırılmasının ardından, bu öneri için en yüksek oranı alarak %28 civarında bir kentsel seçmen tarafından ön plana çıkarılmaktadır. Benzer şekilde devlet hastaneleri ve belediyelerde de kaynak artırımı sırasıyla %21 ve %26 gibi destek bulmaktadır. Görülmektedir ki rüşvet ve yolsuzlukla mücadelede akla gelen belli başlı önerilerin her kurumda aynı etkinlikle işlenmesi beklenmemektedir. Kentsel seçmenin gözünde, her kurumun yaşadığı sorunların kaynağı aynı olmadığı gibi bunlara karşı önerilecek çözümlerde de farklılaşmaya gitmek şarttır. Bu kurumlarla doğrudan ilişkide bulunan ve böylelikle sorunların doğrudan parçası olup bunların cefasını çeken kentsel seçmenlerin çözüm beklentileri de kurumdan kuruma farklılaşmaktadır. [Bkz. şekil 11]

Sonuç

Bu çalışma ile, kamu reformu tartışmalarının sürmekte olduğu bir dönemde, kent seçmeni gözünden mevcut yönetişime ve kamu reformuna yönelik bir dizi saptama yapılmıştır:

Görüşülenlerin gözünde yaşanan lokal birimin sorunlarının çözülmesinde kendilerini temsil etmede ağırlıklı olarak belediye başkanlarını ve muhtarları görme eğilimi vardır. 1999 yılındaki çalışmaya göre önemli bir azalma varsa da, yine de bir kesimin "hiç kimse" şikkını tercih etmiş olmaları düşündürücüdür.

Temsilde önemli ağırlık alan belediye başkanları ve muhtarların aranan özellikleri arasında sayılan "tanış olması", "dini bütün olması" ve "erkek olması" nite-

liklerinin aldığı ve küçümsenemeyecek desteğin Türkiye siyasetinde sürmekte olan kayırmacı ve dışlayıcı eğilimleri su üstüne çıkartması bakımından dikkate değer bir bulgu olması söz konusudur.

Son dört yılda bir gelişme olduğu anlaşılmaktaysa da, gerek yerel gerek merkezi yönetimlerde iş yaptırma konusunda yine önemli sayılabilecek bir kesimin patronaj ağları içerisinde hareket etme eğiliminde olmaları düşündürücüdür. Keza, yine önemli bir kesimin bakış açısı, işe alımlarda liyakatten uzak davranıldığı yönündedir.

Bu bulgular düşündürücüdür. Önemli sayılabilecek orandaki kentli seçmen, kendilerini temsilde en fazla ağırlık verdikleri belediye başkanları ve muhtarlar konusunda, hem ayrımcılık yapmaktadır (din ve cinsiyet temelli) hem de kendilerini kayırmaya imkan sağlaması açısından hemşerilik bağlarını kullanmaktan yanadırlar. Diğer taraftan, yine hem yerel hem de merkezi yönetimle ilişkilerde patronaj temelli yaklaşımlardan yanadırlar. Bu bulgu, yönetişimin bugünkü niteliği açısından düşündürücü bir tablo ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan kentli seçmenlerin önemli bir çoğunluğunun gerek yerel gerek merkezi yönetimlerde reformdan yana tavır almakta oldukları (1999 yılına görece azalan bir oranda olsa da) anlaşılmaktadır. Yukarıdaki sonuçlarla birleştirildiğinde iyimser bir yorum şöyle zorlanabilir; ortalamalar anlamında görüşülen kişiler bir yandan patronaj ağları içerisindeyken, diğer yandan da reform yoluyla bu sorunların üzerinden gelmeye çalışmaktadırlar. Reformu gerekli görenler beklendiği gibi patronaj ilişkileri ve torpilin istemeyenlere göre daha yaygın olduğunu düşünmektedirler.

Bu genel çerçeve içerisinde, kentli seçmenlerden bir dizi temel hizmetlerin sunumunda merkezin mi yerelin mi söz sahibi olması gerektiğine yönelik bilgi alınmıştır. Bu bulguların sürmekte olan tartışmalara girdi

sağlaması söz konusudur. Sağlık, eğitim, polis ve adalet konularında yetki ve sorumlulukların ağırlıklı olarak merkezi yönetimler üzerinde olması gerektiği görüşü belirginleşmekteyken; içme suyu, çevre korunması ve elektrik hizmetleri konularında tercih, yerel yönetimlere kaymaktadır. Bağlantılı olarak muhtarların yetki alanları da tartışma gündemine getirilmiş ve görüşülen kişiler bir yanda muhtarlara belediye yönetiminde daha fazla yetki verilmesini savunurken, diğer taraftan imar konularında yetki verilmesi konusunda o denli destekleyici olmamışlardır.

Kentli seçmenler, sürmekte olan rüşvet ve yolsuzlukla mücadelede bir dizi kamu kurumunda alınması gereken önlemleri sıralamışlar; dolayısıyla kurumlar bazında yolsuzluğun nedenlerine ilişkin görüş bildirmişlerdir. Reform çalışmalarının halk desteği alması isteniyorsa, bu bulguların değerlendirilmesinde yarar olduğu bir gerçektir.

Son olarak vurgulanmak istenen, kamu alanında burada özetlendiği türde çalışmalara daha çok gereksinim duyulduğu; ve çalışmamızın bu bağlamda değerlendirilmesinde yarar olduğudur.

Doç. Dr. Fikret Adaman
Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi

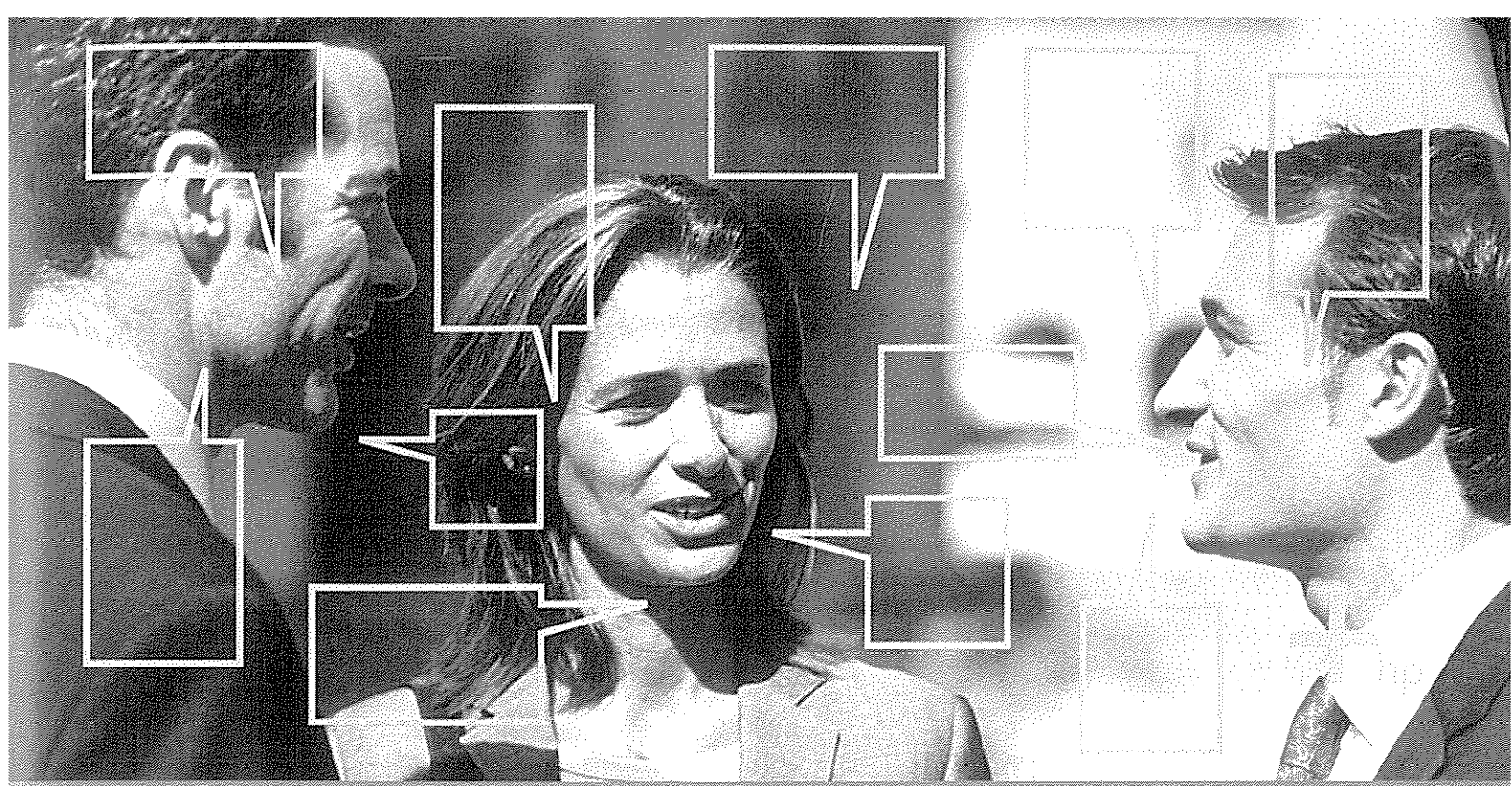
Doç. Dr. Ali Çarkoğlu
Sabancı Üniversitesi Öğretim Üyesi

**Son dört yılda bir
gelişme olduğu
anlaşılmaktaysa da,
gerek yerel gerek
merkezi yönetimlerde
iş yaptırma konusunda
yine önemli sayılabilecek
bir kesimin patronaj
ağları içerisinde hareket
etme eğiliminde
olmaları
düşündürücüdür.**

Prof. Dr. Burhan Şenatalar
İstanbul Bilgi Üniversitesi Öğretim Üyesi

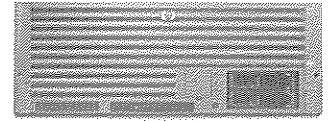
Dipnotlar

1. Bahsedilen anket çalışması, TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) tarafından yürütülmekte olan "Kamu Reformu" çalışması bağlamında gerçekleştirilmiştir. 17 Şubat-3 Mart 2004 tarihleri arasında Türkiye geneli belediye sınırları içerisinde yaşayan kent nüfusunu temsil eden 18 yaş ve üzeri toplam 1220 kişiyle yüz yüze görüşmeleri Frekans Araştırma Şirketi yapmıştır. Bu büyüklükte bir örneklemin %95 güven sınırları içerisinde beklenen hata payı +/- 2.8'dir.
2. Esmer, Y. 1999. Devrim Evrim, Statüko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler, TESEV

Sizce neden herkes HP Integrity sunucuları hakkında konuşuyor?

Bugün www.hp.com/go/integrity'e bir göz gezdirin. ISV, analist ve IT müdürlerinin HP Integrity sunucular hakkında söylediklerini göreceksiniz. **Intel® Itanium® 2 işlemciyle** donatılmış bu 64 bit'lik endüstri standardı sunucuların esneklik, güvenilirlik ve performansın gerçek birlikteliğini sunduğunu öğreneceksiniz. SAP, Microsoft®, Oracle®, BEA'nın tüm uygulamalarının ve Microsoft® Windows® Server 2003, Linux ve HP-UX yazılımlarının tamamen desteklendiğini göreceksiniz. Aynı zamanda IDC'nin *Itanium® 2 Tabanlı Sunucular: Esnek IT Platformları* gibi raporları da okuyabilirsiniz. Kısaca, bir daha size Integrity hakkında bir soru sorulduğunda, konuşulanları bileceksiniz.

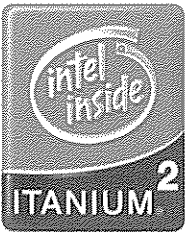

HP INTEGRITY rx4640 SUNUCU

Arlan iş hızı için gelişmiş giriş seviyesi performans

4 adet Intel® Itanium® 2 işlemci desteği
64GB bellek desteği

Microsoft® Windows® Server 2003,
Linux ve HP-UX 11i ver.2 desteği
4U form factor, 6 PCI-X slotu

Ayrıntılı bilgi için (0212) 444 79 79 veya www.hp.com/go/integrity

Siyaset, üst yönetim ve iş yaşamına katılamayan

KADINLAR

Binnaz Toprak

Çalışmamız, Haziran – Temmuz 2003 tarihleri arasında Türkiye halkını temsil niteliğine sahip bir örneklem çerçevesinde 1557 kadın ve 993 erkekle yapılan yüzyüze görüşmelere dayanmaktadır. Çalışmaya başlarken cevabını araştırdığımız soru, Türkiye’de kadının statüsünün uluslararası endekslerde çok düşük düzeylerde seyretmesinin hangi faktörlerle açıklanabileceği idi.

Diğer bir deyişle, Türkiye’nin bu konuda tüm Avrupa Birliği ve Birliğe adaylıkları kabul edilmiş ülkelere, hatta pek çok İslam ülkesinden, geride kalmış olmasının nedenlerini araştırmaktı. Cumhuriyet’in ilk yıllarında kadın-erkek eşitliği için başlatılmış reformlara rağmen, 2004 yılında nasıl olup da Türkiye’de kadınların statüsünün bu istatistiklere göre en alt sıralarda yer aldığı bizim için gerçekten açıklanması gereken bir paradokstu. Diğer bir deyişle, 1930’lu yıllarda kadın konusunda Batı ülkelerinden bile daha ileride olan, örneğin, Batı’da kadın yargıç yokken yargıçlık mesleğinde kadınların önünü açmış olan Türkiye, 2000’li yıllara gelindiğinde neden bu konuda böylesine geride kalmıştı?

Dünya kadınlarının statüsüne ilişkin istatistikler her yıl Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayımlanıyor. Araştırmamıza başlarken 2003 istatistiklerini temel aldık. Bu kısa yazıda, uluslararası endekslerdeki tüm göstergeleri kapsamak olanaksız. Tek bir örnekle yetinebiliriz. Kadınların aktif siyasete katılımını temel alan istatistiklerde Türkiye’nin yeri en alt sıralarda. TBMM’deki

Bu yazı, Türkiye’de kadının sorunsalının çeşitli boyutlarını irdeleyen ve Sabancı Üniversitesi’nden Ersin Kalaycıoğlu ile birlikte yürüttüğümüz bir çalışmanın sonuçları hakkında bir kaç gözlemi okuyuculara aktarmayı amaçlamaktadır.

kadın milletvekillerinin oranı %4.4 olan Türkiye, meclisindeki kadınların oranı %4.1 olan İran İslam Cumhuriyeti ile aynı düzeyde. Bu oran, Pakistan’da %20.6, Malezya’da %11.5, komşumuz Suriye’de %9.7’dir. Endonezya, Tunus, Sudan, Fas, Cezayir gibi diğer Müslüman ülkelerin pek çoğu bu konuda Türkiye’den ileride. Üstelik bu ülkelerin hiç biri, Türkiye’nin siyasal gelişmişlik düzeyine ve demokrasisine sahip değil. Ne yazık ki Türkiye, uluslararası karşılaştırmalarda kadınların sadece siyasete katılımında değil, eğitim sürecine,

iş yaşamına, teknik kadrolara ve üst yönetime katılımında da olması gereken konumdan çok uzakta.

Uluslararası istatistikler, Avrupa Birliği’ne üyeliği ulusal hedef olarak benimsemiş Türkiye Cumhuriyeti’nin, kadının statüsünü yeniden değerlendirmesi ve bir acil eylem planıyla Türkiye’de kadınların statüsünün çağdaş AB normlarına göre yeniden şekillenmesi gereğine işaret etmektedir. Türkiye, demokrasisini güçlendirecek açılımlara giderek hız kazandırmaktadır. Çözümlemesi gereken sorunlar arasında nüfusun yarısını oluşturan kadınların kamu yaşamına entegrasyonu, Avrupa Birliği’ne üyelik kriterlerini karşılamamız açısından giderek önem kazanacaktır. Nitekim, Türkiye’de kadınların statüsüne ilişkin eleştiriler AB yetkilileri tarafından sıkça dile getirilmeye başlamıştır. Hatta, kadın konusunda bir eylem planı oluşturulmasının, Aralık 2004’te Türkiye’nin adaylık statüsüne ilişkin Avrupa Birliği kararında çok olumlu bir etki yapacağı görüşündeyiz.

Kaldı ki, insan sermayesinin gelişim ve kalkınmadaki önemi gözönüne alındığında, 21. yüzyılda ka-

dınların konumunu geri plana itmiş hiç bir ülkenin çağdaş toplumların gelişmişlik düzeyine erişemeyeceği açıktır. Türkiye Cumhuriyeti, 20. yüzyıl ile birlikte başlattığı çağdaş medeniyetler düzeyine erişme amacını 21. yüzyılda gerçekleştirebilmek için kadın-erkek eşitliğini ciddiye almak zorundadır. Türkiye’de kadın sorunsalını tartışmak yıllardır siyasetin dışına itilmiş, Cumhuriyet’in kadına kazandırdıklarıyla yetinmek siyasal kadroların tercih ettiği bir politikaya dönüşmüştür. Bu durumun değişmesi, hem siyasal iktidarlar hem de kamuoyunu oluşturan güçlü aktör, kurum ve kuruluşlar açısından kadın sorunsalının ciddiye alınmasıyla bağlantılıdır.

Çalışmamızda, Türkiye’de kadınların bu konumunun Türkiye toplumunun muhafazakar değerlere sahip olmasından mı, yoksa kadın konusunun yıllar içinde hükümetlerce ihmal edilmesinden mi kaynaklandığını araştırmak istedik. Türkiye toplumunun kadın konusundaki değer yargılarını ölçmeye çalıştığımız pek çok soruya verilen cevap, kadınların kamu alanındaki rolüne ilişkin muhafazakar tutumların halkın çoğunluğu tarafından desteklenmediğini, bilakis kadınların gerek eğitim sürecine gerekse iş yaşamı, üst yönetim ve siyasete katılmalarının doğal karşılandığını ortaya çıkarmıştır. Kadınlara yönelik olumlu ayrımcılık uygulamalarının kabul göreceği de çalışmamızdan çıkan önemli sonuçlardan biridir. Aynı zamanda, Türkiye halkının çok önemli bir çoğunluğu, bugüne kadar gelmiş geçmiş hükümetlerin ve siyasal partilerin kadın sorunsalına yeterince önem vermediklerini düşünmektedir. (Bkz. Tablo 1)

TABLO 1			
Hükümetler kadınların eğitim, sağlık, iş bulma, kanuni haklardan yararlanabilme gibi sorunlarına önem verdiler mi?			
Yanıtlar	%	%	%
Çok önem verdiler	1,9	1,5	2,4
Önem verdiler	17,3	15,6	19,2
Ne önemli, ne önemsiz	4,7	4,2	5,0
Önem vermediler	49,6	48,6	49,8
Hiç önem vermediler	25,9	29,5	22,9
Fikri Yok/Cevap Yok	0,6	0,7	0,6
Toplam	100,0	100,0	100,0
Toplam Gözlem Sayısı	1980	1557	993
Örneklem	Türkiye	Kadın	Erkek

Örneğin, okuma-yazması olmayanların neredeyse tümü okumadıkları için pişman olduklarını söylemektedir. Türkiye’de kadınların erkeklere göre daha az eğitilmiş olmalarını ülkenin gelişmesinin önünde engel olarak görenler %83 ile çok önemli bir çoğunluktur. (Bkz. Tablo 2)

TABLO 2			
Kadınların az eğitim görmüşlüğü Türkiye’nin gelişmesine engel mi?			
Yanıtlar	%	%	%
Hiç önemli bir engel değildir	2,6	1,6	3,5
Önemli bir engel değildir	10,8	8,6	12,8
Ne önemli, ne önemsiz	3,3	3,6	3,2
Önemli bir engeldir	46,7	44,9	48,3
Çok önemli bir engeldir	36,3	40,8	31,8
Fikri/Cevap Yok	0,3	0,4	0,3
Toplam	100,0	100,0	100,0
Toplam Gözlem Sayısı	1980	1557	993
Örneklem	Türkiye	Kadın	Erkek

Çalışan kadının kendisine saygısının artacağını, aileden zengin de olsa çalışmanın kadını daha iyi bir vatandaş yapacağını, çalışmak isteyen her kadının çalışabilmesi gerektiğini düşünenler daha da yüksek oranlardadır. (Bkz. Tablo 3)

TABLO 3			
Çalışmak isteyen her kadın çalışabilmeli			
Yanıtlar	%	%	%
Çok yanlış buluyorum	1,1	0,7	1,3
Yanlış buluyorum	5,3	2,0	8,2
Ne doğru, ne yanlış buluyorum	1,5	0,4	2,4
Doğru buluyorum	58,4	59,3	58,1
Çok doğru buluyorum	33,7	37,3	30,0
Fikri Yol/Cevap Yok	0,0	0,2	0,0
Toplam	100,0	100,0	100,0
Toplam Gözlem Sayısı	1980	1557	993
Örneklem	Türkiye	Kadın	Erkek

Kadının çalışması ile “namusunu koruması” arasında bağlantı kurulmamakta, kız çocuklarının okumasının “ahlaklarını bozacağı” gibi önyargılar toplumda rağbet görmemektedir. Bu gibi sorulara olumlu yanıt verenler önemsenmeyecek kadar düşük oranlardadır. Kadınların her meslekte görev almaları gene büyük çoğunluk tara-

findan olumlu karşılanmakta, başbakanlıktan, valilikten, cumhurbaşkanlığına ve polisliğe kadar geniş bir yelpazede sıraladığımız meslek ve görevlerin kadınlara da açık olması desteklenmektedir. (Bkz. Tablo 4-5-6)

TABLO 4

Çalışan kadın namusunu koruyamaz

Yanıtlar	%	%	%
Çok doğru buluyorum	1,9	,6	3,3
Doğru buluyorum	5,8	3,8	8,4
Ne doğru, ne yanlış	1,8	1,3	2,2
Yanlış buluyorum	52,7	52,0	52,7
Çok yanlış buluyorum	37,8	42,1	33,4
Fikri Yok/Cevap Yok	0,1	0,2	0,0
Toplam	100,0	100,0	100,0
Toplam Gözlem Sayısı	1980	1557	993
Örneklem	Türkiye	Kadın	Erkek

TABLO 5

Çalışan kadının kendine saygısı artar

Yanıtlar	%	%	%
Çok yanlış buluyorum	1,1	31,1	1,3
Yanlış buluyorum	4,0	64,0	6,0
Ne doğru, ne yanlış	2,4	1,3	3,2
Doğru buluyorum	65,0	5,1	63,6
Çok doğru buluyorum	27,2	1,2	25,5
Fikri Yok/Cevap Yok	0,3	0,5	0,3
Toplam	100,0	100,0	100,0
Toplam Gözlem Sayısı	1980	1557	993
Örneklem	Türkiye	Kadın	Erkek

TABLO 6

Aileden zengin de olsa çalışmak kadını daha iyi vatandaş yapar

Yanıtlar	%	%	%
Çok yanlış buluyorum	1,1	31,1	1,3
Yanlış buluyorum	4,0	64,0	6,0
Ne doğru, ne yanlış	2,4	1,3	3,2
Doğru buluyorum	65,0	5,1	63,6
Çok doğru buluyorum	27,2	1,2	25,5
Fikri Yok/Cevap Yok	0,3	0,5	0,3
Toplam	100,0	100,0	100,0
Toplam Gözlem Sayısı	1980	1557	993
Örneklem	Türkiye	Kadın	Erkek

Benzer şekilde, kadınların siyasete girmesi aleyhinde de ciddi bir muhalefet yoktur. Örneğin, erkeklerin %56'sı karısının ve % 69'u kızının siyasete girmesini olumlu karşılamaktadır. (Bkz. Tablo 7-8)

TABLO 7

Karısının istemesi durumunda siyasete girmesini kabul etme

Yanıtlar	%
Karşı çıkar	36,3
Farketmez	7,9
Kabul eder	55,7
Fikri /Cevap Yok	0,2
Toplam	100,0
Toplam Gözlem Sayısı	993
Örneklem	Erkek

TABLO 8

Kızı varsa veya olsaydı siyasete girmesini kabul etme

Yanıtlar	%	%	%
Karşı çıkar	19,5	15,5	24,1
Farketmez	90,0	10,3	7,5
Kabul eder	71,4	73,5	68,5
Fikri/Cevap Yok	0,1	0,2	0,0
Toplam	100,0	100,0	100,0
Toplam Gözlem Sayısı	1980	1557	993
Örneklem	Türkiye	Kadın	Erkek

Daha da önemlisi, kadınların % 34'ü, siyasal parti üyeliği kanalıyla aktif siyasete katılmayı olumlu karşılamakta, siyasal partilerden adaylık için teklif gelecek olsa görevin niteliğine göre %39 ile %43 arasında değişen oranlarda teklifi kabul edeceklerini açıklamaktadırlar. (Bkz. Tablo 9)

TABLO 9

Parti adaylık önerse kabul eder mi?

Görevler	Evet (%)	Evet (%)	Evet (%)
Belediye Başkanlığı	46,0	43,4	48,6
Belediye Meclisi Üyeliği	45,6	41,5	50,2
B.şehir Belediye Başkanlığı	41,9	38,5	44,9
B.şehir Belediye M. Üyeliği	43,5	39,1	48,1
Milletvekilliği	45,9	41,9	50,1
Toplam Gözlem Sayısı	1980	1557	993
Örneklem	Türkiye	Kadın	Erkek

Halkın %75 civarı Meclis'teki kadın milletvekili oranını yetersiz bulmakta, % 65'i bunun nedeni olarak kadınlara siyasette fırsat tanınmadığını belirtmektedir. (Bkz. Tablo 10)

TABLO 10			
Ülkemizde siyasette kadınların az sayıda yer almasının en önemli nedeni nedir?			
Yanıtlar	%	%	%
Siyaset, kadınlara göre bir iş değil	9,4	5,8	12,8
Kadınlar siyasete girmiyor	14,0	11,9	16,6
Kadınlar siyasette başarılı olamıyor	8,2	5,8	10,5
Kadınlara siyasette fırsat tanınmıyor	64,4	72,5	56,6
Eğitimsizlik	1,2	1,0	1,2
Ataerkil Toplum	0,7	0,4	0,7
Fikri / Cevap Yok	2,1	2,6	1,6
Toplam	100,0	100,0	100,0
Toplam Gözlem Sayısı	1980	1557	993
Örneklem	Türkiye	Kadın	Erkek

Kadınların kamu yaşamında daha aktif yer alabilmeleri için "olumlu ayrımcılık" yapılması da desteklenmektedir. Örneğin, siyasal partilerin seçim listelerinde üst sıralarda kadın aday göstermelerini halkın %75'i gerekli görmektedir. Diğer bir deyişle, Türkiye halkı siyasal partilere "kadın kotası" konulmasını istemektedir. Kadınların aktif siyasete katılımlarında başka ülkelerde önemli bir rol oynamış olan "kadın kotası"nın halk tarafından destek görmesi Türkiye'de seçmenin Meclis'te daha fazla kadın milletvekili görmek istemesinin ciddi bir göstergesidir. Sadece Batı ülkelerinde değil, pek çok gelişmekte olan ülkede, bu arada Müslüman ülkelerde de, uygulanan kadın kotasının kadınlar için "küçültücü" olmadığı, tarihsel önyargıları kırmak ve siyasette temsil edilebilmelerini sağlamak için tek yöntem olduğu bu ülkelerdeki yönetimler tarafından kabul edilmiştir. Kanımızca, Türkiye'de de kadın kotasının yasal bir zorunluluk olması, sorunun çözümü için son derece önemli bir adım olacaktır. (Bkz. Tablo 11)

TABLO 10

Daha çok sayıda kadının milletvekili seçilebilmesi için, siyasal partilerin kadın adaylara oy pusulalarında üst sıralarda yer vermesi

Yanıtlar	%	%	%
Tamamen Desteklerim	17,5	21,7	14,1
Desteklerim	56,8	59,1	53,8
Ne desteklerim, ne desteklemem	6,8	6,6	7,2
Desteklemem	14,8	10,0	19,2
Hiç Desteklemem	3,1	1,3	5,0
Fikri Yok/Cevap Yok	1,0	1,3	,7
Toplam	100,0	100,0	100,0
Toplam Gözlem Sayısı	1980	1557	993
Örneklem	Türkiye	Kadın	Erkek

Aynı şekilde, kadınların çalışma yaşamına katılımları ve üst yönetimde görev almaları için de devlet eliyle olumlu ayrımcılık yapılması desteklenmektedir. Örneğin, halkın yarısı, şirket yönetiminde belirli sayıda kadın bulunduran ya da kadın çalıştıran kuruluşlara ihalelerde öncelik, vergi indirimi vb. teşvikleri olumlu karşılamaktadır.

Hiç kuşkusuz, Türkiye toplumunda kadınlar aleyhinde hiç bir önyargı olmadığı ne çalışmamızdan çıkarsanabilecek bir sonuç ne de Türkiye'de yaşayanların gözlemlediği bir olgudur. Sorularımıza verilen cevapların tümünde halkın bir kısmı bu tür önyargılar ve muafazakar tutumlar sergilemiştir. Ancak, bu çalışmadaki bulgular, kadın konusunda Türkiye halkının çoğunluğunun çağdaş değerlere sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Her bir soruda, bu tür çağdaş değerlere sahip kişiler "bardağın" en az yarısı, çoğu kez de yarıdan epeyce daha fazlasıdır.

Önerimiz, hükümetin bir "Kadın On Yılı" ilan etmesi ve ilgili bakanlıklar, kamu kuruluşları, basın-yayın organları ve en önemlisi, sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparak bu on yıl süresince kadın sorunlarının hangi boyutlarının ele alınacağını saptaması, bu doğrultuda gerekli atılımları yapmasıdır. Öncelikli olarak yapılması gerekenler ise, Türk Ceza Yasası'nda kadınlar aleyhine olan hükümlerin değiştirilmesi, Anayasa'nın 10. maddesine "kadınlar lehinde olumlu ayrımcılık yapılabilmesi" türü bir ibarenin eklenmesi ve siyasal partilere "kadın kotası" zorunluluğu getirilmesidir.

Tarihsel olarak ayrımcılığa uğramış ve bunun sonucunda aleyhinde önyargılar oluşmuş her toplumsal grup gibi, kadınların sorunlarının çözülmesinde de, devlet eliyle "olumlu ayrımcılık" uygulamaları pek çok Batı ülkesinde sonuç vermiş, bu ülkelerde kadınların statüsünde çok önemli değişiklikler olmuştur. Bu on yıl içinde Türkiye'de de kadınların üst yönetimde görev alabilmelerini ve siyasete katılabilmelerini sağlamak amacıyla devletin benzer olumlu ayrımcılık politikalarını yürürlüğe koyması gerektiği kanısındayız.

Bu on yıl içinde kadınlar için bir eğitim seferberliğinin başlatılması da öncelikli konular arasındadır. Mevcut programların yaygınlaştırılması, kız çocuğunu okutan ailelere ek vergi indirimi v.b. teşvikler verilmesi, çocuklarını okutmak için maddi durumu yetersiz ailelere devlet yardımı yapılması, okuma-yazma bilmeyen yetişkinler için açılan kursların yaygınlaştırılması ve tüm bu çabaların sivil toplum örgütleriyle birlikte yürütülmesi düşünülebilecek projeler arasındadır. Gerekirse, halkın %64.4'ü tarafından da destek bulan, salt eğitimde harcanmak üzere, gönüllü bir ek vergi de konabilir.

Ayrıca, ilk eğitim ders kitaplarının değiştirilerek kadınların eğitiminin, meslek sahibi olmalarının, iş yaşamı ve siyasete katılmalarının önemini vurgulayan konuların okutulması, kadınlara karşı her türlü şiddet ve ayrımcılığın yanlış olduğunun öğretilmesi, müfredata kadın sorunların ele alan derslerin eklenmesi ve bu konuda öğretmenlerin eğitimden geçirilmeleri, uzun dönemli değişimi sağlayacak önerilerden birkaçıdır.

Kadınların iş yaşamına katılmalarının önünde en büyük engel gibi gözüken çocuk bakımı sorununun devlet eliyle çözülmesi özellikle önemlidir. Kreş

ve yuvaların yaygınlaştırılması, işletmelere getirilmiş olan kreş açma zorunluluğunun çalıştırdıkları kadın sayısı yerine kadın-erkek toplam çalışanların sayısına göre yeniden düzenlenmesi (diğer bir deyişle, mevcut iş yasasındaki 100 kadın yerine 100 kişi çalıştıran işyerlerine kreş açma zorunluluğu getirilmesi), doğum sonrası ücretli izin süresine, doğum yapan kadın yerine geçici istihdam kanalıyla ücretsiz izin süresinin eklenmesi--ki bu tür bir uygulama işsizlik sorununu da, geçici olsa bile, kısmen hafifletecektir-- tercih edildiği takdirde anne yerine babaya ücretli izin verilmesi, kadınlar için beceri kurslarının yaygınlaştırılması alınabilecek önlemler arasındadır.

Bu "Kadın On Yılı" süresince basın-yayın kurumları aracılığıyla kadın sorunsalının tartışılması ve halkı eğitici programların yaygınlaştırılması yukarıda sayılan değişiklik önerilerinin başarısında önemli bir katkı sağlayacaktır.

Avrupa Birliği kapısındaki Türkiye'de, Cumhuriyet'in kuruluş felsefesinde de önemli bir yeri olan kadın-erkek eşitliğinin salt kanun metinlerinde kalmayıp hayata geçirilmesi, kadınların bugünkü konumunun ciddi bir sorgulamaya tabi tutulup iyileştirilmesi, bu konuda siyasi bir iradenin mevcut olup olmamasına bağlıdır. Çalışmamızdan çıkan nihai

sonuç, böyle bir iradenin Türkiye halkı tarafından da destek göreceği doğrultusundadır.

Prof.Dr. Binnaz Toprak
Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi

Bu çalışmanın mali desteği, Boğaziçi Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Projesi, Sabancı Üniversitesi ve Açık Toplum Enstitüsü tarafından karşılanmıştır. Sonuçların kamuoyuna duyurulmasında TESEV destek vermiştir. Saha araştırmasını Frekans Araştırma yürütmüştür.

Bu on yıl içinde kadınlar için bir eğitim seferberliğinin başlatılması da öncelikli konular arasındadır. Mevcut programların yaygınlaştırılması, kız çocuğunu okutan ailelere ek vergi indirimi v.b. teşvikler verilmesi, çocuklarını okutmak için maddi durumu yetersiz ailelere devlet yardımı yapılması, okuma-yazma bilmeyen yetişkinler için açılan kursların yaygınlaştırılması ve tüm bu çabaların sivil toplum örgütleriyle birlikte yürütülmesi düşünülebilecek projeler arasındadır.

İşinize odaklanmanın dayanılmaz hafifliği!

Lojistik sektörünün lider kuruluşu Sertrans, tedarik zinciri yönetiminden depo yönetimine, stok yönetiminden nakliye yönetimine ve danışmanlık hizmetlerine kadar birçok mükemmel hizmeti bir arada sunarak, günümüzün rekabet ortamında, müşterilerine ana faaliyet alanlarına odaklanma özgürlüğü sağlıyor.

Uzman kadrosu, dev araç filosu, yüksek teknolojisi ve ISO 9001:2000 belgeli üstün hizmet standartlarıyla Sertrans müşterileri için çözüm üretmeye devam ediyor. Teknolojiye yaptığı yatırımlarla en doğru bilgiye en kısa zamanda ulaşmanızı sağlarken, fiyat-maliyet optimizasyonu sunuyor. Müşterilerinin isteklerini anlayan, sorunlarını derinlemesine irdeleyen ve çözüm üreten ekibiyle, gerçek bir 'Lojistik Üssü' olarak hizmet yelpazesini sürekli genişletiyor. Tüm bunların yanında uygun fiyat yapısıyla da çabanıza destek oluyor. Daha aza, yetinmeyin, Sertrans'a gelin.

Suppman

*Supply Chain Management
Tedarik Zinciri Yönetimi*

Tedarik zincirinizin kusursuz ve eksiksiz bir şekilde yönetilmesi ve ihtiyacınız olan hammaddelerin yurtiçi veya yurtdışından temini, üretim öncesi depolanması ve gerekli şekilde dağıtımı. Hatta, ürünlerinizin paketlenmesi, paletlenmesi, depolanması ve zamanı geldiğinde yurtiçi veya yurtdışı noktalara nakliyesi. Üstelik başka kurumlar için de yapılan alımların getirdiği avantajla düşen maliyetleri!

Depoman

*Warehouse Management
Depo Yönetimi*

Depo yönetiminin işinizin en önemli noktalarından biri olduğunu biliyoruz. Ürünlerinizin eksiksiz depolanması, sipariş akışına göre nakliyesi, dağıtım ve tümünün kusursuz zamanlanması. Üstelik sürekli değişebilen müşterilerle istekleriyle mükemmel uyum!

Stockman

*Stock Management
Stok Yönetimi*

Bir çok kurumun ortak sorunu olan stok planlamasını işin uzmanı ellere teslim etmenin kurumunuza sağlayacağı birçok fayda var. Düşen stok maliyetleri, artan verimlilik ve ekstra kaynak sadece bazıları!

Trenman

*Transportation Management
Nakliye Yönetimi*

Büyük bir özveriyle ürettiğiniz ürünlerinizin müşterilerinizle buluşacak noktalara dağıtımının, konunun uzmanı Sertrans güvencesiyle gerçekleştirmenin getireceği verimlilik ve düşen maliyetlerle gelen kar artışı!

Servman

*Consultancy Services
Danışmanlık Hizmetleri*

Tedarik zincirinizin akışı, depo yönetimi, rota optimizasyonu, stok yönetimi, dağıtım ve nakliye işleri tüm işinizin yüzde kaçını oluşturuyor? Bu konularda size danışmanlık yaparak maliyetlerinizi kontrol altına almanızı sağlayacak ve hareket kabiliyetinizi artıracak önerileri Sertrans sunuyor.

Ironman

*Hanged Garment Transportation
Askılı Tekstil Taşımacılığı*

Tekstil sektörü için özel projeler üreten Sertrans 'Ironman' hizmetiyle tekstil taşımacılığına yeni bir boyut katıyor. İhrac edilecek ürünlerinizin son kontrolleri yükleme öncesi, kalite kontrol odalarının bulunduğu merkez depoda yapılıyor. Gerekli çalışmalardan sonra ürünler pırıl pırıl, askılarında ütüsü dahi bozulmadan gideceği noktaya ulaştırılıyor.

Euroman

*Express Europe Transportation
Ekspres Avrupa Taşımacılığı*

Sizin için hızın ve güvenilirliğin ne kadar önemli olduğunu bilen Sertrans 'Euroman'ı geliştirdi. 'Süre Garantili Ekspres Karayolu Taşımacılığı'. Geçiken ya da aciliyet gerektiren durumlarda gönül rahatlığı ile kullanabileceğiniz, uçak kadar hızlı ve garantili karayolu taşımacılığı hizmeti...

sertrans

TÜRK DIŞ SİYASETİ ARAŞTIRMASI

Türk Dış Siyaseti Araştırması, Kasım 2003 tarihinde, İnsan Hakları ve Terör Araştırması ise Aralık 2003 tarihinde Pollmark Araştırma tarafından yapıldı. Araştırmalar, ODTÜ öğretim üyesi Prof. Dr. Yusuf Ziya Özcan ve ODTÜ'den Doç. Dr. İhsan Dağı koordinatörlüğünde gerçekleştirildi. Araştırma grubunda, Kırıkkale Üniversitesi'nden Doç. Dr. Metin Toprak, ODTÜ'den Dr. İbrahim Dalmış ve Çankaya Üniversitesi'nden Dr. Ertan Aydın yer aldı.

Türk Dış Siyaseti Araştırması'nda 2183 kişiyi, İnsan Hakları ve Terör Araştırması'nda da 2400 kişiyle yüzyüze görüşme yapıldı. Her iki araştırma, bütünüyle merkez ilçelerde gerçekleşti ve kırsal bölgelere gidilmedi. Dolayısıyla, araştırma sonuçları kentsel bölgelere genellenebilecek niteliktedir. Bu yazıda her iki araştırmanın önemli bulguları ve bu bulgular ile ilgili değerlendirmeler yer almaktadır.

Türkiye dışında yaşanacak ülke

Türkiye dışında hangi ülkede yaşamak isterdiniz sorusuna verilen cevap, Türkiye'nin Batı'ya yönelişinin toplumsal tabanını da göstermektedir; Türkiye dışında yaşamak istenen yer Batı'dır. Bu, Batı'nın sundukları itibarıyla sahip olduğu çekicilik kadar, toplumda "Batı'ya yöneliş" in içselliğini de ifade etmektedir. Öte yandan fikir belirtmeyen %33 ve Türkiye dışında başka bir yerde yaşamak istemeyen %15,5'lik tercihlere bakıldığında, toplumun yarısına yakın bir kısmının Türkiye'de yaşama kararlılığını görmek mümkündür.

Hangi ülke grubuyla işbirliği?

Uzun vadede AB ile işbirliğinin Türkiye'nin ulusal çıkarlarıyla uyumlu olacağını düşünenlerin oranı %50,5'te kalırken, bu yönelişe alternatif olarak düşünülebilecek Türk dünyası ve İslam ülkelerinin birlikte %37'ye ulaşması dikkat çekicidir ve AB'ye yö-

nelik büyük siyasal/toplumsal talebe rağmen, kamuoyunun alternatif yönelişlere, özellikle AB projesinin başarısızlığa uğraması durumunda dönebileceğini ifade etmektedir. Bu, ayrıca, daha sonra değineceğimiz AB üyeliği beklentisinin düşüklüğüyle de ilintilendirilebilir.

AKP'lilerin AB tercihlerinin %50, Türk dünyası ve İslam dünyası tercihlerinin toplamının %41 olması ise ilginçtir. AKP'lilerin AB üyeliği konusunda yapılacak referanduma %80'lik destek vereceklerini söylemelerine karşın, AB dışı seçenekleri de dışlamadıkları gözlenmektedir. AB projesinin akim kalması durumunda, AKP tabanının bölgesel seçeneklere yönelmesi beklenebilir. CHP seçmeninin AB'ye yönelik tercihinin %64 olması da dikkat çekicidir ve uzun vadede CHP seçmeninin bölgesel alternatifler yerine AB seçeneğine yöneldiğini göstermektedir.

Son dönemde ünlü tarihçi Bernard Lewis'in Amerika'dan katıldığı "AB mi ABD mi?" tartışmasına kamuoyunun cevabı son derece nettir, ABD'yi dışlamaktadır; uzun vadede Türkiye'nin çıkarlarının ABD ile yakın işbirliğinden geçtiğini düşünenlerin oranı sadece % 6,2'dir. ABD tercihinin belirtenlerin oranının eğitim düzeyi yükseldikçe düşmesi (%8,8den %4'e), buna karşın AB tercihinin eğitim düzeyi yükseldikçe azalması, kayda değer bir noktadır.

Ülkelerle ilgili kanaatler

Türkiye ile yakın ilişki içinde olan ülke/ülke gruplarının kamuoyu nezdindeki olumlu/olumsuz kanaatleri, halkın dış dünyaya ilişkin genel tutumunun ipuçlarını vermektedir. Sadece AB ve Filistin, olumlu kanaatlerin olumsuz kanaatleri geçtiği örneklerdir. Bunun dışında sıralanan/sorulan ülkelere (ABD, İran, Rusya, Suriye, Irak, Yunanistan, İsrail, Ermenistan) ilişkin olumsuz kanaatler daha yüksektir. Olumsuz kanaatler, Ermenistan örneğinde %71, İs-

rail ve Yunanistan için ise %63'tür. Bu sonuçlar hal-kin dış dünyaya ilişkin genel tutumunun negatif ol-duğünü göstermektedir ki bu, bölgeden kaynaklı tehdit algılamalarıyla da örtüşmektedir.

Türkiye topraklarına ilişkin düşmanca tutum

Toplumun %74'ü komşu ülkelerin Türkiye toprakla-rı üzerinde gözü olduğunu düşünmektedir. Bu so-nuç, "düşman kültürü"nın oldukça yaygın bir top-lumsal tabana dayandığını göstermektedir. Toplu-mun, güvenlikçi bir kültürle, "dört yanının düşmanlarla çevre-lendiği bir Türkiye" betimleme-sini paylaştığı görülmektedir; gü-venlik/tehdit-merkezli perspektif toplumsallaşmıştır. Eğitim düzeyi arttıkça bu perspektif büyük de-ğişikliklere uğramamakta, güven-likçi kültür, üniversite mezunları arasında da %70 kabul görmekte-dir. AKP ve CHP seçmeni karşılaşt-ırıldığında, AKP'lilerin CHP seç-menine göre daha güvenlik-endi-şeli olduklarını görüyoruz.

Askeri tehdit

Türkiye bakımından Irak'taki du-rumun ve Yunanistan'ın askeri bir tehdit olması görüşünü payla-şanlar %50'den çok görünmekte-dir. İsrail, Ermenistan, Rusya, Su-riye ve İran'ın %35'den %45'e uzanan bir skalada askeri bir tehdit olarak nitelen-mesi, bölgesinde güvenlik endişeleri taşıyan bir top-lumda yaşadığımızı göstermektedir.

Avrupa Birliği

AB'ye ilişkin kanaatler genel bir toplumsal mutaba-katı yansıtmaktadır. AB'nin Türkiye'nin geleceği ba-kımından çok önemli/önemli olduğunu düşünenle-rin %73'e ulaşması, AB konusunda son yıllarda yü-rütülen 'eğitim'in amacına ulaştığını göstermekte-

dir. Kamuoyunun "önem" ile AB üyeliğinin hayatla-rına yapacakları "olumlu" katkısı anladıkları anlaşıl-maktadır. AB'ye referandumda verilecek desteğin %77,5'e ulaşması, AB'ye 1 Mayıs 2004 itibariyle üye olacak ülkelerin referandum sonuçlarıyla karşı-laştırıldığında, çok yüksek bir desteğin varlığını or-taya koymaktadır. AB üyeliğinin Türkiye'de ekono-miyi, demokrasiyi ve insan haklarını geliştireceğine ilişkin %70'i aşan bir kanaat varken, üyeliğin irticai faaliyetleri artıracağı, bölücü örgütleri güçlendire-ceği, ülkenin bağımsızlığını yok edeceği ve ulusal

güvenliği zayıflatacağı yönündeki tezler, kamuoyunun çoğunluğu tarafından benimsenmemektedir. Bölge ülkelerine yönelik genel bir güvensizlik tutumu içinde tehdit algılamalarına giren kamu-oyunun, AB'ye ilişkin güvenlikçi kaygılarını attığını gözlemlemek mümkün.

Ancak her şeye ve tüm bu olumlu tabloya rağmen AB üyeli-ğinin gerçekleşeceğine ilişkin ka-ramsar bir beklenti egemendir. Halkın ancak %30'unun Türki-ye'nin AB üyesi olabileceğini, %65,6'sının ise bunun mümkün olmayacağını düşünmesi, dikkate değer bir sonuçtur. AB'ye ilişkin son derece olumlu yüklenim-ler/beklentiler içinde bulunan halkın, bu beklentilerin gerçekli-ğine ilişkin kuşklarının bulun-

ması, "anormal" bir durum yaratmaktadır. AB'nin 2004 sonunda alacağı karar, bu olumlu beklentile-rin sert ve milliyetçi reaksiyonlara dönüşmesine yol açabilir.

Türkiye'nin AB'ye tam üye olmak için hazır ol-madığını söyleyenlerle birlikte değerlendirildiğin-de (%75), AB'ye giremeyeşin nedeni olarak Türki-ye'yi gösterenlerin % 25,6'yı, AB ile birlikte Türki-ye'nin sorumlu olacağını söyleyenlerin %25'i bul-ması, böylesine bir sonucun (AB üyeliğinin ger-

●
Türkiye'nin
çıkartılarının ABD ile
yakın işbirliğinden
geçtiğini düşünenlerin
oranı sadece % 6,2'dir.
ABD tercihini
belirtenlerin oranının
eğitim düzeyi
yükseldikçe düşmesi
(%8,8den %4'e), buna
karşın AB tercihinin
eğitim düzeyi yükseldik-
çe azalması, kayda
değer bir noktadır.
●

çekleşmemesinin) sorumluluğunun sadece AB'ye yüklenmeyeceğinin işaretlerini veriyor. Türkiye'nin AB'ye üyeliğini engelleyen faktörlerin başında ekonomik sorunların (%83) ve demokrasideki eksikliklerin (%79,3) sayılması, hemen ardından insan hakları ihlallerinin belirtilmesi (%76,4) AB üyeliğinin önünde öncelikle Türkiye'ye ilişkin engellerin farkına varıldığını gösteriyor. Kıbrıs sorunu ve Yunanistan (%69), tarihsel ve dinsel faktörler (%61) ve Türkiye'nin büyük bir nüfusa sahip olması (%57) gibi faktörlerin birinci grubun altında yer alması da yukarıdaki gözlemi destekliyor.

Henüz üyelik müzakerelerine başlamamış bir ülke olarak AB üyeliği durumunda Türk Lirasının bırakılarak Euroya geçilmesi fikrini destekleyenlerin %46,5'le, buna karşı çıkanlardan (%44,9) az da olsa fazla olması, kamuoyunun AB entegrasyonuna şu aşamada bile sıcak baktığının bir işareti sayılabilir.

Irak krizi

Halkın Irak'a yönelik Amerikan operasyonuna ve mevcut işgale %90'a yaklaşan bir oranda olumsuz yaklaşımı devam etmektedir. Bu bağlamda Amerikan askerlerine yönelik saldırıları %55,5 olumlu bulmaları da şaşırtıcı değildir. Irak'ın yakın gelecekte karışmadan çıkamayacağı, bu niteliğiyle de Türkiye'yi rahatsız edeceği, ancak her durumda Türkiye'nin savaştan/ışgalin dışında kalması gerektiğine ilişkin kanaatler baskındır. AKP seçmeninin görece yüksek desteğine rağmen kamuoyunun Irak krizinde izlenen politikaları başarılı görmediği (%56), asker göndermeye ilişkin tezkereye olumlu bakmadığı (%61,6) ve Irak'a asker gönderilmesine karşı çıktığı (%68) anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar, kamuoyunun Irak'a yönelik Amerikan operasyonuna ve devam

eden işgale karşı olduğu kadar, bölgeye Türkiye'nin de müdahil olmasına karşı çıktığını göstermektedir. Ayrıca bu sonuç, kamuoyunun, Türkiye'yi çevreleyen ülkelere yönelik olumsuz yüklenimlerine rağmen, bu ülkelere doğrudan müdahale anlamında "saldırgan" bir politikayı onaylamayacağına da işaret etmektedir.

Kıbrıs sorunu

Annan Planı'nı müzakere edilebilir görenlerin sadece %16 olması, 1 Mayıs 2004 öncesi sorunun çözümü kavuşturulması yönündeki AB öngörülerini açısından ciddi bir handikap teşkil etmektedir. Hükümetin Denktaş'a Annan Planı çerçevesinde bir çözüm dayatmasının, kamuoyunun tepkisini çekeceği anlaşılmaktadır. Burada fikir belirtmeyen %30,4'lük bir grubun varlığına dikkat etmek gerekmele beraber, Kıbrıs konusunda Türk kamuoyunun fazla esnek olmayan bir noktada durduğu, Denktaş'ın tutumuna yakın bir duruş sergilediği anlaşılmaktadır. Denktaş'ın çözüm önünde bir engel olmadığını düşünenlerin oranının %61 olması da bu olguya işaret etmektedir. Yine de her dört kişiden birinin (%26) Denktaş'ı bir sorun olarak görmesi, dikkate değer bir gelişme olarak nitelenebilir.

Kamuoyunun güvenlikçi paradigma içinde kültürlendiğini, Kıbrıs sorununa bakışı da yansıtmaktadır. Türk askerinin Kıbrıs'tan çekilmesi durumunda Türkiye'nin güvenliğinin tehlikeye gireceğini söyleyenlerin %56,3'e ulaşması, kamuoyunun önemli bir kesimi ile Genelkurmay'ın bakışının örtüştüğünü göstermektedir. Öyle anlaşılmaktadır ki Kıbrıs sorununa kamuoyunun geleneksel bakışı değişmemiştir. Son bir kaç yıldır medyada yürütülen tartışmalar, Kıbrıs'a yönelik geleneksel politikaların eleştirisi ve AB süreci

●
Araştırma
sonuçlarına göre,
AB ve Filistin, olumlu
kanaatlerin olumsuz
kanaatleri geçtiği
örneklerdir. Bunun
dışında sıralanan/sorulan
ülkelere (ABD, İran,
Rusya, Suriye, Irak,
Yunanistan,
İsrail, Ermenistan)
ilişkin olumsuz
kanaatler daha
yüksektir.
●

önünde Kıbrıs sorununun çözülmesi için esneklik gösterilmesi gerektiğine ilişkin tezler, kamuoyunu fazlaca etkilememiştir. AB'ye üyelik için Kıbrıs'a ilişkin geleneksel politikanın değiştirilmesini isteyenlerin %34, buna karşı çıkanların ise %52 olması (fikir belirtmeyenler %14), Kıbrıs'ın hala 'ulusal dava' olarak nitelendiğini göstermektedir. Burada dikkat edilecek nokta, Kıbrıs'ta AB süreci içinde çözüm için inisiyatif alması beklenen Hükümetin tabanının, Kıbrıs konusunda en "muhafazakar" kitle olmasıdır (%30 revizyon isteğiyle ortalamanın altında).

Ancak bu tutumda Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin gerçekleşmeyeceğine ilişkin yüksek beklentinin (%70) büyük rolü olduğu söylenebilir. AB üyeliğinin gerçekleşebilir olduğuna ilişkin kanaatlerin güçlenmesi, AB sürecinde Kıbrıs politikasında revizyondan yana olan %34'lük kesimin, fikir belirtmeyen %14'lük gruptan katılımlarla büyümesine yol açabilir. Bu bağlamda eğitim düzeyi arttıkça, revizyon talebinin de artarak %43'e çıkması anlamlıdır.

Filistin-İsrail sorunu

Bu konulara ilişkin sorulara verilen cevaplarda ilginç olan, fikir belirtmeyenlerin oranının yüksekliği ki bunlar örneklemin %32'sini oluşturmaktadır. Ancak yine de kamuoyunun büyük bir oranda (%65,3) Filistin tarafını haklı bulduğu, Kudüs'ün İsrail'in başkenti olmasına karşı çıktığı (%54) görülmektedir. Filistin-İsrail meselesinde Filistin'in yanında yer alınmasını isteyenlerinin oranı %51'i bulmakla birlikte, Türkiye'nin tarafsız kalması gerektiğini söyleyenlerin oranının %36'ya ulaşması anlamlıdır ve bu, Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik tarafsızlık politikasının, kısmi de olsa toplumsal bir taban yarattığını göstermektedir. Bu, her şeye rağmen İsrail'le ilişkilerin geliştirilmesini düşünenlerin %40'ı bulmasından da anlaşılmaktadır (geliştirilmemesi görüşünde olanlar %44).

lerin geliştirilmesini düşünenlerin %40'ı bulmasından da anlaşılmaktadır (geliştirilmemesi görüşünde olanlar %44).

Bölge ülkeleri

Kamuoyunun Arap ülkelerine ilişkin kanaatlerinin %56'lık bir oranda olumsuz çıkması (olumlu %32), Arap toplumuna, kültürüne ve ülkelerine yönelik yerleşik yargılar dikkate alındığında, şaşırtıcı değildir. Olumlu kanaatin eğitim düzeyi ile ters ilişkisi (ilkokul ve altı %38,5, üniversite ve üstü %23) ol-

dukça ilginçtir. Eğitim düzeyi arttıkça olumsuz imaj da %47'den %71'e çıkmaktadır. Arap ülkeleri ile kıyaslandığında Türk Cumhuriyetleri'nin olumlu imajı son derece yüksektir (olumlu kanaat %64, olumsuz kanaat %17). Bu sonuç kamuoyunun negatif tarihsel yüklenimlerle Arap toplumuna uzak durma eğilimini yansıtmakta, Türk dünyası daha pozitif çağrışımlar yapmaktadır.

Türkiye kamuoyu, bölge ülkelerine ilişkin genel kaygılarına ve yıllardır gündemde tartışılan bir konu olmasına rağmen, İran'ın Türkiye'ye rejim ihraç edemeyeceği görüşündedir (%77). Rejime ilişkin endişeler taşımayan kamuoyu, sonuçta bu ülke ile ilişkilerin daha da geliştirilmesinden yanedir (%60).

Kamuoyunun bölgede en olumsuz kanaate sahip olduğu Ermenistan'la ilişkilerin geliştirilmesi konusunda açıkça farklılaşan bir tutum almamasına (%44,7 Evet, %43,5 Hayır) karşın, Ermeni soykırımını iddialarının Türkiye'de serbestçe tartışılabilir olması düşüncesini %61 oranında onaylaması, çarpıcı bir sonuçtur. Konunun tarihsel ve güncel hassasiyetlerine rağmen, bunda, ifade özgürlüğü konusunda kamuoyunun genel özgürlükçü tutumunun büyük payı olabilir.

AB'nin Türkiye'nin geleceği bakımından çok önemli olduğunu düşünenlerin %73'e ulaşması, AB konusunda son yıllarda yürütülen 'eğitim'in amacına ulaştığını göstermektedir. Kamuoyunun "önem" ile AB üyeliğinin hayatlarına yapacakları "olumlu" katkısı anlaşılmaktadır.

İNSAN HAKLARI VE TERÖR ARAŞTIRMASI

İnsan hakları ihlalleri

Araştırma, insan hakları ihlallerinin hala yaygın olduğu yönünde genel bir kanaatin varlığını ortaya koymaktadır (%68). İnsan hakları kategorisi içinde önemli bir başlık olan ifade özgürlüğü konusunda kamuoyu, insanların düşüncelerini serbestçe ifade edemedikleri kanaatinde (%70).

İhlallerin yaygınlığına ilişkin bu tespit, son bir yıl içinde TBMM'de kabul edilen 4 reform paketinin uygulamaya tam anlamıyla yansımadağının bir işareti olarak görülebilir. Bu durum, insan hakları ihlallerinin kaynağını araştırdığımız bir soruda, insan hakları ihlallerinin uygulayıcılardan kaynaklandığına (%32.4) ilişkin görece yüksek değerlendirmeden de çıkarılabilir. Öyle anlaşılmaktadır ki reformların uygulayıcılarla ilgili boyutu, bir sorun teşkil etmeye devam etmektedir. Bu, salt AB gibi kuruluşların değil, kamuoyunun da tepisidir.

Öte yandan düşünce ve ifade özgürlüğünün önünde hala kanunlardan kaynaklanan engeller olduğunu söyleyenlerin varlığıyla (%17) AB uyum sürecinde kabul edilen 7 reform paketine, hatta reform paketlerinin tamamlandığı tezine rağmen, küçük de olsa, kamuoyunun bir kısmının normatif düzeyde özgürlükçü bir yapının henüz oluşturulmadığına dikkat çekmektedir.

'Devlet'le mesafe

Devletin mevcut düzeninin 'eleştirilebilir' bir olgu olduğuna ilişkin yaygın kanaat (%80), geleneksel olarak toplumun devlete bakış biçiminde bir değişim olduğu izlenimi vermektedir. Devletin karışılmaz, dokunulamaz ve eleştirilemez bir 'baba' olarak tanımlandığı politik kültürden, daha 'özgürlükçü' bir tutuma yönelik sözkonusu olabilir. Bu önerme, Yüksek Askeri Şura kararlarının yargı denetimine ta-

bi olması gerektiği yönündeki %60'lık taleple birlikte dikkate alındığında, abartılı gelmeyecektir. Devletin, özgürlükleri kısıtlamak için güvenlik endişelerini bahane olarak kullanma eğiliminde olduğunu ifade edenlerin %44.6'yı bulması (böyle bir eğilimin olmadığını söyleyenler %31.4'de kalırken) toplumun devlette ilişkilerine 'eleştirel bir mesafe' koyduğu saptamasını doğrulamaktadır. İstanbul'daki terör saldırılarının ardından, böylesine bir eleştirelilik ve sorgulama, özellikle dikkate değerdir. Yine bu bağlamda zanlıyı konuşturmak için şiddet kullanılması gerektiğini söyleyenlerin %70.7'de kalması da önemlidir. Toplum, devletin özgürlükleri kısıtlayabileceği endişesiyle duyarlı bir tutum almaktadır.

Avrupa, mahkemeler ve insan hakları

Toplum, uluslararası kurum, kuruluş ve süreçlere ilişkin geleneksel çekingenliğini atmış görünmektedir. Halkın %51'i haklı olduğunu düşündüğü bir konuda AIHM'ye gideceğini ifade etmektedir. Bu sürecin kamuoyuna genellikle negatif örneklerle sunulmasına rağmen, halkın hak arama arayışında kendini 'ulusal' kurumlar ve süreçlerle sınırlı görmediği ve uluslararası mekanizmalara da sıcak baktığı anlaşılmaktadır. Batı'ya ilişkin kuşkuların AB'ye ilişkin tartışmalarla azalmakta olduğu söylenebilir. Ancak AIHM'nin Türkiye'ye ilişkin verdiği kararlara yönelik kuşkuların devam ettiğini de ifade etmek gerek. AIHM'nin Türkiye davalarını adil ve tarafsız bulmayanların oranının %54.8'e ulaşması çarpıcıdır ve bir önceki önermeyle çelişir görülmektedir. Ancak, Türk mahkemelerinin adil ve tarafsız olmadıklarını düşünenlerin bu oranı aşarak %61'e ulaşması, durumu kısmen açıklamaktadır. Kamuoyunun mahkemelere ilişkin genel bir güvensizliği sözkonusudur ve ulusal mahkemeler AIHM'den daha negatif bir imaj taşımaktadırlar.

Kürt kimliği

İnsan hakları tartışmalarında Kürt kimliğinin toplumsal alana taşınmasına ilişkin sorunlar, önemli bir yer teşkil eder. Son yıllarda AB uyum sürecinde gündeme gelen Kürtçe yayın ve öğrenim hakkına ilişkin toplumsal algılar, reform paketleriyle alınan bazı kararların Türkiye kamuoyunun genelinde uzun vadede nasıl karşılanacağı ve sürdürülür olup olmayacağı konusunda ipucu vermektedir. Öncelikle, Türkiye'de yaşayan Kürt kökenli yurttaşlarımız üzerinde bir 'baskı' olduğunu söyleyenlerin oranı %40'a ulaşmaktadır. Açık ki bu oran ülkemizde bulunan Kürt kökenli yurttaşlarımızın oldukça üstündedir. Kürtçe TV ve radyo yayınlarına %40 destek (%49.7 karşı) kayda değer bir oran oluşturmaktadır. Öte yandan Kürtçe eğitim öğretime %31.4 destek (%57.8 karşı) vardır. Bu oranın görece düşüklüğü, yöneltilen sorunun sadece Kürtçe dil kurslarını değil, Kürtçenin bir eğitim/öğretim dili olup olmamasını içermesinden, başka bir ifadeyle mevcut durumdan oldukça radikal bir öneriyi dile getirmesinden kaynaklanmış olabilir. Özel Kürtçe kurslar açılmasını olumlu bulanların oranı ise %37'ye çıkmaktadır.

Her şeye rağmen Kürt kimliğinin eğitim/öğretim ve basın/yayın yoluyla serbestçe ifadesine, Türk kökenli yurttaşların önemli düzeylere ulaşan desteği söz konusudur. Eğitim/öğretim için %25, yayın için %34. Bu sonuçlar, toplumsal düzeyde Kürt kimliğinin dışlanmadığını ve görmezden gelinmediğini ifade etmektedir. Toplumsal diyalog yolu açık görünmektedir.

Dinsel baskı algısı ve dinci terörle mücadele

Türkiye'nin geleneksel olarak 'kimlik siyaseti' ile so-

runu olduğu söylenir. Bazı dinsel ve etnik grupların baskı altında olup olmadıklarına ilişkin sorulara verilen cevaplar, bu sorunun toplumsal izdüşümünü vermektedir. Genel olarak dindarların üzerinde baskı olduğunu düşünenlerin oranı %50.7'ye çıkmaktadır. Burada 'dindarlar' nitelemesiyle, Müslüman dindarların anlaşıldığını söylemek mümkündür. Müslüman dindarların baskı altında olduğunu düşünenlerin böylesine bir çoğunluğa ulaştığı bir ülkede, Hristiyan ve Yahudilerin dini hayatlarını serbestçe yaşadıklarının ifade edilmesi (%75.2) oldukça para-

doksal görünmekle kalmamakta, Müslüman çoğunluk ile gayri-Müslim azınlık arasındaki ilişkilere zarar verebilir bir nitelik arz etmektedir. Bu bağlamda gayri-Müslim azınlığa yönelik terör saldırılarının, Müslüman çoğunluk tarafından sempatiyle karşılanmaması 'riski' vardır. İstanbul'daki son saldırılar ışığında bu tür bir manipülasyonun engellenmesi, 'dinci terör'le mücadele'nin esasını oluşturur. Bunun için de dindarların 'baskı' algılarının değişmesi ve devletle ilişkilerinin 'normalleştirilmesi' gerekir.

Din-devlet ilişkisi

Din-devlet ilişkisi uzun yıllardır tartışmaların odak noktasıdır. Bir yandan başörtüsü, İmam-Hatip

Liseleri, Kur'an Kursları, dini cemaatler, gruplar ve siyasal hareketlerin varlığı gibi olgulardan hareketle 'laik' rejimin 'İslamcı' bir 'tehdit' altında olduğu söylenmekte, öte yandan 'militan laiklik' uygulamasıyla dinin ve dindarların baskı altında olduğu dile getirilmektedir. Her durumda laiklikle ilgili düzenlemelerde 'mütedeyyin Müslümanların' hedef alınmadığı vurgulanmaktadır. Ancak araştırma, 'mütedeyyin Müslümanların' da bu durumdan rahatsızlık duyduklarını göstermektedir. 'Türkiye'de dindarlar üye-

●

Devletin karışılmaz, dokunulamaz ve eleştirilemez bir 'baba' olarak tanımlandığı politik kültürden, daha 'özgürlükçü' bir tutuma yönelik sözkonusu olabilir. Bu önerme, Yüksek Askeri Şura kararlarının yargı denetimine tabi olması gerektiği yönündeki %60'lık taleple birlikte dikkate alındığında, abartılı gelmeyecektir.

●

rine baskı var mı?' sorusuna verilen cevap, bu anlamda çarpıcıdır. Toplumun %50.7'si dindarlar üzerinde baskı olduğu görüşündedir (bu görüşe katılmayanlar %41.7). Böylesi bir sonucun, yer yer İslamcı olarak nitelenen AKP'nin iktidar olduğu bir dönemde çıkması da oldukça düşündürücüdür. Üniversitelerde başörtüsünün serbest olması gerektiğini söyleyenlerin oranının %63'ü bulması da bu bağlamda zikredilmelidir.

Bu konuda siyasal parti tabanları bakımından ilginç bir farklılaşma görülmektedir. AKP seçmenleri arasında dindarlar üzerinde baskı olduğunu söyleyenlerin oranı %62.5'e çıkmakta, bu oran CHP seçmen tabanında %35'e inmektedir. Öte yandan Saadet Partisi tabanı %90.5 düzeyinde, dindarların baskı altında olduğu kanısındadır. Aynı patterni başörtüsü konusunda da görmekteyiz. AKP'liler %81 düzeyinde üniversitelerde başörtüsü yasağına karşı çıkmakta, CHP tabanında bu oran %33'e düşmekte, SP'de ise yenisinden %91'e çıkmaktadır. Bu tablodan, AKP tabanının CHP ve SP tabanları arasında bir yerde durdukları anlaşılmaktadır.

Toplumun yaklaşık %30'luk bir kesimi, Türkiye'de uygulandığı biçimiyle laiklik konusunda büyük bir hassasiyet taşıırken, %50-60'lık bir kesim dini özgürlükler ve mevcut laiklik uygulaması konularında rahatsız görünmektedir. Bu durum dine bakış açısı ve laiklik anlayışı bakımından devlet ile toplum arasında bir yırtılmanın yaşandığını göstermektedir. Toplumun yarısından fazlasının, başörtüsü gibi 'değiştirilemez' olarak nitelenen bazı politikalardan farklılaşması/yabancılaşması ciddi bir sorundur. Söz konusu olan 'radikal dini gruplar' değil, dindarlardır ve toplumun önemli bir kesimini temsil etmektedirler. Böylesi

büyük bir kitlenin 'devlet'e yabancılaşmasının sorun olduğu ortadadır.

Darbeler

Ordu-siyaset ilişkisi üzerinde sıkça tartışılan konulardan birisidir. Askerin siyasete doğrudan müdahalesinin demokratik bir tutum olarak kabul edilemez olduğu ifade edilir. Bu tutum, kısmen de olsa, askeri müdahalelerin toplumsal destekten ve dolayısıyla da 'toplumsal meşruiyetten' yoksun olduğu/olacağı öngörüsüne dayanır. Son 40 yıllık tarihine dört darbe

sığdıran Türkiye'de kamuoyu bugünden geçmişe bakarak bu darbeler hakkında neler düşünmektedir? Toplumsal desteğe sahip, bir başka ifadeyle popüler bir darbe var mıdır?

Bugünden bakıldığında reytingi en düşük olan, ilk darbedir: 27 Mayıs 1960 darbesi. 12 Mart 1971 darbesi toplumun %20.7'si tarafından 'gerekli' görülürken, 12 Eylül 1980 darbesi için bu oran %33'e çıkmaktadır; 28 Şubat ise %35 ile tavan yapmıştır. Gereklilik oranının tarihsel akış içinde %16'dan %35'e artışı, ilginç görülmektedir.

Darbeler yapıldıkça, tecrübeyle, daha sonraları daha iyileri mi yapılmaktadır ki son darbelerin popüleritesi yüksektir, yoksa dar-

belerin tadı mı kaçmaktadır eskidikçe? Reytingi en yüksek olan son darbenin üstünden henüz 6 yıl geçmiş olduğundan hareketle, toplumsal bir 'militarizasyon' yaşandığı öne sürülebilir mi? İnsan haklarına ilişkin toplumun mevcut tutumu dikkate alındığında, böyle bir sürecin varlığından, en azından günümüzdeki etkisinden söz etmek zordur. Darbecilerin toplumsal koşulları ve kamuoyunu hazırlamakta ki yeteneklerinin, her geçen darbeye daha da geliştiğini söylemek ise mümkündür.

●

Halkın %51'i haklı olduğunu düşündüğü bir konuda AİHM'ye gideceğini ifade etmektedir. Bu sürecin kamuoyuna genellikle negatif örneklerle sunulmasına rağmen, halkın hak arama arayışında kendini 'ulusal' kurumlar ve süreçlerle sınırlı görmediği ve uluslararası mekanizmalara da sıcak baktığı anlaşılmaktadır.

●

Terör: Hedef kim?

Kamuoyunu kafa karışıklığına düşürmek bakımından terör hedefine ulaşmış; halk, terörün hedefinin ne/kim olduğu konusunda açmazda kalmıştır. İstanbul'da yapılan saldırıların asıl hedefinin ABD olduğunu ifade edenlerin oranı (%31.3), hedefin Türkiye olduğunu söyleyenlere çok yakındır (%32). İsrail'in asıl hedef olduğunu söyleyenler de %16'yı bulmaktadır. Aynı şekilde El-Kaide'nin hedef olarak ABD, İsrail ve İngiltere'yi göstermesini inandırıcı bulmayanlar %44.7, inandırıcı bulanlar ise %38 çıkmaktadır. Bu sonuçlar, terörün 'hedef şaşırttığı'nı, halkın da terörün hedefi konusunda ortak bir algıya varmadığını göstermektedir. Terörün hedefini tanımlamadan, bu tanımlı kamuoyu ile paylaşmadan terörle mücadelede toplum desteğini sağlamak zor olabilir. Anti-Amerikan tutumu son derece yüksek çıkan, barışı tehdit eden ülke olarak en başta ABD'yi gören bir halk (%55), terörün hedefinin ABD olduğunu düşünüyorsa terör eylemlerine sempatiyle bakabilir.

Türkiye'nin saldırıların hedefi olmasını 'İslami kimliği ve laik rejimi'yle bir model olmasına bağlayanların görüşüne, kamuoyu fazla destek vermemektedir. Bu görüşe katılmayanların %45'lik bir oranına karşı, katılanların oranı %37'dir.

El-Kaide ve ABD ve İsrail

Kamuoyu El-Kaide'nin arkasında Batı'nın olduğu kanaatindedir (%41, bu örgütün arkasında İslam ülkelerinin bulunduğunu söyleyenler %17). Batı ile kastedilenin özellikle ABD ve İsrail olduğu anlaşılmaktadır. Dünyada teröre destek veren ülkeler sıralamasında başta ABD zikredilmekte (%45.7), ardın-

dan İsrail belirtilmektedir(% 10.6). Dünya barışını tehdit eden ülkeler olarak da en başta ABD ve İsrail'in anılması, ilginç bir durum yaratmaktadır. Kamuoyunda Amerikan ve İsrail karşıtı güçlü bir eğilim vardır. Bu tutum, El-Kaide'ye karşı ABD ve İsrail'le işbirliği yapılmaması gerektiğini söyleyenlerin yüksek oranından da anlaşılmaktadır. Kamuoyunun %52'si bu işbirliğine karşıdır (işbirliğinden yana olanları %29). Terörle mücadele gibi bir konuda bile toplumun çoğunluğunun ABD ve İsrail'den mesafeli durmak gerektiğini belirtmesi, uzun vadede bu ülkelerle diğer alanlarda da işbirliklerinin geliştirilmesi açısından bir sorun teşkil edebilir.

Müslüman dindarların baskı altında olduğunu düşünenlerin çoğunluğa ulaştığı bir ülkede, Hristiyan ve Yahudilerin dini hayatlarını serbestçe yaşadıklarının ifade edilmesi (%75.2) oldukça paradoksal görünmekle kalmamakta, Müslüman çoğunluk ile gayri-Müslim azınlık arasındaki ilişkilere zarar verebilir bir nitelik arz etmektedir.

Terör tehlikesi:

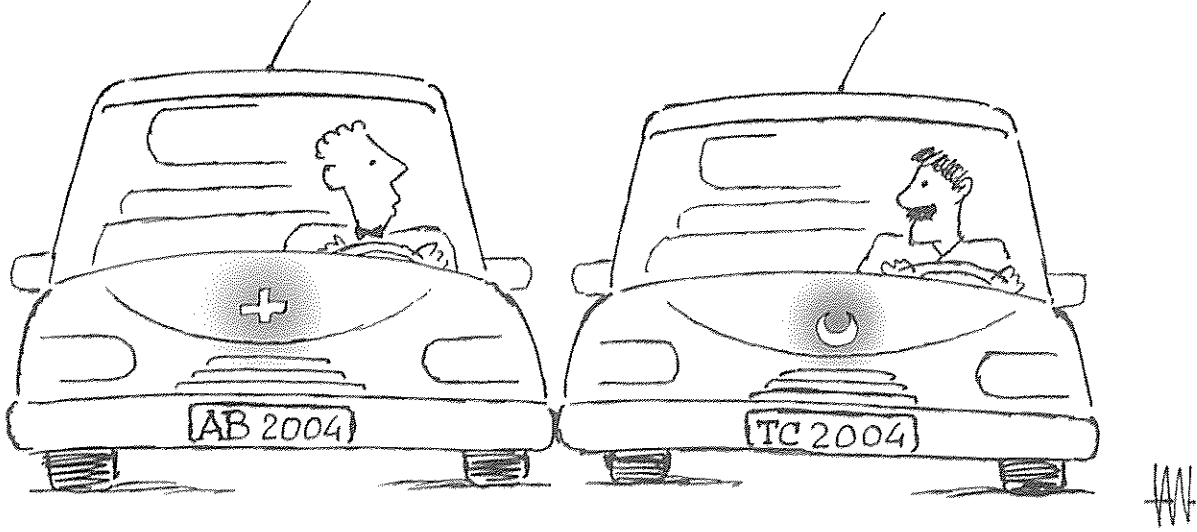
Dinci, kürtcü, solcu terör

İstanbul saldırılarının ardından hükümet, bu tür saldırıların adını bir süre koyamadı. Sonunda 'dinci terör' nitelenmesi yapıldı. Dinci terörün 'eylemcilerinin' kimliğine ilişkin belirsizliğe rağmen, kamuoyu bu 'tür' bir terör tehlikesinin varlığına inanmaktadır. İstanbul saldırıları doğal olarak buna inanmamayı zorlaştırmıştır. Kamuoyunun %54'ü, dinci terör tehlikesinin olduğu kanısındadır.

Benzer düzeyde yüksek bir terör tehlikesinin 'etnik' tabana da-

yandığı tespiti de yapılmaktadır. Bu, Kürtcü terördür. Kürtcü terör tehlikesi kamuoyunun %60'ı tarafından dile getirilmektedir. Türkiye'de kamuoyunun PKK-KADEK terörü tecrübesini, hala derinlerde hissettiği anlaşılmaktadır.

Aşırı sol kesimin bir terör tehlikesi yaratmadığı yönünde baskın bir görüş vardır. Kamuoyunda böyle bir tehlike görmeyenlerin oranı %52.5'dir. Aşırı sol terör tehlikesinin bulunduğunu söyleyenler ise %36 düzeyinde kalmaktadır.

YENİ BİR AVRUPA KİMLİĞİNE DOĞRU

Ali Ergür

Avrupa, özellikle günümüzde, belki diğer kıtaların hiçbirinde bu denli belirgin olmayan bir şekilde, coğrafi bir varlık olmaktan çok ötesinin, özel bir ruh halinin ifadesi olmuştur. Tarihsel deneyimlerin çoğulluğu ve köklenmişliği, bu belki hiçbir yerde olmadığı kadar billurlaşan bütünlüklük duygusunun genel bir yaygınlık kazanmasına neden olmuştur. Bu sayısız ve birbirlerinden ayırt edilmeleri olanaksız kültür kaynakları, birbirlerinin içinde erime becerisini gösterebildikleri için sağlam bir bütünlükten söz edilebilir. Bununla birlikte, bütünselliğin birleştirici unsur olarak benimsenmesi, hiçbir zaman Avrupa bilincini besleyen kaynakların her birinin, tarihsel işlevselliği ve otantik özellikleri üzerine ayrıntılı bilgilenmenin göz ardı edilmesini gerektirmemiştir. Diğer bir deyişle, Avrupa kimliğinin oluşumu, bir yandan birbirlerinden tarihsel, toplumsal, ekonomik, siyasi nedenlerle farklı olan kökenlerin, ayrı birer kültürel bağlam olarak incelenmesini ve tanınma-

sını, diğer yandan bu farklı kaynakların ancak bir bütünlüğün sağlayıcıları olarak değer kazanmalarını gerektirmiştir. Türkiye açısından Avrupa, bu kültürel çeşitliliğin güçlendirdiği bir dinamik yapı olmaktan çok bir uygarlık modeli, bir ideal olarak algılanagelmiştir. Böyle bir Avrupa tasavvuru, kaçınılmaz olarak görece statik, belli bir olgunluk aşamasına, gelişmişlik mertebesine erişip değişmez bir kerteriz haline geldiği düşünülen bir Avrupa imgesi yaratmıştır. Oysa Avrupa'nın çağdaş uygarlık düzeyinin ölçüsü olmasındaki başlıca etken, homojen bir bütünlüğün sağladığı değişmezlik değil, tam tersine heterojen bir dokunun tarıh boyunca sonsuz sayıda etkileşim kanalı yaratarak kendi canlılık kaynaklarını beslemiş olmasıdır. Bugünkü siyasi bütünlüşmeye hızla evrilen yapının neden kültürel çeşitliliğini korumaya bunca özen göstermekte olduğunu yeterince anlayabilmemiz için, Avrupa'yı bir kültürel enerji kaynağı haline getiren tarihsel koşulların yapısı-

nın yüzeysel de olsa gözden geçirmek gerekmektedir.

Özgün kültür olarak Avrupa'nın doğuşu

Çağdaş Avrupa kimliğini oluşturan köklerin, dünyanın bir çok kültür ırmağından beslenmiş olduğu bir gerçektir; ancak özelde, kendi coğrafi varlığı üzerinde bir Avrupa kimliği mayasının tutmaya başladığı çağın yaklaşık olarak beşinci yüzyıl olduğu, birçok tarihçi tarafından kabul gören bir saptamadır. Tardoantico da denilen bu dönemin, aslında, hiçbir tarihsel dönemin aniden sona ermediğini düşünersek, kültürel olarak Yunan, siyasi olarak Roma egemenliğinin belirlediği bir çağın kapanış aşamasını temsil ettiğini ileri sürebiliriz. Zira beşinci yüzyıl herşeyden önce, büyük imparatorlukların yıkılış dönemlerinde genellikle gözlemlenen barbar kavimlerin istila dalgalarıyla sarsıntılar geçiren bir ara-dönemdir. Bin iki yüz yıldan fazla fetih ve yayılma düsturu üzerinde bir dünya imparatorluğu kurmayı başarıp bunu Yunan kültür geleneğine sahip çıkma becerisiyle taçlandırabilmiş Roma'nın parçalanmasına tanıklık eden bir yüzyıldır, beşinci yüzyıl. Üstelik bir yandan zayıflamakta olan imparatorluğun çevresel basıncının hafiflemesi, yerel siyasi oluşumların güçlenmelerine uygun bir zemin hazırlamakta, diğer yandan, istikrarsızlık, Antikçağ birikimi olan kültür kaynaklarını dağıtmaktaydı. Kültürün üretilip yayılmasını sağlayan toplumsal ve kurumsal süreçlerin seyrini incelemek için Avrupa'ya, özellikle V. ve VIII. yüzyıllar arasında hâkim olan ana kültür bağlamlarının özelliklerini değerlendirmek gerekmektedir. Bu noktada, birbirlerinden farklı gelişme çizgileri olsa da üç ana kültür havzası, bugünkü Avrupa kimliğinin oluşması yolunda temel teşkil etmişlerdir: Galya, İspanya, İtalya. Bu üç uygarlık kaynağı, ilerleyen yüzyıllarda Doğu Avrupa'da hızla mayalanan bir Latin-Hristiyan kültür havzası ile birleşerek bugün bildiğimiz anlamdaki Avrupa'nın temel taşlarını oluşturmuşlardır.⁽¹⁾ Bu tarihsel mirasla Orta Çağ yapılanmasına yönelen Avrupa, bazı temel özellikler geliştirmeyi bu dönemde başarmıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Avrupa toplumunda bir merkez çeşitliliğinin olması, kast sistemine benzer bir yapının, üstelik bu yönde açık bir eğilim varken, oluşmasını engelleyici bir etki yaratmıştır. Böyle bir çeşitlilik içinde, her topluluk kendi değerler bütününe geliştirebilme, daha

sonra ise bu değerleri evrensel geçerlilik düzeyine sunabilme olanağına sahip olmuştur. Buna göre, çoklu statü hiyerarşileri ortaya çıkmıştır. Herhangi bir statü hiyerarşisinin üst noktalarında konumlanan bir birey, başkasında en altta yer alabilmiştir. Kategorik olarak hizmetkâr olan bir sınıf ile kategorik olarak egemen olan bir sınıf arasında değişmez bir ayrım kurulması, bu şekilde önlenmiş oluyordu.

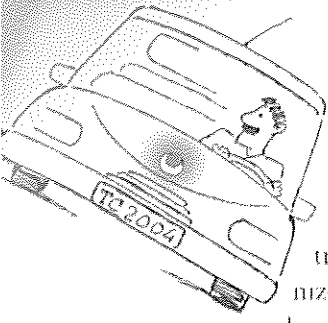
2. İkinci özellik, Avrupa'yı, örneğin Çin uygarlığından kökten ayırır niteliktedir; Avrupa'da sınıfların ulusal ölçekte oluşmaları ve özellikle yüksek sınıflarda görülen ama diğerlerinde de eksik olmayan birleşmiş bir sınıf bilincinin varlığıdır. Bu bilinç, toplumsal kademelerin, parlamenter sistemin, siyasi temsil sürecine belli dayanışma grupları olarak katılma şeklinde somutlaşmıştır.

3. Üçüncü özellik, özellikle Batı ve Orta Avrupa'nın, Rusya, Çin ve bir ölçüde Hindistan'ın tersine, aile ve akrabalık bağları üzerine kurulu bir kimlik ile sınıf kimliğini bağdaştırmasıdır. Zira aile ve akrabalık çevreleri yalnızca ilk toplumsallaşma halkaları değil, aynı zamanda, sınıfsal özelliklerin aktarıldığı birincil kerte olma özelliğini yüklenmişlerdir. Her toplum katmanının siyasi temsil sürecine katılma arzusu, çatışmacı bir siyasal kültürü biçimlemiştir.

4. Dördüncü olarak, her toplumsal katmanın ama özellikle orta sınıfların, geniş bir meslekî örgütlenme ve konumlanma yelpazesini temsil ettiklerini vurgulamak gerekir. Bu şekilde ortak bir yaşam tarzını benimsemekte ve böylece merkeze erişimleri kolaylaşmaktaydı.

5. Beşinci özellik, diğer dördüne bağlıdır; çeşitli grup ya da katmanların kültürel düzen ve merkezlere katılabilme olanağı hakkındadır. Bu katılım her ne kadar çeşitlenmiş de olsa her grubu içerecek bir ortaklığı barındırmaktaydı. Bu özellik de, farklı katmanların yaşam tarzları arasındaki farklılıkları yumuşatıcı bir rol oynamıştır. Farklı kanallardan aynı merkeze erişebilmek, katmanlar arasındaki temasların gelişmesine yardımcı olmuştur.

6. Altıncı özellik toplumsal mobilité ile ilgilidir. Bütün katmanlarda, yüksek derecede bir kuşaklararası mobilité gözlemlenir. Bu özellik, bütün toplum bireylerinde mevcut bir örgütlenme ve bilincin varlığıdır; onun sayesinde farklı toplumsal grupların ailevi ve etnik kompozisyonlarındaki değişimler kolaylaştırılmış-

tır. Avrupa toplumu, bu şekilde yalnızca hayli katı toplumsal konumlardan oluşan bir sistem içinde mobilite olanakları yaratmakla kalmamış, aynı zamanda kendisi de yeni statü düzenleri ve yeni konumlar oluşturacak bir süreçte ivme vermiştir. Kentlerin, mutlakiyet çağından daha önce oluşmaya başlamalarının önemli bir nedeni budur. Kentler, toplumsal katmanlar arası temasların sağlanabildiği ve geliştirilebildiği merkezler olarak yeni toplumsal ve siyasal bilinçlenmelerin yaşanabildiği merkezler olarak Avrupa kimliğinin oluşma sürecinde çok yaşamsal bir rol oynamışlardır.⁽⁷⁾

Böylece Ortaçağ'dan modern çağa dek ortaya çıkan belli başlı Avrupa kimliği önkabulleri şöyle özetlenebilir:

1. Egemen grupların, statü oluşturuca toplumsal ve kültürel simgelere ve toplumun merkezlerine erişiminde bir özerklik eğilimi;
2. Göreli olarak çeşitlenmiş meslek gruplarında yüksek bir statü gruplaşması ve ortak sınıf çıkarlarının alınması.
3. Yerel, dinsel ve etnik grupların toplumsal katmanların oluşumundaki ağırlığını azaltan ulusal ölçekte kuvvetli bir sınıf bilinci;
4. Bu grupların yüksek derecede siyasallaşması ve sınıf çatışma ve çıkarlarını ifade etme kapasitesi;
5. Farklı katmanların üyelerinin, merkezlerle katılma ve bunların erişim kurallarını daha eşitlikçi bir anlayış yönünde değiştirme çabaları.
6. Bu önkabuller, Avrupa'da gelişen bir çok temel özelliği, ekonomik iktidarın yalnızca saygınlığa değil, siyasal iktidara da tahvil edilebilmesi olgusunu özetlemektedirler. Sınıf çelişkilerinin, toplumsal katmanlar arası temasların, üretim, paylaşım ve siyasal temsil bağlamlarındaki çatışmaların, özellikle kentlerde somutlaşması, endüstri devriminin sonuçlarının, kapitalist örgütlenmenin de bunlarla birleşerek modern çağın sınıf mücadelesi eksenindeki toplumsal değişme sürecinin dinamiklerini belirlemiştir.

Toplumsal değişimin genel bir süreç halini almasıyla birlikte feodal örgütlenme biçimlerinin, toprağa bağlı üretim ilişkilerinin ekonomik dayanağı kalmamıştır. Coğrafi keşiflerin başlatığı bir sömürü ekonomisi, Avrupa'nın görece kapalı seyreden üretimini kökten değiştirmiştir; zira, keşfedilen yerlerden taşınan

büyük miktardaki hammadde ve altın, feodal düzenin ataletine büyük bir ivme vermiştir. Bu dinamizm, ekonomik parametreleri etkilediği kadar, kültürel değişkenleri de harekete geçirmiş, sanat ve bilim gerek biçim, gerek gelişme hızı, gerek içerik açısından kısa zamanda önemli sıçramalarla modern çağın kuruluşunu gerçekleştirmişlerdir. On altıncı yüzyıldan itibaren, Protestan kültürünün çıkışı ve hızla yaygınlık kazanmasının da katkıda bulunduğu bir süreç yaşanmıştır; bu, doğanın bilimsel ve ussal bilgi aracılığıyla anlaşılma çabası, diğer bir deyişle dünyanın modern bilimsel bir görünümünün belirmesidir. Böylece, Avrupa'nın bugün anladığımız anlamdaki ruhunu, kimliğini belirleyen temel bir düşünsel dönüşüm gerçekleşmiştir. Bu özelliğin, bütün kültürel farklılıklara karşın, Avrupa'lı olma ruh halinin en vazgeçilmez temellerinden birisi olduğunu iddia etmek yanlış olmaz.

Yeni bir Avrupa kültürüne doğru

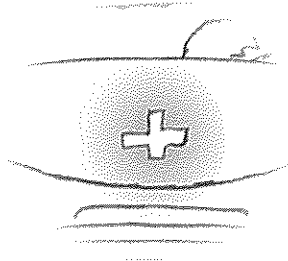
Dünyanın, özellikle ulaşım ve iletişim ağlarıyla bütünleştiği günümüzde, artık Jean Monnet'in, Soğuk Savaş'ın ortasında, Avrupa Kömür ve Çelik Birliği'ni kurmadaki girişiminin, Amerikan zorlaması olarak algılandığı koşulların çok uzağında bulunuyoruz.⁽⁸⁾ Ulusal kimliklerden yeni bir bütünleşme kültürünün oluşturulmaya başlandığı bir Avrupa projesi gelişmektedir; bu projede farklılıkların uyumu, başlıca belirleyici haline gelmiştir. Bu noktada Avrupa kültürünün oluşmadaki bir ilginç çelişkiye dikkat çekmek gerekmektedir: Rönesans'tan bu yana Avrupa'da yeşeren kültür, bir yandan ulusal özellikleri git gide daha belirginleşen her devlete, diğerleri arasında ne kadar özgün ve benzersiz olma olanaklarını sunarken, diğer yandan aynı devletlere bir bütünüün sürekliliği içinde yer alma fırsatını yaratmaktaydı. Bugün Avrupa kimliğinin hem birleştirici, hem ayrımlara dayalı olmasında bu etkenin doğrudan belirleyiciliği vardır. Ama bu çift yönlü işlev, aslında belki kültürün varoluş koşullarından birisidir de; zira farklılaşma ve bundan doğan çelişkiler olmadan bir bütünlük, süreklilik sağlamak zor görünmektedir. Yine de, AB bütünleşmesinde bugün sıkça karşılaşılan sorunların başlıcası, ulusal duyarlılık farklılıklarına ayrılmış bir kültürün bütünleştirici bir kapsamda toplanma güçlüğüdür. Bugün, birbirine koşut ancak ters yönlerde iki evrime tanıklık etmekteyiz: Bir yan-

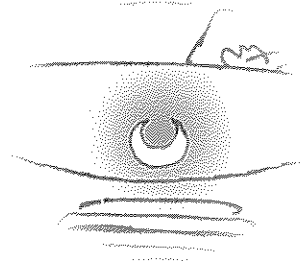
dan bölgesel kimliklerde somutlaşan bir genel Avrupa kültürü, diğer yandan bu kültür birliğinin, bir Avrupa politikası türetmesi yolunda yeniden güncelleştirilmesi çabası... Bu konuyu vurgularken, dikkat edilmesi gereken bir husus, kültür kavramıyla yalnızca tarihsel bir birikimin anlaşılıyor olması sonucunda, onun günümüzde almış olduğu endüstriyel karakterin atlanmasıdır. Oysa günümüzde, kültür, geniş ölçüde bir kitlesel üretim ve tüketim süreciyle biçimlenmektedir. Öyleyse Avrupa kültürü diye adlandırılan ve genel bir bütünlük arz ettiği düşünülen bağlam, tarihsel bir birikimin günümüzde süregiden evrimi olduğu kadar, bu dönüşüm sürecinin bir endüstri etkinliğinde somutlaşmasıdır. Avrupa kimliği, ait olduğu kültürün tarihsel boyutundan beslendiği gibi, aynı zamanda, küresel ölçekte işleyen bir piyasa mantığına da tâbidir. Bu nedenle, bugün Avrupa kimliğinden bahsederken, ister istemez bu ku-

etme amacıyla oldukları için, son derece dar bir tanımla, geniş ölçüde dışlayıcı olabilmektedirler. Oysa Avrupa kimliği, günümüzde, homojenliği de aslında önemli ölçüde tartışma konusu olabilecek bir tarihsel geçmişten çok, piyasanın egemen güçlerince biçimlenen kültürel özellikler temelinde oluşmaktadır. Üstelik günümüzün dünyası son derece hızlı bir dolaşıma sahne olmaktadır; mallar ve insanlar kadar, fikirler ve enformasyon da hızla yayılmaktadır. Avrupa'nın kültür sahalarının bu etkileşim sürecinden bağımsız olduğunu düşünmek artık naif bir tavır olarak kalmaya mahkûmdur. Bu nedenle Avrupa kimliğine temel oluşturan kültür dağarcığının yapısı konusunda tekli bir çözümleme, günümüz koşullarında yetersiz kalmaktadır. Bu doğrultuda, çoklu bir çözümlemenin değişik düzeylerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkün görünmektedir:

1. Avrupa kültürü, öncelikle bir ortak geçmiş, dü-

Avrupa kimliğinin oluşumu, büyük ölçüde tarihten beslenmekle birlikte, artık bunun çok ötesine geçmiş bir irade ve ruh birliği oluşturmaya bağlıdır. Bu da muhakkak karşılıklı sorumlulukların yerine getirilmesi anlamını taşır.

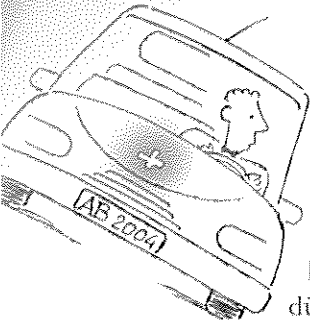
şatıcı boyut da hesaba katılmak zorundadır; çünkü endüstriyel üretim olarak kültür hem mevcut kültürel mirası kullanıp dönüştürmekte, hem kendi kapitalist koşullarında biçimlenen kültür, değişme sürecinde bir dayanak noktası oluşturmaktadır. Çağdaş Avrupa kimliği adını verdiğimiz alanda bu endüstriyel boyutun etkisi geniştir. Ayrıca, endüstriyel kültür üretimi ve onun kitlesel tüketimi, yalnızca Avrupa'nın özgül kültür değişkenlerine bağlı değildir; tersine, çokuluslu şirketlerin dünya çapında standartlaştırıcı stratejilerinin yön vermesiyle oluşmaktadır. Herhangi bir saflık iddiasında bulunup Avrupa kültürünün oluşumunda, sınırları feodal Hristiyan Orta Avrupa ve modern çağı hazırlayan endüstriyel koşullar ile bunlara bağlı değerler olduğu iddiasında olan çevreler, Avrupa kimliğini yalnızca tarihsel bir mirasın paylaşılması ekseninden inşa

şünsel mayalanma, tarihsel birikim sonucunda, yüzyıllar boyunca oluşmuş bir uygarlık, gelenek ve bellektir.

2. Özellikle XII.-XX. yüzyıllar arasında gelişen ulus-devletleşme sürecindeki farklılaşma, Avrupa kültürünün belirleyicilerinden birisidir. Bu düzeyde kültür, daha çok bir kimlik parçalanması anlamına gelir. Uluslararası sanat pazarının oluşması bu düzeyden başlar.

3. XIX. Yüzyıldan başlayarak, bir Avrupa kültürü bilincinin gelişmesi ve bu çerçevede, kültürün bu bilincin edinilmesi yolunda bir genel toplumsallaşma süreci haline dönüşmesi göze çarpar. Bu düzeyde, eğitim ve bireyin gelişmesi önem kazanmıştır.

4. İkinci Dünya Savaşı ertesinde, kitle kültürünün ortaya çıkışıyla birlikte, ortak zevklere olduğu kadar yüksek bir eğitim ve gelir düzeyine de yaslanan, kitle

iletişim araçlarının etkisiyle biçimlenen bir Avrupa kültür piyasası. Bu düzeyde, piyasanın, kapitalist gerekliliklere uygun olarak çeşitlendirmeye çalıştığı ekonomik ortamda, Avrupa kültürünün farklı öğelerinin karıştırıldığını ve bundan ortalama bir beğeni damutldığını gözlemleyebiliriz.

5. Avrupa bütünleşmesiyle birlikte ortaya çıkan bir Avrupa siyaseti. Meşruiyetini, tarihsel kerterizlerden olduğu kadar, çokkültürlü bir Avrupa'da da köklendirmek zorunda olan bu politika, hermetik bir Avrupa'nın varacağı olası atalet ve çözülmenin önüne geçebilmenin yegâne yolunun farklı ve yeni kültür kaynaklarını bünyesine dahil etmek olduğunun bilincini taşımaktadır.⁽⁴⁾

Saflik iddiasındaki söylemler, bu düzeylerden beşincisi dışındakilerin birine ya da birkaçına atıfta bulunan bir Avrupa kimliği tasarlamaktadırlar. Oysa son düzeyin göz önüne alınması, çağdaş dünyanın koşullarının kaçınılmaz gereğidir. Üstelik saflik iddiası, her zaman sınırların belirsizliği sorununu da beraberinde getirir; çünkü hiçbir ölçüt bu saflığı yeterince destekleyecek güce, en azından bugün, sahip değildir. Örneğin Avrupa kimliğinin oluşumunda, yukarıda ayrıntılı olarak betimlediğimiz kültürel koşullar, temel olarak yalnızca Hristiyan öğelerle desteklenemezler; Türkiye gibi, genel İslam havzasında çok farklı bir duruşu olan bir Müslüman kültür bağlamı, Avrupa'ya, uygarlık olarak Avrupa bütünü içindeki, her biri de birbirinden ulusal farklılıklarla belirgin bir şekilde ayrılmış Ortodoks geleneklerinden çok daha uzak sayılamaz. Bu nedenle, aslında tarihsel olarak, kültürel anlamda Avrupa'yla bütünleşik, yarı-bütünleşik ya da ilişkili olan ulusların genişleme politikasının birer parçası olmaları kaçınılmaz olmak bir yana, doğaldır. Türkiye, bu tür bir kültürel bütünleşmede kuşkusuz son derece vazgeçilmez bir önem arz etmektedir.

Türkiye'nin Avrupa kimliğindeki yeri

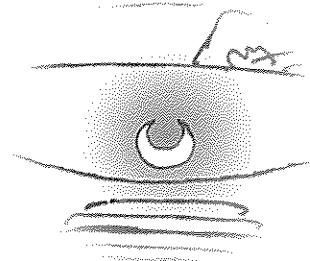
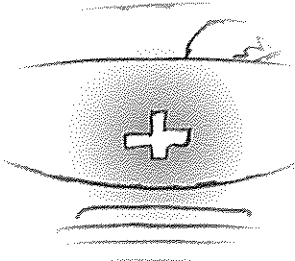
Türkiye'nin çok köklü tarihsel bağlarla Avrupa'nın bir parçası olduğu, muhafazakâr Avrupa'lı çevrelerin savlarına karşın, tartışmasız bir gerçektir. Ancak, Türkiye'nin Avrupa kimliği içindeki yerini yalnızca bu tarihsel temele bağlamak, hem birinci düzeydeki uygarlık kavrayışının dışına düşmesi nedeniyle mümkün ol-

maz, hem de günümüzün koşullarını göz ardı etmesi açısından muhafazakâr Avrupa'lıların yaklaşımıyla benzer özellikler taşır. Öyleyse Türkiye'nin Avrupa'nın kültürel anlamda bir parçası olduğu savı, yalnızca tarihsel ilişkilerin giriftliğiyle ya da Avrupa güvenliği için Türkiye'nin işgal etmekte olduğu stratejik önemle değil,⁽⁵⁾ çağdaş dünyanın değerlerine uygunluk yolunda bir gelişme içerisinde olmasıyla açıklanabilir. Avrupa Birliği'yle bütünleşme yolunda gerek ekonomik parametrelerin düzenlenmesi, gerek demokratik değerlerin benimsenmesi, zaten Türkiye'yi, Avrupa-Asya-Ortadoğu-Akdeniz kavşağında önemli bir güç haline getirecektir.⁽⁶⁾ Diğer bir deyişle, Türkiye, üyesi olmayı giderek artan bir arzuyla talep ettiği Avrupa Birliği karşısında, bu siyasi irade bütünleşmesinin gerektirdiği değerler sistemine uygun bir toplumsal gelişme arz ettiğini savunabilmelidir. Bu da elbette söylem düzeyinde seyretmekten çok, evrensel insanlık değerlerini genel siyasal-toplumsal yapının ayrılmaz hatta belirleyici öğeleri haline getirmekle mümkün olabilir. Bu noktada, demokratik bir devlet örgütlenmesi, işleyişi, felsefesi ile bunlar doğrultusunda biçimlenecek olan bireyin temel toplumsallaşma alanları (eğitim, çalışma yaşamı, aile, vb.), artık insan haklarını retorik olmaktan çok eylemsel ilkeler olarak benimsemiş ve her aşamasında saydam olan bir yönetim anlayışının kurumsallaşması, kaçınılmaz bir zorunluluktur. Öyleyse, Türkiye'nin Avrupa kimliği içindeki konumlanışını değerlendirirken tek açıdan bakmak, her nasıl olursa olsun, derinliği olmayan çözümlemelere dönüşecektir. Türkiye, bir yandan tarihsel anlamda Avrupa uygarlığı ile sürekli ilişki içinde olmuş bir kültür bağlamıdır, ancak diğer yandan beşinci yüzyıldan beri oluşagelen bir uygarlık birikiminin bileşenlerinden pek azını içermektedir. Buna karşın, bugün dünyanın ve Avrupa bütünleşmesinin varmış olduğu aşama açısından bakıldığında, yalnızca tarihsel veriler, yalnızca belli bir uygarlık ve gelenek anlamındaki Avrupa'lılık kavrayışının, yeni bir Avrupa kimliği oluşturmada yeterli olmayacağı apaçıktır. Burada da Türkiye'nin ikili bir konumlanışı söz konusudur: Bir yandan bu yeni Avrupa kimliği tanımının gerektirdiği çeşitliliğin doğal bir parçası iken, diğer yandan bu aidiyetin verili ve kıymeti kendinden menkul olmadığını da idrak etmesi, buna uygun olarak, yapılanmakta olan yeni topluluk

anlayışının temel değerlerini, demokratik ilkeleri, kendi toplumsal gelişmesinin vazgeçilmez parçaları haline getirmesi gerekmektedir. Türkiye, Avrupa Birliği'yle bütünleşme yolundaki diğer birçok ülke gibi, yukarıda andığımız tanımlardan beşincisinin çerçevesinde, yeni bir Avrupa politikasının parçası olarak üyeliğe doğru gelişmelidir; bunda eski uygarlık projesi olarak Avrupa kavrayışına sahip olan AB karar alıcılarının artık bu yaklaşımı aşmaları, örneğin din birliği esasını değiştirmeleri gerektiği kadar, bu belirginleşmekte olan yeni çerçevede yer almak isteyen kültür bağlamlarının da, evrensel insanlık değerlerini, eylemlerinin kerterizi haline getirmelerinin önemi belirleyicidir. Kısaca, Avrupa kimliğinin oluşumu, büyük ölçüde tarihten beslenmekle birlikte, artık bunun çok ötesine geçmiş bir irade ve ruh birliği oluşturmaya bağlıdır; bu da muhakkak karşılıklı sorumlulukların yerine

lar içinde, örneğin Fransa'da, Avrupa-karşıtlığını genel bir tutum olarak benimseyen bir kitle varsa ve bu kitlede liberal değerler sisteminin kurulabileceğine dair genel bir karamsarlık mevcutsa da,⁽⁸⁾ çoğulculuğu temel değeri olarak benimsemeye evrilen bir Avrupa'yla karşı karşıya olduğumuz gerçeği yadsınmaz bir şekilde gözlemlenebilmektedir. 11 Eylül 1959'daki gayriresmi üyelik talebinden⁽⁹⁾ bu yana süren bir bütünleşme çabasında, yalnızca bir siyasal-ekonomik yapılanma değil, bundan daha derinde yeni bir kimlik oluşumunu saptamamız olasıdır. Türkiye, bütünleşmenin maddi öğelerinin olduğu kadar maddi-olmayan öğelerinin de kurumsallaşma koşullarını yaratan bir kültür bileşimini oluşturmaya çalışmaktadır. Başarısı, Avrupa kimliği içindeki yerini belirlemek kadar, o kimliğin yepyeni ve umut verici demokratik açılımlar gerçekleştirmesini de sağlayabilecektir.

Türkiye, bütünleşmenin maddi öğelerinin olduğu kadar maddi-olmayan öğelerinin de kurumsallaşmasını yaratan bir kültür oluşturmaya çalışmaktadır. Başarısı, Avrupa kimliği içindeki yerini belirlemek kadar, o kimliğin yepyeni ve umut verici demokratik açılımlar gerçekleştirmesini de sağlayabilecektir.

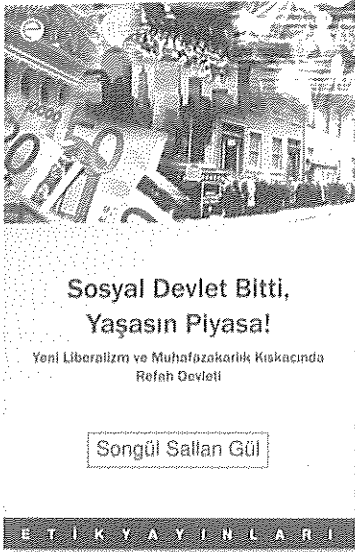
getirilmesi anlamını taşır. Türkiye taleplerini, bu sorumluluklar ekseninde değerlendirmekle yükümlüdür. Bu sorumluluklar, bileşen sayısı arttıkça daha da önemli hale gelmektedirler; zira altı üyeli bir yapı için düşünülmüş perspektifin yirmi altı ya da daha fazla sayıda üyeye işleyebilmesi, demokratik ilkelere hiçbir zaman olmadığı kadar uyulmasıyla mümkün olabilir.⁽⁷⁾ Ancak hepsinden öte, ciddi ve köktenci bir anlamda ulusal siyasi iradenin terkinde göze alabilecek bir özgüven gerekmektedir. Eğer gerçekten muhafazakâr çevrelerin tanımının dışında bir demokratik toplum yaratma arzusu kökleniyorsa, bu gelişme kuşkusuz, eninde sonunda, ulusallığı yalnızca bir kültür bağlamı olarak korumak anlamına gelecektir; ancak bu da asıl korunması gereken özdür; çünkü demokrasi ancak çeşitlilik ve farklılıklarla beslenebilir. Her ne kadar genç kuşak-

Doç. Dr. Ali Ergür

Galatasaray Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Dipnotlar

1. Michel BANNIARD (1989). La genèse culturelle de l'Europe, Ve - VIII siècle, Editions du Seuil, Paris, ss.90-124
2. Shmuel EISENSTADT (1994). Approche comparative de la civilisation européenne, Presses Universitaires de France, Paris, ss.98-100
3. Alfred GROSSER (1982). Les Occidentaux, Les Pays d'Europe et les États-Unis depuis la guerre, Fayard, Paris, s.136
4. Dominique WOLTON (1993). La dernière utopie, Naissance de l'Europe démocratique, Flammarion, Paris, s. 320
5. Turgut ÖZAL (1988). La Turquie en Europe, Plon, Paris, s. 239
6. Bahadır KALEAGASI (1995). "Le défi européen", Semih Vaner, Deniz Akagül, Bahadır Kaleağası, La Turquie en mouvement, Editions Complexe, Brüksel içinde, ss.138-139
7. Jean-François DREVET (1997). La nouvelle identité de l'Europe, Presses Universitaires de France, s.309
8. Claude TAPIA (1997). Les jeunes face à l'Europe, Presses Universitaires de France, Paris, s.232
9. A. Turhan ÇADIRCIOĞLU (1961). La Turquie et l'intégration progressive de l'Europe, Imprimerie Vaudoise, Lausanne, s.249

Liberalizmde devlet olgusunun sorgulanması

Sosyal devlet bitti mi?

Serbest piyasa sisteminin aksayan yönlerinin yol açacağı sosyal ve ekonomik sorunlar karşısında, devletin piyasada, toplumda ve birey hayatında oynaması gereken rolün ne olacağı ve bunun nasıl yerine getirileceği sorunsalı modern çağların en önemli siyasi ve felsefi sorunlarından biri olagelmıştır. Özellikle son yıllarda dünyada ve Türkiye’de sosyal devletin ve kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması girişimleri bu sorunsalı, tartışmaların merkezine oturtmuştur. Halen Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü’nde öğretim üyesi olarak çalışan, Doç. Dr. Songül Sallan Gül, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde 1999 yılında yeni liberalizmin piyasa-devlet ilişkilerine yansımaları üzerine yazdığı doktora tezinde konuyu, siyaset felsefesi ve iktisat sosyolojisi bağlamında sorgulamıştır. Yazar, doktora çalışmaları sonrasında Amerika Birleşik Devletleri’nde, Texas Üniversitesi’nde (Arlington) yaptığı post-doktora çalışmalarında, sosyal devlet anlayışında yaşanan son yıllardaki dönüşümleri ve politikaları da kapsayacak bir biçimde tarihsel ve sosyolojik bir perspektif içinde konuyu yeniden ele alarak, "Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kışkacında Refah Devleti" isimli kitabı hazırlamış ve kitap Mart 2004 tarihinde Etik Yayınları’ndan çıkmıştır.

Toplam dokuz bölümden oluşan kitap, kapitalizmin ve onun ideolojisi olan liberalizmin tarihsel dönüşümünü ve günümüzde aldığı biçimi, piyasa-devlet-toplum-birey ilişkileri ve özgürlük, adalet, eşitlik gibi temel değerler bağlamında sunmaktadır. Tarihsel süreçte ve günümüzde liberalizmi inceleyen kitap, kapitalizmin ve liberalizmin birlikte ve nasıl dönüştüğünü sunmakta ve kapitalizmin krizlerini aşma sürecin-

de yeni formlar kazandığına işaret etmektedir. Klasik liberal çizgiden, sosyal devletin gelişiminde temel olan sosyal liberalizme ve son yıllarda da liberalizmin bu sosyal yorumuna tepki olarak gelişen yeni liberal çizgiye doğru yönelen evrimin tarihçesi aktarılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, günümüzde sosyal devletin geçirdiği dönüşümü ve budanma süreçlerini kavramaya ve çözümlemeye de yardımcı olmaktadır.

Sosyal ve iktisadi politikaların dönüşümünü belirlemede temel rol oynayan "birey-piyasa-devlet" ilişkileri, kapitalizmin farklı dönemlerinde farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Merkantilizmin, yöneticileri ve onların çıkarlarını gözetken korumacı-devletçilik anlayışında, hazinein zenginliği toplumun refahı olarak benimsenmiştir. Bu yaklaşıma tepki olarak ortaya çıkan klasik iktisat görüşü, girişimci sınıfın korunması ve gelişmesi hedefine yönelik olarak piyasanın ve rasyonel bireyin ekonomik özgürlüğünü savunmuştur. Bu bağlamda, mülkiyet hakları, girişim ve ticaret özgürlüğü kavramları, bireysel özgürlüklerin temeli olarak algılanmıştır. Ulus-devletin gelişimine katkı yapan ve sorumluluğu bekçilik görevi ile sınırlandırılmış bir "jandarma" devlet yaklaşımı, liberal görüşün iktisat politikalarında hanedanlığını başlatmıştır.

Ancak, 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ekonomik krizler, I. Dünya Savaşı’nın da perçinlemesi ile "1929-Büyük Buhran" olarak ismini bulan dünya ekonomik krizi ile kapitalist sistemin ve klasik liberalizmin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır. Krizin ve sonrasında yaşanan İkinci Dünya Savaşı’nın açtığı sosyal ve ekonomik yaralar, piyasa-devlet ilişkilerinde yönü devletten yana çevirmiştir. Devletin, bireylerin ve özellikle çalışanların sosyal güvenliğini sağlama- da etkin rol oynaması gerektiği anlayışı güç kazanmıştır. Kla-

anlayışının yerini, sosyal devlet temelli pozitif özgürlükler yani sosyal ve ekonomik haklar ve özgürlükler almıştır. Böylece devlet, bireyin refahının sağlanmasında ve geliştirilmesinde etkin politikaların üreticisi ve yürütücüsü olarak kabul edilmiştir. Bu gelişmeler sosyal devlet modeline geçiş için gerekli ortamı da hazırlamıştır.

Sosyal devlet modelinde, piyasa mekanizmasının gizli eli tarafında engellenemeyen krizlerin ve sosyo-ekonomik sorunların çözümünde devletin aktif rol oynamasının ve bireylere daha güvenceli bir yaşam sağlamak için doğrudan sorumluluk almasının gereği büyük ölçüde kabul görmüştür. Bu sorumluluklar yerine getirilirken piyasanın yerini tamamen devletin alması değil, piyasanın işlevselliği için gerekli alt yapıyı oluşturmaya ve yönlendirme sorumluluğu devlete yüklenilmiştir. Böylece devlet, bir taraftan girişimci sınıfın haklarını korurken ve piyasada üretim için gerekli koşulları sağlarken, diğer taraftan da diğer toplumsal gruplara yönelik sosyal programlar geliştirmiştir. Bu süreçte liberalizm sosyal bir boyut kazanırken, kapitalist devlet "sosyal devlet" niteliğini almıştır.

1960'ların toplumsal hareketleri ve 70'lerin petrol şoku ile gelişen büyüme krizlerinin yarattığı ekonomik ve sosyal sorunlara, refah harcamaları kadar askeri harcamaların artan maliyetlerinin eklenmesi ve sosyal demokrasinin açmazları, Keynesyen sosyal refah devletine yönelik eleştirileri artırmıştır. Bu eleştiriler, piyasa-devlet ilişkilerinde yeni liberal programların serbest piyasa tutkusunu, piyasa mitini tekrar öne çıkarmıştır. Piyasa sistemini ve özellikle mülkiyet haklarını temel alan bu anlayış, en az devlet ilkesi esasında devletin küçültülerek, kamu harcamalarının azaltılmasını ve böylece devlet müdahalesinin en aza indirilerek, negatif bireysel özgürlüklerle, girişimci haklarının garanti edilmesini amaçlamıştır. Yaşamın her alanına piyasanın hakim kılınması yönündeki bu büyük arzu, devletin toplumsal işlevlerini ve sosyal sorumluluklarını terk etmesini isterken, muhafazakarlığa ve geleneğe de kapıyı aralamıştır. Sosyal devletin tüm vatandaşlarına doğrudan ve hak temelinde sunmaya çalıştığı sosyo-ekonomik güvencelerin ve sosyal hizmetlerin, üçüncü sektörü ve sivil toplum anlayışını ikincilleştirdiği ileri sürülmüş; girişimci birey yerine tembel ve bağımlı bireyin özendirildiği vurgulanmıştır. Bu ve benzeri diğer nedenlerle de, devletin sosyal ve kültürel sorumluluklarını da sivil topluma ve üçüncü sektöre terk etmesi istenmiştir.

Yeni liberal entelektüel okullar ve düşünce kuruluşları, piyasa merkezli yeni toplum ve refah modelinin teorik temellerini güçlendirirken, yeni sağ iktidarlar bu politikaları uygulama zeminine taşımışlardır. Yeni liberal politikalar, küreselleşme ve yeni dünya düzeniyle özdeşleşerek, bir yandan ülke deneyimlerinde "Reaganizm", Thatcherizm" ve "Özalizm" gi-

bi farklı adlandırmalarla ulusal düzeyde meşruiyetlerini güçlendirmişlerdir. Diğer yandan da, günümüz dünya ekonomisinde küreselleşmenin gerekli ve zorunlu bir şartı olarak uluslararası mali kuruluşlar tarafından ülkelere dayatılan alternatifsiz piyasacı modeller olarak sunulmuşlardır.

"Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa!" başlıklı çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde devletin sorumluluklarının piyasaya ve sivil topluma terkine değinen ve bu dönüşümü sorgulayan yazar Sallan Gül, Türkiye gibi ülkelerde üçüncü sektör olarak apolitik sivil toplumun devletin temel işlevlerini üstlenmesinin sıkıntı yaratabileceğine dikkati çekmektedir. Demokratikleşmenin büyük ölçüde biçimsel boyutlarıyla bile zor benimsendiği ülkelerde, "apolitik bir toplum modelinin var olan toplumsal eşitsizlikleri daha da artırabileceği" endişesini dile getiren yazar, "hem bireylerin, hem de toplumların, sosyal adalet ve fırsat eşitliği temelinde birlikte özgürleşmelerini sağlayabilecekleri çoğulcu, katımcı, demokratik ve eşitlikçi bir toplum modeline" yönelik çabaların gerekliliğine işaret etmektedir.

Kitabın dördüncü bölümü sosyal devletin gelişimini, temel felsefesini ve kurumlarını ve bunların dönüşümünü anlatmaktadır. Beşinci bölümde, sosyal devletin dönüşümünü açıklayan farklı bakış açılarının bir değerlendirmesi sunulmaktadır. Altıncı, yedinci ve sekizinci bölümlerde ise liberalizmin İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye örneklerindeki uygulamaları tartışılmaktadır. Ülke örneklerindeki bu uygulamalar, her bir ülkedeki sosyal güvenlik, sosyal yardım, konut, eğitim, sağlık politikaları çerçevesinde ve tarihsel bir perspektifte, sosyal devlet dönemindeki uygulamalar ve yeni liberal dönemde gözlenen dönüşümlerle birlikte sunulmaktadır.

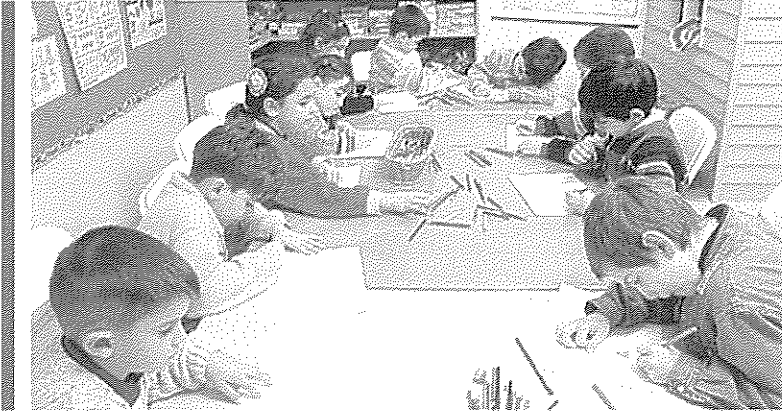
Sonuç olarak, yazar bu çalışmada, kapitalizmin ve onun ideolojisi olan liberalizmin felsefi düşünce olarak evrimini ele alırken, "Thatcherizm", "Reaganizm" ve "Özalizm" gibi yeni liberal uygulamaları ve ideolojik meşrulaştırmaları örnek olaylar olarak irdelemektedir. Yazar, geniş ve kapsamlı literatür taramasına dayandığı çalışmada, okuyucunun bilgi dağarcığını geliştirmekte, "birey-piyasa-devlet" ilişkilerini özgün tartışmalarla ortaya koymakta ve geleceğe yönelik daha başarılı bir "birey-piyasa-devlet" ilişki biçiminin temel özelliklerinin neler olabileceğine ışık tutmaktadır. Bu çalışma, sosyolojik olduğu kadar, iktisadi, siyasi ve felsefi boyutlarıyla disiplinler arası bir yaklaşımın ürünü olup, farklı ilgi alanlarından okuyuculara hitap edebilmektedir.

Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısacında Refah Devleti,
Songül Sallan Gül, Etik Yayınları, 2004

A ğ a ç y a ş k e n e ğ i l i y o r

OKUL ÖNCESESİ EĞİTİM

Esra Ömeroğlu / Münevver Can Yaşar

Günümüzde okul öncesi eğitimin önemi artık hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Bu dönem, araştırmacılar için çocuğun yüksek öğrenme potansiyeline sahip olduğu bir dönem olarak görülmektedir. Uygun fiziksel ve sosyal çevre koşullarında ve sağlıklı etkileşim ortamında yetişen çocuklar, daha hızlı ve başarılı bir gelişim gösterirler.

Eğitimin ilk basamağını oluşturan "Okul Öncesi Eğitim", çocuğun doğduğu günden temel eğitime başladığı güne kadar geçen yılları kapsayan ve çocukların daha sonraki yaşamlarında önemli rol oynayan; bedensel, psikomotor, sosyal-duygusal, zihin ve dil gelişimlerinin büyük ölçüde tamamlandığı, kişiliğin şekillendiği ve çocuğun devamlı olarak değiştiği bir süreçtir (Myers, 1990: 28; Aral ve diğ., 2002: 14). Bu nedenle, çocuğun küçük yaşlarda sağlıklı bir ortamda gelişimini sürdürmesi önem kazanmaktadır.

Sağlıklı ve istenilen davranışlara sahip çocuklar yetiştirmek, onların gelişim özelliklerini ve bu özellikler doğrultusunda gereksinimlerinin neler olduğunu bilmeye bağlıdır. Erken çocukluk dönemindeki gelişmelerle, okul öncesi eğitim artık anne babanın yalnız başına başarabileceği bir konu olmaktan çıkmış durum-

"Bilgi, nesnelerden ya da
çocuktan değil ancak çocukla,
insanlar ve nesneler arasında
yer alan etkileşimlerden ortaya çıkar."

Jean Piaget

dadır. Bu noktada okul öncesi eğitim kurumlarına önemli görevler düşmektedir (Oktay, 1999: 28).

Okul öncesi eğitim kurumları; kişiliğin şekillendiği bu dönemi, çocukların fiziksel, sosyal, duygusal ve zihinsel gelişimleri açısından en sağlıklı şekilde geçirmesini, onları hayata hazırlamayı ve aileyi, okul öncesi eğitimi konusunda bilgilendirmeyi amaçlamaktadır (Kandir, 2001:102).

Okul öncesi eğitimin amaçları

Okul öncesi eğitimin amaç ve görevleri, Milli Eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak belirlenmiştir (MEB, 2002). Bunlar:

- Çocukların bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal yönden gelişimlerini ve iyi alışkanlıklar kazan-

masını sağlamak.

Okul öncesi eğitim, gelişimi tüm boyutlarıyla kapsmalıdır. Çocuk gelişiminin tüm boyutları birbirine bağlıdır ve bir bütün olarak ele alınmalıdır. Bir gelişim alanındaki değişimler, diğer gelişim alanlarını hem etkilemekte hem de bunlardan etkilenmektedir. Burada önemli olan nokta, çocuğun "benzersiz ve tek" olmasıdır. Bireysel özellikleri nedeniyle çocukların gelişimlerini en yüksek düzeye çıkartabilmek için ihtiyaçları doğrultusunda benzersiz ortamlar sunmak gerekir (Downling, 1992:47; Myers, 1990:14; Williams, 1992:1).

• Çocukların hayal güçlerinin gelişimi, yaratıcı yollarla düşünce ve duygularını anlatabilme ve iletişim kurabilme becerilerini kazandırmak.

Yaratıcılık, çocuğun doğuştan getirdiği bir yetenektir ve çocuğun büyümesiyle birlikte gelişme gösterir. Yaratıcı düşünme çocukların çevrelerini keşfetmelerini, yeni şeyler yaratmalarını, duygu ve düşüncelerini farklı yollarla ifade etmelerini, kendileri ve kendi kültürlerindeki estetik ifadelerin zenginliğini keşfetmelerini sağlar. Okul öncesi dönemde kendini ifade etme yolları olan resim yapma, yaratıcı hareketler, hikaye anlatma, dramatizasyon esnasında çocuk yaratıcılığının en yüksek aşamasına ulaşır (Edwards ve Nabors, 1993:77; Elia ve Jenkins, 1994:289; Ömeroğlu ve Turla, 2001:50).

• Çocukların, Türkçe'yi doğru ve güzel konuşmalarını sağlama.

Dildeki söz varlığı, o dili konuşanların kültürel özelliklerine ve deneyimlerine bağlı olarak gelişmektedir. Çocukların ilk kazandıkları dil, kendi kültürlerinin özelliklerini taşıyan, çocuğun içinde doğup büyüdüğü aile ya da toplumsal çevresinde kazandığı dildir (Ekmekeçi, 1991:30). Dil, çocukların toplumsal yaşantısının ve davranışlarının şekillenmesinde, aile ve aile çevresiyle ilgili kültürel değerlerinin kazanılmasında da önemlidir (Aytemiz, 2000). Çünkü çocukların kendilerini ifade edebilmelerinde, sosyal kültürel değerlerini kazanabilmelerinde ve sosyal iletişim ihtiyaçlarını giderebilmelerinde kendi dillerine ihtiyaçları vardır (Mussen ve diğ., 1990).

Çocukların nesneleri ve olayları, ilk adlandırmaları tanımaları ve algılamaları kendi dilinde oluştuğu için,

çocukların algılama, muhakeme etme, problem çözme gibi zihinsel süreçlerinin şekillenmesinde dil, önemli rolleri üstlenmektedir. Çocukların duygu, düşünce, ilgi ve ihtiyaçlarını ifade etmelerine uygun fırsatların yaratılması, onların dil gelişimlerini olumlu yönde etkilemektedir (Aytemiz, 2000; Clark, 2002).

• Koşulları elverişsiz çevreden ve ailelerden gelen çocuklar için, ortak bir yetiştirme ortamı yaratmak.

Okul öncesi dönemde çocuğun çevresindeki uyarıcılarla elde ettiği bilgi ve becerileri, onun ileriki yaşamında önemli bir rol oynamaktadır. Bu dönemde çocuğun çevresindeki en önemli uyarıcı, aile ve ev ortamıdır. Çocuğun biyolojik olarak sahip olduğu kapasitenin ne kadarının gelişeceğini ve nasıl şekilleneceğini, ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, çocuk gelişimi ve eğitimindeki bilgi ve becerileri, çocuklarıyla olan etkileşimleri etkilemektedir. Bu açıdan erken destek programları, hem evde desteği, hem de eğitim veren okul öncesi kurumu içermelidir (Myers, 1990:24; Kağıtçıbaşı, 1990:41; Bekman, 1991:40).

Okul öncesi dönemde olumsuz çevre koşullarının etkilerini azaltmak, ailelerin çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda bilinçlenmelerini sağlamak ve çocukların gelecekteki başarılarını artırmak için, özellikle alt sosyo-ekonomik düzeydeki ailelere destek sağlamak gerekir. Olumsuz çevre koşullarının yarattığı etkileri, erken yaşlarda önlemek ve çocukların gelişimi için gerekli olan en iyi koşulları sağlamak için nitelikli programlara ihtiyaç vardır (Bekman, 1991:37; Fine ve Henry, 1991:4; Arcus ve Thomas, 1993:10-11). Okul öncesi dönemde farklı sosyo-kültürel ortamdan gelen çocukların ihtiyaçları eşit düzeye getirilmeli, eğitimde fırsat eşitliği erken dönemde sağlanmalıdır.

• Çocukları ilköğretime hazırlamak

Çocuğun okulun isteklerini karşılamaya ve özellikle okuma-yazma öğrenmeye hazır olması çok yönlü ve karmaşık bir olaydır. Burada çocuğun, hem bireysel gelişimi ve yetenekleri hem de çevreden aldığı izlenimlerin, yani daha önce öğrenmiş olduklarının büyük etkisi vardır. Okul öncesi dönemde çocukların kazandığı olumlu deneyimler, onların ileriki eğitim yaşamlarını olumlu yönde etkileyecektir (Hohmann ve Weikart, 1995: 9; Oktay, 1999: 11; Albayrak, 2000:45).

Çocuklara, okul öncesi eğitim döneminde belli yaşantıları kazandırmak ve gelişimlerini desteklemek için gerekli eğitim, evde ebeveynler, okul öncesi eğitim kurumlarında ise öğretmenler tarafından hazırlanmalıdır. Bu eğitim yaşantılarından yararlanamayan çocukların gelişimleri yavaş olmakta ve çocuklar bu olumsuz izleri yaşamları boyunca taşımaya mahkum edilmektedir.

Görülüyor ki, çağdaş ve demokratik toplumun gerektirdiği; duygu ve düşüncelerini özgürce ifade edebilen, girişimci ve araştırmacı, öz denetimini sağlayabilen, kendisinin ve başkalarının haklarına saygılı, yeteneklerini kullanma becerisine ve kültürel değerlerine sahip, ruhsal ve bedensel özellikler yönünden sağlıklı bireyler yetiştirmek, ancak okul öncesi dönemdeki çocukların eğitimine gerekli önemi vermekle sağlanabilir (Oktay, 2003a: 25; Kandır, 2003: 36).

Türkiye'deki durum

Türkiye'de küçük yaştaki çocukların eğitiminde okullardan yararlanılması 1900'lü yıllarda başlamıştır. Bu dönemde, ana mektepleri, çocuk yuvaları vb. adlarla kurumlar açıldığı, 1915'de Ana Mektepleri Nizamnamesi'nin yayınlanmasıyla bu kurumların çalışmalarına ilişkin temel prensiplerin ortaya konulduğu bilinmektedir. 1915'de kız öğretmen okuluna bir anaokulu bölümünün açılması, devletin bu konu ile ciddi şekilde ilgilendiğinin bir göstergesi sayılabilir. Ancak o yıllarda başlayan büyük savaş, bu konudaki kararlılığın sürdürülmesine engel olmuştur (Oktay, 1999:79).

Cumhuriyet eğitim sisteminin devraldığı eğitim kurumları arasında okul öncesi eğitim veren anaokulları ve çocuk yuvaları da bulunmaktadır. 1928 yılında "Harf İnkılâbı"nın yapılması, her Türk vatandaşını okur-yazar duruma getirmek çabası, devleti tüm gücüyle ilköğretime yüklenmek zorunda bırakmıştır. Bu nedenlerle anaokulu ve anasınıflarına ayrılan ödenekler ilköğretim hizmetlerine aktarılmıştır. Böylece, çevresel olanaklarla çalışmalarını sürdüren okullar da 1937/1938 öğretim yılında kapanmıştır. Zaman zaman okul öncesi eğitimin önemi, çeşitli Eğitim Şuraları ve Eğitim Komisyonları'nda vurgulanmış, ancak işlerlik kazanamamıştır (Oktay, 2003b).

Okul öncesi eğitim ile ilgili önemli gelişmeler, 1960

yılından sonra dikkati çeker. Okul öncesi eğitim alanında kurumsal eğitim bakımından yavaş da olsa, kademe kademe önemli hareketlerin başladığı görülür. 5 Ocak 1961 tarih ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda okul öncesi eğitim ile ilgili maddeler bulunmaktadır. İlköğretim çağına girmemiş çocukların eğitimine önem verilmesi nedeniyle 1992 yılında yürürlüğe giren Milli Eğitim Bakanlığı'nın teşkilat ve görevleri hakkındaki 3797 sayılı kanunla, Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Aral ve diğ., 2002:25).

Türkiye'de okul öncesi kurumların açılması, 20.yüzyılın başlarına rastlamasına rağmen; ülkenin içinde bulunduğu özel durum, gerek Osmanlı İmparatorluğu döneminde, gerekse Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında bu kurumlara gereken önemin verilmesine ve gelişmesine engel olmuştur. Bugüne kadar açılan bu kurumlar, ülkede bulunan okul öncesi çağ çocuklarının sayıları ile orantılı olarak yeterli bir düzeye ulaşmamışlardır (Aral ve diğ., 2002:26).

Bugün Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü 2003-2004 Eğitim ve Öğretim yılı APK verilerine göre 48-72 ay çocuklarının 358.499 okul öncesi eğitimden yararlanmaktadır (2542 kadrosuz usta öğreticiden yararlanan öğrenci sayısı bu verilere girmemiştir. 2542 kadrosuz usta öğreticiden yararlanan öğrenci sayısı bu verilere girdiği takdirde okul öncesi eğitimden yararlanan çocuk sayısı toplam 416.030 olmaktadır). Ülkemizde toplam 191.22 öğretmen, okul öncesi eğitim kurumlarında hizmet vermektedir. 2003-2004 eğitim ve öğretim yılı okul öncesi eğitimde okullaşma oranı %15.3 olarak belirlenmiştir.

Okul öncesi eğitimin

yaygınlaştırılmasında farklı modeller

Son yıllarda eğitim alanında birçok yenilik denenmektedir. Okul öncesi eğitimin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve kalitesinin artırılması için bu yenilikler önemli fırsatlar yaratmaktadır. Bu amaçla hazırlanan okul öncesi eğitim programları, çocuğun yaş ve gelişim düzeyine uygun olarak bulunduğu çevrenin özelliklerine, kültürüne ve toplumun gereksinimlerine göre çeşitlenip şekillenmektedir.

Kurum merkezli eğitim

Türkiye’de okul öncesi eğitim yapan kurumlar çeşitli yasa ve yönetmeliklerle resmi ve özel kuruluşlar tarafından çeşitli adlarla açılmakta ve Milli Eğitim Bakanlığı ile Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu’nun ilgili organlarınca desteklenmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı okullar; bağımsız anaokulları, ilköğretim bünyesinde bulunan anasınıfları, kız meslek lisele-ri bünyesindeki uygulama anaokulları ve uygulama sınıflarıdır. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na bağlı okullar ise, çocuk yuvaları, çocuk bakım evleri, çocuk kulüpleri ve çocuk evleri adları ile açılmaktadırlar. Bütün bunlara çeşitli üniversitelerin bünyelerinde yer alan anaokulları, kreş ve okul öncesi eğitim merkezleri ile işyerlerinin kendi mensupları için açmış oldukları benzeri kurumlar da eklenebilir. Bu sı-

ücretlidir. Bunlar amaçları bakımından, bakım veren kurumlar ve eğitim veren kurumlar olmak üzere iki grupta incelenmektedir.

Eğitim veren kurumlardaki fiziksel düzenlemenin, çocuğun çok yönlü gelişimini destekleyen bir biçimde olduğu, gerekli araç ve gereçlerin bulunduğu, öğretmen davranışlarının ve programın çok yönlü gelişimi desteklemeyi amaçladığı ve grupların çok kalabalık olmadığı görülmektedir. Ayrıca kurumsal okul öncesi eğitim modeli, erken çocukluk gelişim programları arasında en pahalı ve yaygınlaştırılması en zor olanıdır. Erken çocukluk eğitiminden faydalananak farklı grupların farklı gelişimsel ihtiyaçları bulunmakta, bunlar bir tek modelin uygulanması ile karşılanamamaktadır. Tek bir modelin uygulanmasıyla hizmetlerin yaygınlaştırılması yerine, farklı modellerin uygulanmasıyla yaygınlaştırma daha etkin olabilmektedir. Farklı modellerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasının ilk adımı programlardan faydalananak kesimlerin ihtiyaçlarının saptanmasıdır. Hizmet verilecek kesimin ihtiyaçları belirlenmeden, o kesim için gerekli olan model tanımlanıp geliştirilemez. Burada dikkat edilecek bir başka konu da ekonomik ve yaygınlaştırılması kolay olan modellere öncelik verilmesidir. Modellerin geliştirilmesi ve uygulanmasında programdan faydalananak bireylerin etkin bir rol alması, programın o toplum tarafından kabulünü artıracaktır. Bu şekilde geliştirilen programların yaygınlaştırılması, toplumun dışında geliştirilen programlara kıyasla daha kolay olacaktır. Kısacası okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılabilmesi her şeyden önce okul öncesi eğitimin işlevselliğine bağlı

nıflandırmada da görüldüğü gibi, Türkiye’de okul öncesi eğitim hizmeti veren kurumların; hem yönetsel hem de kurumsal amaçları, programları ve mekan donanımları yönünden farklılıklar bulunmaktadır (Oktay, 1999:89).

Türkiye’de yaygın bir okul öncesi eğitim programı bulunmamaktadır. Mevcut erken çocukluk gelişimi programlarına bakıldığında bunların yalnızca kurum merkezli okul öncesi eğitim programları olduğu görülmektedir. Bu merkezlerin çoğu, büyük şehirlerde ve

Eğitimin ilk basamağını oluşturan "Okul Öncesi Eğitim", çocuğun doğduğu günden temel eğitime başladığı güne kadar geçen yılları kapsayan ve çocukların daha sonraki yaşamlarında önemli rol oynayan; bedensel, psikomotor, sosyal-duygusal, zihin ve dil gelişimlerinin büyük ölçüde tamamlandığı, kişiliğin şekillendiği ve çocuğun devamlı olarak değiştiği bir süreçtir.

olmaktadır. Bu işlevselliği elde edebilmek için okul öncesi eğitimden yararlanacak çocuğun aile ve çevre özelliklerinin ve bu özelliklere uygun eğitim gereksinimlerinin saptanması ve programların bu gereksinimlere göre planlanması gerekmektedir (Ülküer, 1985; Bekman, 1998; Aral, 1999).

Günümüzde okul öncesi eğitimde okullaşma oranının yeterli olmadığı bilinen bir gerçektir. Türkiye’de okul öncesi eğitimi, kalkınma plânlarında gündeme getirilmiş ancak kaynak yetersizliği nedeniyle bu alandaki gelişime çok sınırlı kalmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın kurumsal okul öncesi eğitimi ülke geneline yaygınlaştırma yönündeki çabaları sürmesine rağmen, okul öncesi eğitimdeki okullaşma oranı %15.3 ile birçok ülkenin gerisinde yer almaktadır.

Ev merkezli aile çocuk eğitimi

Okul öncesi eğitim, özelliği gereği yalnız kurumsal olarak değil aynı zamanda ailede de gerçekleştirilebilecek bir eğitimidir. Bu açıdan özellikle anne-babaların ve çocuğa bakan kişilerin bilinçlendirilmesi ve bilgilendirilmesi çok önemlidir. Aile eğitim programları çocuğa olduğu kadar anne babalara da yarar sağlar. Bu programlarla okul öncesi eğitim, geniş bir kitleye nispeten düşük masrafla ulaşır (Aral ve diğ., 2002:46).

Aile içi eğitim, okul öncesi kurumlarda verilen eğitimle desteklendiği zaman çocuğun gelişimi açısından çok olumlu sonuçlar elde edilebilir. Aile eğitimi, tüm aile bireylerinin bireysel eğitim yolu ile doğal ortamda öğrenme, doğal materyallerden yararlanma, gözlem, anında geri bildirim avantajlarından yararlanarak çocuklara ev ortamında ulaşmayı hedefleyen ve çok etkili sonuçları olan bir yaklaşımdır. Programın erken yaşlarda başlaması, uzun süre devam etmesi ve ebeveynlerin programa katılımı ev-kurum bağlantısını kurmakta, programın etkilerini kalıcı hale getirmektedir (Kağıtçıbaşı, 1990; Oktay, 1999:93).

Ev merkezli erken çocukluk eğitimi doğrudan çocuğa sunulan bir eğitim değildir. Çocuğun tüm gelişimine katkıda bulunan, ev ortamını hazırlayan kişilere yönelik olan bu eğitim, anne-baba veya çocukla ilgilenen kişiye evde bireysel olarak verilebileceği gibi değişik merkezlerde (ana-çocuk sağlığı merkezi, halk eğitim

merkezi, anaokulu ve anasınıfları, ilköğretim okullarında) küçük gruplar halinde de verilebilir. Aile eğitiminde hedef, anne-baba-bakıcı çocuk etkileşiminin kurulmasına yardımcı olacak bir ev ortamını hazırlamaktır (Aral ve diğ., 2002:47).

Erken çocukluk eğitimi programlarının uzun süreli etkileri bir çok çalışmada incelenmiş ve programa devam eden alt sosyo-ekonomik düzey çocuklarının, okul başarılarının arttığı ve sosyal uyumlarının olumlu yönde değiştiği ve bu etkilerin genç yetişkinlik dönemine kadar uzadığı saptanmıştır. Ayrıca programa katılan annelerin, benlik saygılarının arttığı ve daha iyi eğitim verdikleri de belirlenmiştir (Kağıtçıbaşı, 1990:53-54; Ömeroğlu ve diğ., 1996:2).

Bu tip programların ekonomik olması, eğitimin doğal ortamda gerçekleşmesi, tüm ailenin programa etkin katılımının sağlanması kısa sürede geniş kitlelere ulaşması gibi birçok olumlu yönü bulunmaktadır. Kurumsal okul öncesi eğitim olanaklarından yararlanamayan çocuklar ve aileleri için aile eğitim programlarının yararlı bir hizmet olabileceği düşünülmektedir (Bekman, 1998; Oktay, 1999; Kağıtçıbaşı, 1990).

Kurum merkezli aile ve çocuk eğitimi

Anne-babaları grup toplantıları yolu ile bir araya getirip eğitim verme şeklinde gerçekleşmektedir. Bu yöntemle yapılan eğitim, yalnızca aileye verilip aile yolu ile çocuğun eğitilmesini hedef alabileceği gibi, erken çocukluk programları ile de birleştirilebilir. Farklı kültürlerden gelen çocukların ortama uyumunu sağlamak ve ihtiyaç duydukları zengin uyarıcılarla karşılaşmalarına fırsat hazırlamak amacı ile göçün yoğun olduğu gecekondu bölgelerindeki çocuklara ve sosyal dezavantajlı çocuklara halk eğitim merkezlerinde, toplum merkezlerinde, ana çocuk sağlığı merkezlerinde, okullarda, oyun parklarında, kurum merkezli erken çocukluk eğitimi verilebilir. Ailelerin eğitim ihtiyaçları saptanarak, eğitim verilmeli ve çocuklar uygun koşullarda eğitime dahil edilmelidir (Oktay, 1999:92).

Uzaktan eğitim

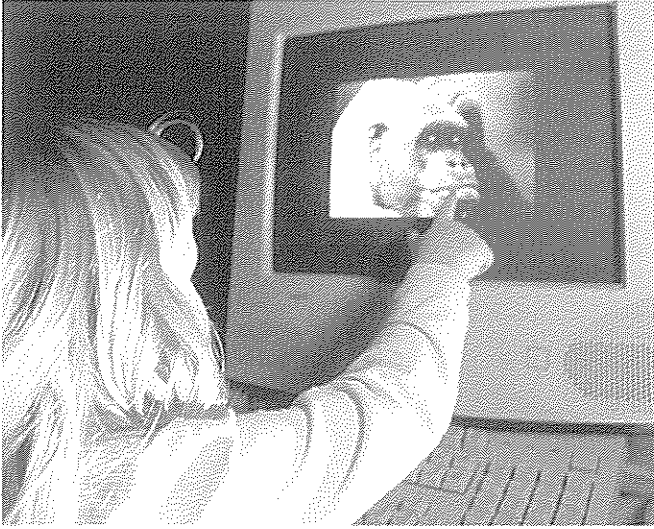
Bazı bölgelerde, coğrafi güçlükler nedeni ile okul öncesi eğitim olanaklarının yaygınlaştırılması güç olmakta-

dır. Bu tür bölgelerde basılı materyaller, teyp ve video kasetleri, bilgisayar, televizyon ve radyo bağlantıları ile okul öncesi eğitim, çocuklara ve ailelere ulaştırılabilmektedir. Karşılıklı etkileşimi sağlayan teknolojik araçlar kullanılarak modelin etkinliği artırılabilir. Türkiye’de de coğrafi koşullar ve hizmet götürülmesi mümkün olmayan çok küçük yerleşim birimlerinde (mezralar), teknolojik olanaklar yeterli ise televizyon ile, eğer yeterli değilse basılı materyaller yolu ile okul öncesi eğitim hizmetleri gerçekleştirilebilir. Uzaktan eğitim modeli, çocukların eğitiminde kullanılabileceği gibi anne-babaların eğitiminde de kullanılabilir (Aral ve diğ., 48).

Gezici anaokulları

Gezici anaokulları, okul öncesi eğitim hizmetinden yararlanamayan çocuklara kalıcı hizmet sağlayıncaya

böyle bir fırsat sunmakta ve onları ilköğretime hazırlamaya çalışmaktadır. Bu hizmetlere dayalı olarak bir otobüs, gezici anaokulu olarak düzenlenebilir. Bu otobüslerin donanımı (bilgisayar, eğitim materyalleri, içeride ve dışarıda kullanılacak oyuncaklar vb.) yerleşik bir okul öncesi eğitim kurumu araç gereçlerini içerecek şekilde düzenlenmelidir. Bu tip gezici anaokulları kısa süreli okul öncesi eğitim programları (haftada iki ya da üç gün) ile daha çok sayıda çocuğa hizmet verebilmek ve okul öncesi eğitimin tanıtılması amacı ile kullanılabilmektedir (Axelrod ve diğ., 1982; Shirah ve diğ., 1993; Jackson ve diğ., 1991).

Çocuktan çocuğa eğitim yaklaşımı

Küçük çocuğun büyük kardeşleri tarafından eğitimi ve bakımı, özellikle düşük sosyo-ekonomik düzey ailelerinde ve kırsal kesimde çok sık rastlanan geleneksel bir sistemdir. UNICEF ve WHO gibi resmi sağlık kuruluşlarının, bebek ve çocuk ölümleri ve hastalık nedenlerinin ortadan kaldırılması ve sağlık eğitiminin verilmesine ilişkin başlatıldığı yoldur. Çocuktan çocuğa yaklaşımında, çocukların hasta olmalarını önleyerek sağlıklı bir şekilde büyümelerini, bedensel ve zihinsel gelişimlerini desteklemek amaçlanmaktadır. Çocuklara verilen eğitimin, küçük kardeşe ve diğer çocuklara (çocuktan çocuğa), aileye (çocuktan aileye) ve topluma (çocuktan topluma) yaygınlaşacağı düşünülmektedir (Myers, 1996:132).

Çocuk ve oyuncak kütüphaneleri

Okul öncesi eğitimde kullanılabilecek araçların fi-

kadar eğitim vermeyi amaçlamaktadır. Okul öncesi eğitim kurumlarından yararlanamayan çocukların çoğunlukta olduğu bölgelerde kurulmakta ve gezici okul öncesi öğretmeni tarafından eğitim verilmektedir. Anaokulunun bulunduğu yer, parasal ve ailesel nedenlerle gelemeyen çocuklar için düşünülmüştür. Belirli bir zaman dilimi içinde mevcut okul öncesi eğitim programları ile paralellik gösteren ve çocukların tüm gelişimlerini destekleyen eğitim programı uygulayarak hiç okul öncesi eğitimi alma şansı olmayan çocuklara

Türkiye’de yaygın bir okul öncesi eğitim programı bulunmamaktadır. Mevcut erken çocukluk gelişimi programlarına bakıldığında bunların yalnızca kurum merkezli okul öncesi eğitim programları olduğu görülmektedir. Bu merkezlerin çoğu, büyük şehirlerde ve ücretlidir.

yatlarının yüksek olması okul öncesi araçlardan yararlanılmasında bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Yapılan bir çok çalışma hem okul öncesi eğitim kurumlarının hem de sıfır-altı yaş çocuğunun yaşadığı evin kitap ve oyun araçları yönünden yetersiz olduğunu ortaya koymaktadır. Oyuncak kütüphanelerinden okul öncesi eğitim kurumları yararlanabileceği gibi aileler ve çocuklar da bireysel olarak yararlanabilir ve çok sayıda çocuğa araç-gereç yönünden hizmet sunabilir. Ayrıca oyuncak kütüphanelerinde verilen kısa süreli eğitimlerle ve çeşitli etkinliklerle (drama çalışmaları, okuma saatleri, kukla gösterileri, hikaye dinleme saatleri) okul öncesi eğitim, anne-babalara ve geniş kitlelere tanıtılabilir (Aral ve diğ., 2002:49).

Sonuç olarak, Avrupa Birliği'ne girme yolunda hızlı ve kararlı adımlarla ilerleyen Türkiye'nin eğitim alanında önündeki engelleri en erken dönemde aşabilmesi için "Okul Öncesi Eğitimine" gereken ilgi ve önemi göstermesi gereklidir. Kişiliğin ve gelişimin temellerinin atıldığı dönemde verilecek olan eğitimle, Türkiye'nin gelecekteki misyonuna daha çabuk ulaşacağı da unutulmaması gereken bir gerçektir.

Prof. Dr. Esra Ömeroğlu

G.Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi

Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Ana Bilim Dalı Başkanı

Uzm. Münevver Can Yaşar

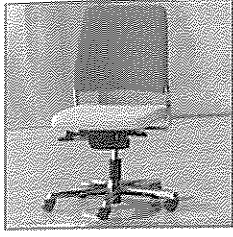
G.Ü. Mesleki Eğitim Fakültesi

Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi

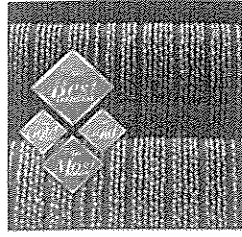
Kaynaklar

- M.E.B., (2002). 36-72 Aylık çocuklar için Okul Öncesi Eğitim Programı. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, YA-PA Yayınları, İstanbul.
- Albayrak, H., (2000). "Okuma Yazma Eğitimine Hazırlık Çalışmaları." Selçuk Üniversitesi Anaokulu/Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı, Rehber Kitaplar Dizisi, YA-PA Yayınları, İstanbul, s.45-54.
- Aral, N., (1999). "Okul Öncesi Eğitimin Yaygınlaştırılması." 21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Eğitim Sistemi Ulusal Sempozyumu. Tekişik Yayıncılık, Ankara. s.189-198.
- Aral, N., Kandir, A. ve Can Yaşar, M. (2002). Okul Öncesi Eğitim Okul Öncesi Eğitim Programı. (2002 Okul Öncesi Eğitim Programına Göre Geliştirilmiş II. Baskı) YA-PA Yayınları, İstanbul.
- Arcus, M.E. ve Thomas, J., (1993). "The Nature and Practice of Family Life Education." Handbook of Family Life Education: The Practice of Family Life Education. International Educational and Professional Publisher, Newbury Park, London 2:10-11.
- Aytemiz, A., (2000). "Almanya'da Türkçe." Avrupa'da Yaşayan Türk Çocuklarının Anadil Sorunları Toplantısı. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları, Ankara. 734:29.
- Axelrod, P., Swartz, P.M., Weinstein, A. ve Buch, E., (1982). "Mobi-

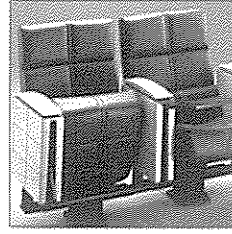
- le Training for Directors of Day Care." Young Children, March:19-24.
- Bekman, S., (1991). "Erken Çocukluk Gelişiminde Ev Merkezli Eğitim." M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi. 3:37-52.
- Bekman, S., (1998). Eşit Fırsat. Anne- Çocuk Eğitim Programının Değerlendirilmesi. Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Clark, B.A., (2002). "First-and Second-Language Acquisition in Early Childhood" (Online pdf.).
- Dowling, M. (1992). Education 3-5. Edmunsburg Press. Second Edition.
- Edwards, L.C. ve Nabors, M.L., (1993). "The Creative Art Process: What It is and What It is not" Young Children, 48(3):77-81.
- Ekmekçi, Ö.F., (1991) "Dilin Tanımı" Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 1(6):23-33.
- Eliason, C. ve Jenkins, L. (1994). A Practical Guide to Early Childhood Curriculum. Merril, Imprint of Macmillan College Publishing Company, U.S.A.
- Fine, M.J. ve Henry, S.A., (1991). "Professional Issues in Parent Education" The Second Handbooc on Parent Education: Contemporary Perspectives. Academic Press, London.
- Hohmann, M. ve Weikart, P.D., (1995). Education Young Children. High/Scope Educational Research Foundation, Michigan.
- Jackson, S. C., Robey, L., Watjus, M. ve Chadwick, E., (1991). "Play for All Children The Toy Library Solution." Childhood Education, Fall:27-31.
- Kağıtçıbaşı, Ç., (1990). "Çocuk Gelişiminde Erken Destek Projesi: Türkiye Örneği." Erken Çocukluk eğitiminde Farklı Modeller (Ed: Sevdâ Bekman), Seminer Bildiriler, 10-14 Eylül, İstanbul. s. 41-59.
- Kandir, A., (2001). "Çocuk Gelişiminde Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Yeri ve Önemi." Milli Eğitim Dergisi. 151:102-104.
- Kandir, A., (2003). "Erken Çocukluk Eğitiminde Kaliteyi Belirleyen Ölçütler." Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar (Haz. Doç.Dr. Müzeyyen Sevinç) Morpa Kültür Yayınları, İstanbul. s.36-40.
- Mussen, P.N., Conger, J.J. ve Kagan, J., (1990). Child Development and Personality. Sevenfhedit. London Harper Collins Publishers, London.
- Myers, R., (1990). "Erken Çocukluk Gelişimi ve Eğitiminde Farklı Modeller." Erken Çocukluk Eğitiminde Farklı Modeller (Ed: Sevdâ Bekman), Seminer Bildirileri, Eylül 10-14, İstanbul. s.13-38.
- Myers, R., (1996). Hayatta Kalan On İki (Çev: Remziye Ağış Bakay, Erden Ünlü). Anne Çocuk Eğitim Vakfı Yayını, No:5. İstanbul.
- Oktay, A., (1999). Yaşamın Sihirli Yılları: Okul Öncesi Dönem. Epsilon Yayınları, İstanbul.
- Oktay, A., (2003a). "21. Yüzyıla Girerken Dünyada Yaşanan Değişimler ve Erken Çocukluk Eğitimi" Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar (Haz. Doç. Dr. Müzeyyen Sevinç), Morpa Kültür Yayınları, İstanbul. s.18-30.
- Oktay, A., (2003b). "Türkiye'de Kurum Merkezli Erken Çocukluk Eğitimi." Erken Çocukluk Eğitimi Politikaları: Yaygınlaşma, Yönetişim ve Yapılar Toplantısı (Konuşma Metni), Ankara.
- Ömeroğlu, E., Şahin, F. ve Turla, A., (1996). "Ana-Baba Eğitimine Yeni Bir Bakış: 0-4 Yaş Çocuk Gelişiminde Anne Eğitimi Projesi." II. Ulusal Eğitim Sempozyumu, 18-20 Eylül, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, İstanbul.
- Ömeroğlu, E. Turla, A., (2001). "Okul Öncesi Dönemde Yaratıcılık Eğitimi ve Desteklenmesi." Milli Eğitim Dergisi. 151:49-53.
- Shirah, S., Hewitt, T.W. ve Mcnair, R.H., (1993). "Preservice Training Fosters Retention: The Case for Vocational Training." Young Children. May:27-31.
- Ülküer, S. N., (1985). "Dünya'da ve Türkiye'de Okul Öncesi Eğitimin Yaygınlaştırılması." YA-PA 2-3 Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri, YA-PA Yayınları, İstanbul-Lefkoşe. s. 7-12.
- Williams, R.L., (1992). "Determining the Curriculum" The Early Childhood Curriculum. Second Edition. Teachers College, Columbia University, New York and London. s.1-10.

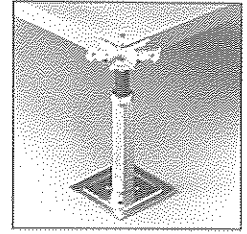
HAWORTH

Lees

CES
QUANTUM GREEN

Tate

happy Monday's